

АКАДЕМИЯИ ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТИИ НАЗДИ
ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
КАФЕДРАИ ЗАБОНҲОИ ХОРИҶӢ

Ба ҳукми дастнавис

ТДУ: 809.155.0+802.0

ТКБ: 81.2.(2 тоҷик)+81.2Анғ

Ғ – 43

ҒАҒОРОВА ТАҲМИНА САТТОРОВНА

**ВОСИТАҲОИ ЗАБОНИИ ТАСВИРИ БАДЕӢ ДАР
ЗАБОНҲОИ ТОҶИКӢ ВА АНГЛИСӢ
(дар асоси «Ӣддоштҳо»-и Садриддин АйнӢ)**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филология
аз рӯйи ихтисоси 10.02.20 – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ
ва муқоисавӣ

Роҳбари илмӣ:
доктори илми филология,
Мухторов З.М.

ДУШАНБЕ – 2023

МУНДАРИЧА

НОМГУЀИ ИХТИСОРАҲО	4
МУҚАДДИМА	5
БОБИ I. ЗАМИНАҲОИ НАЗАРИЯВИИ ВОСИТАҲОИ ЗАБОНИИ ТАСВИРИ БАДЕИ ДАР ЗАБОНҲОИ ТОЧИКӢ ВА АНГЛИСӢ ...	18
1.1. Мафхум, моҳият ва навъҳои воситаҳои забони тасвири бадеи..	19
1.1.1. Таснифи воситаҳои забони тасвири бадеи	36
1.1.2. Роҳҳои истифодаи воситаҳои забони тасвири бадеи	38
1.2. Ҷойгоҳи воситаҳои забони тасвири бадеи дар забоншиносии тоҷик ва тарҷумаи онҳо ба забони англисӣ	42
ХУЛОСАИ БОБИ I	45
БОБИ II. ВИЖАГИҲОИ ЛЕКСИКӢ ВА ГРАММАТИКИИ ВОСИТАҲОИ ЗАБОНИИ ТАСВИРИ БАДЕИ ДАР «ӔДДОШТҲО»-И С. АЙНӢ	47
2.1. Вижагиҳои лексикии воситаҳои забони тасвири бадеи дар «Ӕддоштҳо»-и С. АйнӢ	48
2.2. Вижагиҳои морфологӣи воситаҳои забони тасвири бадеи дар «Ӕддоштҳо»-и С. АйнӢ	73
2.2.1. Исм ва хусусиятҳои он ҳамчун воситаи забони тасвири бадеи дар “Ӕддоштҳо”	73
2.2.2. Сифат ва дараҷаҳои он ҳамчун воситаи забони тасвири бадеи дар “Ӕддоштҳо”	81
2.2.3. Шумора ва навъҳои он ҳамчун воситаи забони тасвири бадеи дар “Ӕддоштҳо”	86
2.2.4. Ҷонишин ва хусусиятҳои он ҳамчун воситаи забони тасвири бадеи дар “Ӕддоштҳо”	88
2.2.5. Зарф ва хелҳои он ҳамчун воситаи забони тасвири бадеи дар “Ӕддоштҳо”	92
2.2.6. Феъл ва замонҳои он ҳамчун воситаи забони тасвири бадеи дар “Ӕддоштҳо”	93
2.3. Вижагиҳои синтаксисии воситаҳои забони тасвири бадеи дар «Ӕддоштҳо»-и С. АйнӢ	95
2.3.1. Ибораҳо ҳамчун воситаи забони тасвири бадеи	97
2.3.2. Ҷумлаҳои сода ва ифоданокии онҳо дар “Ӕддоштҳо”	99
2.3.3. Сараъзоҳои ҷумла ва хусусиятҳои онҳо дар “Ӕддоштҳо” ...	101
2.3.4. Аъзоҳои пайрави ҷумла ва ифоданокии онҳо дар “Ӕддоштҳо”	103
ХУЛОСАИ БОБИ II	109

БОБИ Ш. ВОСИТАҶОИ ЗАБОНИИ ТАСВИРИ БАДЕӢ ДАР “ЁДДОШТҶО”-И С. АЙНӢ ВА ТАРҶУМАИ ОН ДАР ЗАБОНИ АНГЛИСӢ	111
3.1. Ҷойгоҳи воситаҳои забони тасвирии бадеӣ дар “Ёддоштҳо”-и С. Айнӣ ва тарҷумаи онҳо.....	111
3.2. Масъалаҳои тарҷумаи воситаҳои забони тасвири бадеӣ дар “Ёддоштҳо”-и С. Айнӣ.....	124
3.3. Вижагиҳои воситаҳои забони тасвири бадеӣ дар осори С. Айнӣ ва тарҷумаи онҳо ба забони англисӣ.....	143
3.3.1. Ташбеҳ.....	144
3.3.2. Тавсиф.....	146
3.3.3. Ташхис.....	148
3.3.4. Истиора.....	149
3.3.5. Рамз.....	151
3.3.6. Муболиға.....	152
3.3.7. Идиома.....	159
3.3.8. Киноя.....	162
ХУЛОСАИ БОБИ Ш	164
ХУЛОСА	166
Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқ	169
РӢӢХАТИ АДАБИӢТ	171
Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия	185
ЗАМИМА	187

НОМГҶҲИ ИҲТИСОРАҲО

а. – арабӣ

анг. – англисӣ

ва ғ. – ва ғайра

ВЗТБ – воситаҳои забони тасвирии бадеӣ

грам. – грамматикӣ

диг. – дигарон

Ё. – Ёддоштҳо

ид. – идиома

КОА – Комиссияи олии аттестатсионӣ

лек. – лексикӣ

маҷ. – маҷоз

мутарҷ. – мутарҷим

муҳақ. – муҳаққиқ

с. – саҳифа

С.А. – Садриддин Айни

тар. – тарҷума

тас. – тасвир

ТБ – тарҷумаҳои бадеӣ

тоҷ. – тоҷикӣ

ФЗТ – Фарҳанги забони тоҷикӣ

ҷ. – ҷилд

МУҚАДДИМА

Кори илми мазкур ба масъалаи омӯзиши воситаҳои забони тасвири бадеӣ дар заминаи “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айни ва тарҷумаи он дар забони англисӣ бо назардошти вижаҳои забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ ва типологӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ баҳшида шудааст.

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Таваҷҷуҳ ба пажӯҳиши адабиёти бадеӣ дар ҳар даври замон аз байн нарафта, минбаъд низ рушд хоҳад кард, зеро он масъалаҳои зиёди услубӣ ва забониро фаро мегирад ва баррасӣ мекунад. Дар ибтидо адабиёти бадеӣ меҳвари асосии адабиётшиносӣ будааст, аммо аз ибтидои асри XX он объекти асосиву муҳимми илми забоншиносӣ низ маҳсуб меёбад. Дар ин бора академик В.Виноградов рӯзе ба воситаҳои бадеӣ чунин ибрози андеша намудааст: “Воситаҳои забони тасвири бадеӣ воситаҳои забон буда, сухани рангини нависандаро ба хонанда пурра баён мекунад” [8, с. 31].

Дар замони муосир забони ҳозираи тоҷикӣ ва ҳамчунин илми забоншиносӣ ба дараҷае рушд ёфта истодааст, ки ҳатто воҳидҳои хурдтарини забонӣ низ мавриди таҳқиқ қарор мегиранд. Сабаби омӯзиш ва таҳқиқи чунин воситаҳои забонро ҳамбастагии мубодилаи афкор ва равобити байналмилалӣ ташкил медиҳад ва ҳамчунин дар ин росто робитаи забонҳо ва равобити адабӣ таваҷҷуҳи муҳаққиқони дохиливу хориҷро бештар ҷалб намудааст. Бинобар ҳамин, таҳқиқоти мазкур ба мавзуи воситаҳои забони тасвири бадеӣ баҳшида шуда, яке аз масъалаҳои мубрами забоншиносӣ муаррифӣ мешавад.

Вижаҳои воситаҳои забони тасвири бадеӣ дар асоси осори бузургони гуногуни адабиёти тоҷик бештар дар илми адабиётшиносӣ ҳаллу ҷардаидааст. Аз ҷумла, Ш. Ҳусейнзода, Р. Ҳодизода, А. Афсаҳзод, К. Айни, Х. Отахонова, Р. Мусулмонкулов, А. Раҳмонзода, М. Имомзода, А. Сатторзода, А. Маҳмадаминов ва дигарон мавзуи

мазкурро дар рисолаву китобҳо ва мақолаҳои илмиашон дарҷ намуданд, аммо асари мукаммали илмӣ то ҳол доир ба ин масъала ба назар намерасад. Дар илми забоншиносии тоҷик бошад, вобаста ба воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар асоси осори адибони адабиёти тоҷик баъзе масъалагузориҳо дар қорҳои илмии самтҳои гуногун баъзе масъалагузориҳо дар қорҳои илмии самтҳои гуногун вучуд дораду ҳалос. Ба ин радиф, рисолаи илмии забоншинос М. Саломов дохил мешавад, ки танҳо як навъи воситаи забонии тасвири бадеӣ, яъне маҷозро ба таври хеле густурда ва амиқ дар сатҳи баланди илмӣ мавриди пажӯҳиш қарор додааст [72, с. 137].

Воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар илми забоншиносӣ аз ҷониби донишмандон ва забоншиносон ҳамчунин бо номҳои мухталиф, чун ифодаҳои маҷозӣ [23], пайвастиҳои маҷозӣ [11], таркибҳои тасвирӣ [87], фразеологизмҳои бадеӣ ва воситаҳои тасвирии забонӣ [40] номгузорӣ шудааст.

Чӣ тавре ки дар боло қайд кардем, дар илми забоншиносии тоҷик як паҳлуи таҳқиқи воситаҳои забонии тасвири бадеӣ, ки маҷоз ном дорад, аз ҷониби забоншиносии тоҷик М. Саломов мавриди пажӯҳиш қарор гирифтаст ва ӯ вижагиҳои забонии маҷозро аз рӯи осори Ҳофизӣ Шерозӣ дар шакли рисолаи мукамал таҳти унвони “Ифодаи маҷоз дар ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ” (2001) ба таърифи расондааст.

Азбаски рисолаи илмии мо як паҳлуи воситаҳои забонии тасвири бадеиро дар асоси “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айнӣ ва дар доираи таҳқиқоти муқоисавӣ-таърихӣ ва қиёсӣ дар бар мегирад, лозим донистем, фикрҳоямонро роҷеъ ба таҳқиқ ва хулосаҳои ин забоншинос ироа намоем. Рисолаи илмии М. Саломов бештар ифодаи маҷоз ва ҷузъҳои онро дар заминаи калимаҳои сода дар бар гирифта, таҳлилҳои назариявии арзишмандро дорост. Аз ин рӯ, қори таҳқиқи мо низ ҷанбаҳои назариявӣ, усул, сохт ва таснифҳои зиёди забониро фаро

гирифтааст ва дар мавридҳои ҷудогона ба таҳқиқоти забоншиносии тоҷик М. Саломов таъя карда мешавад.

Қайд кардан зарур аст, ки воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар “Ёддоштҳо”-и Садрӣдин Айнӣ басо ҳам зиёданд ва ҷиҳати тарҷумаи комил доштан ба забони англисӣ дар шакли ду китоби алоҳида «The Sands of Oxus» (2001) ва «Bukhara» (1986) қобили таҳқиқи пурраи муқоисавӣ ва типологию қиёсо тақозо мекунад. Бинобар ин, таҳқиқ ва баррасии воситаҳои забонии тасвири бадеӣ аз рӯи “Ёддоштҳо”-и Садрӣдин Айнӣ ба масъалаҳои муҳими муқоисаи забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бахшида шуда, паҳлуҳои зиёди доманадор ва баҳсноки ҳамгунӣ ва фарқияти забониро ҳаллу фасл менамояд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар осори Садрӣдин Айнӣ мавқеи муҳим доранд, зеро истифодабарии онҳо касбият ва зеҳнияти волои нависандаро ба таври назаррас нишон медиҳанд.

Воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар осори Садрӣдин Айнӣ ба чанд навъ истифода шудаанд. Навъҳои воситаҳои забонии тасвири бадеӣ бо таҳлилҳои лексикӣ, морфологӣ ва синтаксисӣ ба даст меоянд. Мушаххасоти чунин навъи воситаҳои забонии тасвири бадеӣ арзиш ва ҷаззобияти осорро баланд менамояд. Ин гуна воситаҳои забонии тасвирии бадеӣ дар забоншиносии муосир бо ному истилоҳоти мухталиф ифода меёбанд ва онҳо чун маҷозҳо, тропҳо, перифразҳо ва ҳамчунин эвфемизмҳо унвон гирифтаанд.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯ. Дар воқеъ, ҳангоми таҳлили забонӣ ҳар навъи ин воситаҳои тасвир вijaгии махсуси худро дошта, дар “Ёддоштҳо”-и Садрӣдин Айнӣ ба ҳар шакл истифода шудааст. Таҳқиқоти дақиқи забоншиносон ва олимони роҷеъ ба воситаҳои забонии тасвири бадеӣ самти нави забоншиносии услубӣ (*linguistic stylistics*) ва забоншиносии маърифатиро (*cognitive linguistics*) ба вуҷуд

овардааст [126, с.211]. Аз ин лиҳоз, воситаҳои забони тасвири бадеи новобаста ба таҳқиқоти навҳои гуногуни худ, мавзӯи муҳим дар забоншиносии тоҷик ба ҳисоб меравад. Донишмандон ва забоншиносони маъруфи дохилӣ ва хориҷӣ А. Семёнов, В. Виноградов, В. Иванов, Е. Браун, А. Кримский, Э.А. Бертелс, Б. Ниёзмӯҳаммадов, Д. Тоҷиев, М. Шакурӣ, А. Алимардонов, К. Айнӣ, А. Абдунабӣ, Р. Ғаффоров, Ҳ. Мачидов, Б. Камолиддинов, Ш. Каримов, М. Саломов, М. Мирзоева ва дигарон, ки ба таҳқиқи осори Садриддин Айнӣ машғул шудаанд, роҷеъ ба забон ва ҷиҳатҳои луғавию маъноӣ, грамматикӣ ва дигар нуқтаҳои назаррасу нодир ва арзишманди осори ӯ низ ишораҳо намудаанд ва хизмати ӯро дар инкишофи забони адабии ҳозираи тоҷик махсус қайд карданд.

Яке аз донишмандони варзидаи рус И.Б. Брагинский роҷеъ ба нақши С. Айнӣ дар инкишофи забон сухан ронда, таъкид мекунад, ки «тадқиқотҳое, ки дар онҳо эҷодиёти устод С. Айнӣ маҳз аз нуқтаи назари адабиётшиносӣ таҳқиқ карда шудаанд, миқдори зиёд доранд. Дар онҳо баъзан мувофиқи талаби ҳалли мавзӯ оид ба забон ва ё услуб низ ба таври умумӣ сухан меравад» [5, с.120].

Аз муҳаққиқони тоҷик, аз ҷумла мақолаҳои ҷудоғонаи Н. Маъсумӣ зери унвони «Забони адабии тоҷик дар ибтидои асри XX» [44, с. 118] ва Б. Ниёзмӯҳаммадов таҳти унвони «Очеркҳо оид ба баъзе масъалаҳои забоншиносии тоҷик» [56, с.7] ба омӯзиши вижаҳои забони осори С. Айнӣ бахшида шудаанд. Муаллифон нуқтаи назари С. Айниро роҷеъ ба забон, муносибати забони осори ӯро ба забони адабии ҳозираи тоҷик ва воситаҳои забони тасвирии бадеии адибро баррасӣ намудаанд. Дар мақолаҳои илмии зикргардида нахустин бор аз хусуси забони С. Айнӣ маълумоти комил оварда шуда, ба таври мухтасар баъзе хусусиятҳои забони ӯ аз назар гузаронида шудааст.

Ҳамчунин, роҷеъ ба забони эҷодиёти С. Айнӣ аз ҷониби забоншиносии тоҷик Х. Ҳусейнзода асари ҷудоғона таҳти унвони

“Забон ва услуби “Одина”-и Устод Айнӣ” таълиф ёфтааст, ки ба масъалаҳои сарфу наҳв ва услуби асари С. Айнӣ бахшида шудааст. Дар асари мазкур воситаи забонии тасвири бадеӣ кӯтоҳ баён шудааст ва дар ин қисмат муаллиф чунин ибрози андеша намудааст: “Дар асари бадеӣ ба ғайр аз моҳирона қор фармудани боигариҳои забони зинда барои пурра ва образнок баён намудани идеяи асосӣ воситаҳои тасвири бадеӣ низ роли муҳим мебозанд. Нависанда ба воситаи онҳо дар бораи предмети тасвир тасаввуроти муайян пайдо мекунонад: вазъияти амалу ҳолатро конкрет мегардонад, паст мезанад, боло мебардорад, тезу тунд мекунад ва ғайра” [82, с. 256].

Воқеан, нуктаи мазкур на танҳо ба асари “Одина”, балки ба дигар асарҳо, ба хусус ба “Ёддоштҳо” низ хос аст. Барои ҳамин зимни таҳқиқи кори илмӣ вижагиҳои воситаҳои забонии тасвири бадеиро бо усулҳои илмӣ мавриди пажӯҳиш қарор додем.

Дар таҳқиқоти М. Шукуров асосан масъалаҳои рушду такомули забон таҳлил ёфтааст. Муаллиф бештар рӯч ба истифодабарии забони осори худ истилоҳоти содда ва раван ихтиёр кардааст. Бинобар ин донишманди мазкур чунин меандешад, ки завқи бадеии хонандагон нисбат ба асар дар он вақт зиёд мешавад, ки «нависанда бо тамоми воситаҳои тасвир, бо ҳамаи имкониятҳои бепоёни забони адабии ҳозира ҳар он чи хубӣ ва зебоиеро, ки дар табиат ва ҳаёти инсонӣ ҳаст, барҷаста нишон диҳад» [90, с.147].

С. Айнӣ дар осори худ, бавижа дар «Ёддоштҳо» воситаҳои забонии тасвирии бадеиро тавассути зебогии табиат, тағйироти ҳаво ва иқлим, одатҳои одамони деҳаҳову шаҳрҳо, хулқу атвор, касбу қор, такомули илму фарҳанг ва забон, усулҳои диниву мазҳабӣ ва ғайра тасвир намудааст. Муаллиф воситаҳои забонии тасвири бадеиро нуктабинона ва мӯшикофона ба қалам дода, таҷрибаи рӯзгори ғании худро нишон медиҳад.

Чихати вучуд надоштани таҳқиқоти комил роҷеъ ба воситаҳои забони тасвири бадеии С. Айнӣ дар «Ёддоштҳо» ва тарҷумаи он дар забони англисӣ ин асари фарогир ҳанӯз мавриди таҳлилу таҳқиқ қарор нагирифтааст. С. Айнӣ бо эҷод намудани осори худ исбот намуд, ки қолабҳои дурусти ифодаи забони адабии ҳозираи тоҷикро риоя карда, барои баён намудани воситаҳои забони тасвири бадеӣ аз истеъмоли истилоҳоти иҷтимоӣ-сиёсӣ, динӣ-ирфонӣ, иқтибосӣ, илмию фаннӣ, меъморӣ ва сохтмон, касбу ҳунар ва шуғл, анвои ғизо, солшуморӣ, ҳаводиси табиӣ, самт, ченаки масофа ва монанди инҳо истифода намояд.

Таҳқиқ ва таҳлили забони «Ёддоштҳо» нишон медиҳад, ки он бо тамоми ҷасоҳат, ҳусни суҳан, равонӣ ва ифоданокии тасвирҳо аз асарҳои ҳамасрони ӯ фарқ мекунад. Забони асар аз вожаҳо ва ибораҳои чумлаҳои содаи ҷаҳмо ва суҳани равон таркиб ёфтааст. Ин асар намунаи барҷастаи насри адабии ҳозираи тоҷик маҳсуб меёбад.

Чун суҳанвари ҳақиқатгӯи таърих, С. Айнӣ саъю кӯшиш намудааст, ки ҳар чӣ бештар калимаву ибораҳои ҳосии мардуми тоҷикро истифода карда, калимаҳои оммафаҳми иқтибосии русӣ ва ўзбекиро низ мавриди истеъмоли қарор диҳад. Ӯ аз истеъмоли ибораҳои нофаҳмо ва пурпечуби муғлақи маҷозӣ, ки ҳосии тарзи баёни баъзе шоирони дарбории классикии мо буд, худдорӣ менамояд. Бинобар ин қайд кардан бамаврид аст, ки воситаҳои забони тасвири бадеӣ дар осори С. Айнӣ нисбат ба шоирону нависандагони ҳамаср ва баъди ҷаззобтар ва рангорангтар нишон дода шудааст.

Дар осори С. Айнӣ, бахусус дар «Ёддоштҳо» воситаҳои забони тасвири бадеӣ бо истифода аз калимаҳои содаву равон ифода ёфтаанд, ки дар рафти омӯзиш ва таҳқиқ ба ин масъала диққати махсус дода шудааст.

Дар таҳқиқи воситаҳои забони тасвирии бадеии «Ёддоштҳо» чун манбаи муҳим аз китоби аслии он, ҷопи соли 1949 шаҳри Душанбе

ва тарҷумаи ин асар ба забони англисӣ «The sands of Oxus» чопи соли 1998 шаҳри Калифорнияи ИМА дар тарҷумаи мутарҷимони англис Чон Р. Перри ва Речел Лехр истифода бурда шуд. Ҳамзамон нусхаҳои чопии «Ёддоштҳо»-и С. Айнӣ (қисмҳои 1, 2, 3 ва 4), ки солҳои 1954, 1983, 1990 ва 2008 ба нашр расидаанд, мавриди истифода ва таҳлилу омӯзиш қарор гирифтанд.

Ҳадафи рисола таҳқиқ ва баррасии вижагии воситаҳои забонии тасвирии бадеӣ, қонуниятҳои корбурди онҳо, хунари суҳанвари адиб, ифоданокии тасвир, услуби суҳан, истифодабарӣ ва муҳимияти онҳо бо назардошти муқоисаи онҳо бо муодилоҳои тарҷумавӣ дар забони англисӣ, шиноخت ва таснифи фарқият ва умумияти забонҳои мавриди таҳқиқ дар ин самт муаррифӣ мешавад. Воситаҳои забонии тасвирии бадеӣ дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айнӣ зимни таҳлилҳои забонӣ ба чанд навъ истеъмол шудаанд. Ба мисли маҷозҳо, гипотеза, тропҳо, эвфемизмҳо ва монанди инҳо. Ҳар кадоми онҳо дорои шакл ва хусусиятҳои хоси худ буда, дар асари бадеӣ ҳамчун вазифаи тасвирӣ ва маъноӣ иҷро карда, дар матн мазмуни навро дохил мекунанд. Ҳамчунин, дар тасвири ҳиссиёт, касбу қор, мавзӯҳо ва тасвири дигар ашёҳо воситаҳои забонии тасвирии бадеӣ гунаҳои ғайриоддиро ба вуҷуд меоранд. Зимни баррасӣ намудани ҳадафи омӯзиш татбиқи **вазифаҳои** зерин муайян карда шуданд:

- муайян намудани воситаҳои забонии тасвирии бадеӣ бо мафҳум ва навъҳои мухталифи забонӣ;
- таҳлили воситаҳои забонии тасвирии бадеӣ дар ҷаҳорҷӯбаи «тасвири забони бадеӣ»;
- таҳлили морфологӣ ва синтаксисии воситаҳои забонии тасвирии бадеӣ дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айнӣ;
- баррасӣ намудани воситаҳои забонии тасвирии бадеӣ дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айнӣ ва тарҷумаи он дар забони англисӣ;

- тавсиф намудани вижагиҳои воситаҳои забони тасвири бадеӣ дар “Ёддоштҳо”-и Садрӣдин Айнӣ;

- муайян намудани бардошти адиб аз ғӯишу лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ дар ифодаи тасвири бадеӣ ва тарҷумаи онҳо ба забони англисӣ;

- таҳқиқи воситаҳои забони тасвири бадеӣ ҳамчун воситаи навтарини илми забоншиносӣ;

- таҳқиқи маҳорати тасвиروفарӣ дар “Ёддоштҳо”-и Садрӣдин Айнӣ;

- таҳлили истифодабарӣ аз воситаҳои гуногуни луғавии забон дар тасвири бадеии “Ёддоштҳо”-и Садрӣдин Айнӣ.

Объекти таҳқиқоти мазкур воситаҳои забони тасвири бадеӣ буда, вижагиҳои забонию услубии дорои ҳисси баланди маънавӣ ва ҷаззобиятро нишон медиҳад.

Предмети таҳқиқ шаклирии воситаҳои забони тасвири бадеӣ ва аҳамияти онҳо дар осори Садрӣдин Айнӣ ва муқоиса бо муодилҳои тарҷумавии он ба забони англисӣ мебошад.

Заминаи назарӣ ва методологии рисолаи илмӣ бо самтҳои гуногун мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Пажӯҳиш ва таҳқиқи забоншиносони ватанию хориҷӣ, ба монанди В.В. Виноградов, В. Фон Гумболдт, Н.А. Кобрина, В.Г. Адмони, Л.В. Шерба, Д. Тоҷиев, Н. Маъсумӣ, М.Н. Қосимова, М.В. Всеволодова, А.А. Кибрик, В.С. Храковский, П. Ҷамшедов, А. Мамадасламов ва дигарон басо назаррасанд.

Усулҳои асосии таҳқиқот ҷиҳатҳои забонӣ дошта, далелҳои мушаххаси забониро бо мақсади ба даст овардани вижагиҳои истифодабарии воситаҳои забони тасвири бадеӣ ба миён меоранд.

Дар рисола асосан усули таҳлили хронологӣ, таҳлили луғавию маъноӣ, таҳлили сохторӣ, методи таҳқиқи типологӣ, муқоисавии таърихӣ ва методи муқобалаӣ мавриди истифода қарор дода шудааст. Дар рафти омӯзиши воситаҳои забони тасвири бадеӣ усули таҳлили

матн, таҳлили чузъҳои таркибӣ ва таҳлили услубӣ низ истифода бурда шудааст.

Асоси назариявӣ таҳқиқоти мазкур асарҳои олимони ватанию хориҷӣ дар самти услубшиносӣ ва забоншиносӣ, бавижа В.В. Виноградова, Ю.М. Скробнев, Л.В. Шерба, И.Р. Галперин, В.Н. Тели, С.. Гайд, Ш.Балли, М.Н. Кожина, Г.Шоу, Ҷ.Дюбуа, Р.Барт, Д.Лакофф, М.Блэк, А.Гюберт, Н. Маъсумӣ, Б. Ниёзмухаммадов, М. Шукуров, Д. Тоҷиев, М. Қосимова, Х. Ҳусейнов, О. Қосимов, Б. Камолиддинов, П. Ҷамшедов, М. Саломов, С. Ҷоматов, Ш. Каримов, Ф. Баротзода, Ф. Турсунов, М. Мирзоева, М. Ҷӯраева ва дигарон мебошанд.

Маводи таҳқиқот 987 воҳиди баргирифта аз “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айниро ҳамчун воситаҳои забонии тасвири бадеӣ ташкил дода, вижагиҳои гуногуни забониро таҷассум менамояд.

Навоварии илмӣ таҳқиқот. Қабл аз ҳама аз он бармеояд, ки кори диссертатсионӣ аввалин таҳқиқоти мушаххас ва фарогири шаклҳои гуногун воҳидҳои забонӣ ҳамчун воситаҳои забонии тасвири бадеӣ буда, тавассути ифодаи баён дар матни бадеӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Дар асар ҳаҷми васеи воситаҳои тасвирии бадеӣ, ки муаллиф истифода кардааст, ба хонанда аҳамиятнок ва арзишманд муаррифӣ гардида, вижагиҳои он аз назари илмӣ асоснок шудааст.

Дар рисола мо воситаҳои забонии тасвири бадеии осори Садриддин Айниро бо назардошти муқоисаи тарҷумаи онҳо дар забони англисӣ меҳвари асосии таҳқиқ ҳисобидем. Дар ин замина, шаклҳои гуногуни вожаҳои аслии тоҷикӣ, калимаҳои иқтибосии забони русӣ ва ўзбекӣ барои ҷаззобтар нишон додани воситаҳои забонии тасвири бадеӣ муфассал таҳқиқ шудааст. Ҳамчунин, бо таҳлил намудани воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар муқоиса бо забони англисӣ дар кори илмӣ мазкур таҳлилу баррасӣ намудем. Зимни таҳлилу таҳқиқ, мо тавонистем воситаҳои забонии тасвири бадеиро

дар тарҷумаи забони англисӣ то ҳадди имкон мавриди таҳқиқу омӯзиши илмӣ қарор диҳем.

Аҳаммияти илмию назарии таҳқиқот. Дар диссертатсияи мазкур арзиши илмию назарии он дар баррасии масъалаҳои илмию назарии қонуният ва истифодаи воситаҳои забонии тасвири бадеӣ, вижагиҳои забониву грамматикии онҳо, умумият ва фарқияти онҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, ҳамчунин мушаххас намудани вижагиҳои тарҷумаи воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар забонҳои мавриди таҳқиқ дида мешавад. Чанбаи дигари муҳими илмию назарии диссертатсияи мазкур дар такмили назария ва афкори илмии муҳаққиқони соҳа дар самти вижагиҳои типологии воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ баррасӣ гардидааст.

Аҳаммияти амалии таҳқиқоти мазкур дар он аст, ки натиҷаҳои ин тадқиқотро дар қорҳои таҳқиқу пажӯҳиш ва раванди таълими фанҳои соҳавии макотиби олии дар курсҳои лексионӣ, семинарҳо дар самти услубшиносӣ ва забоншиносии муқоисавӣ, маъношиносӣ ва луғатшиносӣ истифода менамоянд. Ҳамчунин барои пажӯҳишгароне, ки оид ба масъалаҳои марбут ба воситаҳои ифодакунандаи матнҳои бадеӣ саруқор доранд, басо муфид аст. Аҳаммияти амалии таҳқиқот боз дар он дида мешавад, ки натиҷагириҳои рисола барои таҳқиқи минбаъдаи воситаҳои забонии тасвири бадеии осори Садриддин Айнӣ ва инчунин дар амалия ва назарияи тарҷума ва муқоисаи он дар забони англисӣ навиштани китобу васоити таълимӣ ва мақолаҳои илмӣ муфид арзёбӣ мегардад.

Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

Воситаҳои забонии тасвири бадеии “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айнӣ дорои мафҳумҳои зиёди тасвирӣ ва ифоданокӣ буда, ба навъҳои мухталиф ва пуробуранг истифода мешаванд.

Осори Садриддин Айни дорои вижагиҳои луғавӣ, морфологӣ ва грамматикӣ воситаҳои забонии тасвири бадеӣ мебошад, ки таҳаввулоти гуногуни маъноӣ ва услубии забони тоҷикиро пурра муайян мекунад.

Воситаҳои забонии тасвири бадеии “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айни шаклгирии воситаҳои тасвириро дар мавридҳои гуногун мушаххас менамояд: 1) ҳолати такрор нагардидани вожа ва ибораҳо; 2) муассир ва ифоданок будани фикри нависанда; 3) ғани гардонидани теъдод ва сифати воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар забони тоҷикӣ.

Қисми зиёди воситаҳои забонии тасвири бадеии “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айниро забони муоширатии халқи тоҷик ташкил медиҳанд, ки то ҳол ҳифз шудаанд ва самаранок истифода мешаванд.

Вижагиҳо, умумият ва фарқияти воситаҳои забонии тасвири бадеии “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айни дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бар он далolat мекунад, ки дар баробари мавҷуд будани фарқиятҳо боз умумиятҳои ҷолиб низ вучуд доранд. Омӯзиши онҳо имкон фароҳам меоварад, ки хусусиятҳои лексикӣ, морфологӣ ва синтаксисии воситаҳои забонии тасвири бадеии “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айни пурра муайян ва бо муодилҳои забони англисии онҳо муқоиса карда шавад.

Қисми зиёди воситаҳоро дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айни воситаҳои забонии тасвири бадеӣ ташкил дода, метавон дар ин замина, “Фарҳанги тафсирии воситаҳои забонии тасвири бадеии осори Садриддин Айни”-ро омода намуд.

Натиҷагириҳои рисола барои равшан намудани воситаҳои забонии тасвири бадеии “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айни ва ҳамгуниву фарқияти онҳо дар забони англисӣ метавонанд барои таҳқиқотҳои минбаъда кӯмак расонад. Маводи рисоларо метавон дар курси забони адабии тоҷик, курсҳои махсус барои донишҷӯёни факултаҳои филология, дар мурабтаб намудани луғати тафсирии забони тоҷикӣ ва

истилоҳоти махсуси воситаҳои забони тасвири бадеӣ, инчунин зимни таълифи дастурҳои таълимӣ оид ба таърихи забони адабии тоҷикӣ, грамматика ва лексикаи забони адабии тоҷик мавриди истифода қарор дод.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзуи таҳқиқ ба шиносномаи ихтисоси 10.02.20 – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии докталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқ. Аз ҷониби муаллиф мавзуи нав, ки то ҳанӯз дар забоншиносии тоҷик матраҳ нашудааст, мавриди пажӯҳиш қарор ёфтааст. Ҷадвали махсуси таҳиянамудаи таҳқиқотӣ дар охири диссертатсия ҳамчун замима оварда шудааст, ки ҷадвали мазкур воситаҳои забони тасвири бадеиро аз рӯи “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айни ва тарҷумаи онҳо ба забони англисӣ фаро мегирад. Ин нишонаҳо назокату фасоҳати забони осори бадеӣ, хусусан Садриддин Айниро нишон медиҳанд.

Дар диссертатсия, ҳамчунин тақсимбандӣ ва сохтори воситаҳои забони тасвири бадеии осори Садриддин Айни нишон дода шудааст ва ҳар гуна тасовири забонӣ муаррифӣ гардидааст, ки аз ҷумлаи навоариҳои илмӣ таҳқиқот ва саҳми шахсии муҳаққиқ шумурда мешаванд. Омилҳои мухталифи маъноӣ, услубӣ, сарфӣ, наҳвӣ ва воситаҳои забони тасвири бадеии осори Садриддин Айни, ки дар рисола таҳқиқ шудааст, аз дастовард ва навоариҳои илмӣ диссертант мебошад.

Воситаҳое, ки дар диссертатсия барои шинохти амиқи тасвири бадеӣ, махсусан дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айни ва муодилҳои тарҷумавии онҳо ба забони англисӣ тартиб дода шудаанд, аз ҷумлаи ибтикороти муаллифи диссертатсия мебошанд.

Тасвиби амалии натиҷаҳои таҳқиқ. Муҳтавои диссертатсия дар шакли маърузаҳо дар конференсияҳои ҷарсолаи илмӣ назариявии ҳайати профессорону устодони Академияи идоракунии давлатии назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон ва Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (ҳозира Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода) мавриди муҳокимаву баррасӣ қарор гирифтааст.

Диссертатсия дар маҷлиси васеи кафедраи забонҳои хориҷии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳокима гардида, ба ҳимоя пешниҳод шудааст (суратчаласаи № 9/1 аз 05.04.2023).

Наشري таълифоти илмӣ дар мавзуи диссертатсия. Аз рӯйи мавзуи диссертатсия, дар маҷмӯъ, 8 мақола, аз ҷумла 7 мақола дар маҷаллаҳое, ки аз ҷониби КОА-и ФР ва КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон пазируфта шудаанд, ҷоп шудааст. Бахшҳои алоҳидаи диссертатсия дар семинар ва конференсияҳои ҷумҳуриявӣ кафедраи забонҳои хориҷии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (2021, 2022) муҳокима ва ба ҷоп ироа гардидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Рисола аз номгӯи ихтисораҳо, муқаддима, се боб, зербобҳо, хулоса, рӯйхати адабиёти истифодашуда, интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия ва замима иборат буда, ҳаҷми умумии он аз 189 саҳифаи ҷопи компютерӣ таркиб ёфтааст.

БОБИ I. ЗАМИНАҲОИ НАЗАРИЯВИИ ВОСИТАҲОИ ЗАБОНИИ ТАСВИРИ БАДЕӢ ДАР ЗАБОНҲОИ ТОЧИКӢ ВА АНГЛИСӢ

Воситаҳои забони тасвири бадеӣ ҳарчанд дар забони тоҷикӣ мавриди омӯзиш ва таҳқиқи дақиқ сурат нагирифтааст, аммо дар забони муоширати халқ аз қадимулайём васеъ истифода шудааст. Аз ин рӯ, Садриддин Айнӣ кӯшиш намудааст, ки меҳвари асосии забони адабии тоҷикии осораш, ба вижа “Ёддоштҳо” маҳз забони зиндаи халқ бошад.

Гуфтан бамаврид аст, ки забони адабии тоҷикӣ пас аз Инқилоби Октябр аз забони адабии классикӣ қисман чудо шуда, марҳалаи наvero ба вучуд овард. Маҳз илм дар баробари рушд намудани илмҳои гуногуни ҷамъиятӣ ва ба миён овардани усулҳои нави таҳқиқот тавонист пурра ба сохтори забон таъсир расонад. Бинобар ин, воситаҳои забони тасвири бадеӣ шаклан ва мазмунан нав ба забони адабии тоҷикӣ ворид гардиданд.

Дар лаҳзаҳои аввал баъзе воситаҳо, чун воситаҳои забони тасвири бадеӣ ба ҳамагон ошно набуда, дар рафти корбурд ва густариши худ оммафаҳм мегарданд. Дар ин бора забоншиноси тоҷик Б. Камолиддинов рӯзе ба истифодабарии истилоҳот, вожаҳо ва воситаҳо чунин иброз доштааст: “Дар марҳалаҳои аввал барои ифодаи он мафҳуми нав дар забон чанд калима ё истилоҳ мешаваду байни аҳли илм ва қалам дар атрофи қобилияти маъно ифода кардан, сохту таркиб ва то чӣ андоза мувофиқ будан ё набудани он ба асолат ва руҳи табиати забони адабӣ баҳсу мунозира оғоз мегардад, чунонки дар охири соли 50-ум дар атрофи мафҳуми спутник (мушак, радиои сунъии замин, ҳамроҳи маснуи замин ва ғ.) ва ё дар арафаи қабули як ҳуҷҷати муҳимтарини давлатӣ, иваз кардани истилоҳи “конститутсия” бо “сарқонун”, “қонуни асосӣ” ва ғайра руҳ дод” [24, с.28]

Ҷиҳати мавриди пажӯҳиш қарор нагирифтани воситаҳои забони тасвири бадеӣ ва махсусан воситаҳои забони тасвири бадеии

“Ёддоштҳо”-и Садриддин Айнӣ дар забоншиносии тоҷик мо кӯшиш намудем таҳқиқоти назариявӣ ва муқоисавии ин воҳидҳои ҷолиб ва муҳимми забониро таҳлилу баррасӣ намоем.

1.1. Мафҳум, моҳият ва навъҳои воситаҳои забонии тасвири бадеӣ

Бояд гуфт, ки воситаҳои забонии тасвири бадеӣ на танҳо нутқ ва баёнро ғанӣ мегардонанд, балки муҳимтарин воҳидҳои забонии дараҷаҳои мухталифро, чун дараҷаҳои фонетикӣ, лексикӣ, синтаксисӣ, фразеологиро барҷаста нишон медиҳанд, то таваҷҷуҳи хонандагон ба ҳамон матни иттилооти манзуршуда бештар гардад.

Воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар сохторҳои мухталифи забонӣ, чун публицистӣ, бадеӣ, шифоҳӣ ва ҳатто дар забони илмӣ истифода бурда мешавад. Аммо қобили зикр аст, ки воситаҳои забонии тасвири бадеӣ бештар барои баланд нишон додани нутқи нависандагон ва шоирон ба кор бурда мешаванд.

Ҳамчунин бо истифода аз воситаҳои забонии тасвири бадеӣ арзишҳои маънавӣ ва фарҳангии на танҳо шоирону нависандаҳо, балки дар маҷмуъ арзишҳои фарҳангии миллат ба оламиён муаррифӣ мегарданд.

Роҷеъ ба воситаҳои забонии тасвири бадеӣ ва таҳлилҳои забонии онҳо бештар забоншиносони рус, аз қабиле Ю.М. Лотман, В.В. Виноградов, Г.О. Винокур, Ю. В. Казарин ва дигарон таҳқиқотҳои илмӣ анҷом дода, назари ҷолибу арзишманди худро ироа намудаанд.

Дар матнҳои назмиву насрии осори ниёғони мо воситаҳои забонии тасвири бадеӣ мавқеи хос доранд. Дар забоншиносии тоҷик мавзуи мазкур (воситаҳои забонии тасвири бадеӣ – Ғ.Т.) мавзуи нисбатан нав аст ва роҷеъ ба он то ҳол ягон кори илмӣ дар шакли алоҳида ва дақиқ ба анҷом нарасидааст ва аз ин лиҳоз таҳқиқот дар самти мазкур барои илми забоншиносӣ аҳамияти махсус дорад.

Қайд кардан зарур аст, ки воситаҳои тасвири бадеӣ дар баробари санъати бадеӣ будан, дорои хусусиятҳои лингвистӣ ҳастанд. Вобаста ба ин забоншиноси варзидаи тоҷик Ҳ. Маҷидов чунин зикр кардааст: “Воситаҳои тасвирии луғавӣ аз анвои гуногуни тасвирот, ки ҳамчун санъати бадеии анъанавӣ шинохта шудаанд, бояд фарқ кунад” [39, с. 12].

Ҳадафи забоншиноси тоҷик Ҳ. Маҷидов аз ин суҳанон чунин аст, ки истифодабарии навҳои мухталифи воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар осори бадеӣ зиёд аст.

Дар баробари ин, мафҳуми воситаҳои забонии тасвири бадеиро дигар олимони ватаниву хориҷӣ “таъсирбахш” ё “муассир” меноманд. Дар ин бора забоншиноси рус С.М. Мезенин чунин ишора кардааст: “Дарвоқеъ, ҳеҷ яке аз воситаҳои забон – морфема, вожа, ибора образнокиро доро нестанд. Муносибати онҳо ба зухуроти ҳақиқати объективӣ характери аломатро дорад. Образнокӣ метавонад фардӣ, ифодаи нотакрор, инъикоси ҳайёлангези объект бошад” [45, с.53].

Чунончӣ мебинем, характери объективӣ доштани вожаҳоро дар ҳудуди мафҳум *морфема* мебинем. Барои нишон додани воситаҳои забонии тасвири бадеӣ нависанда бештари характери объективии одамонро ба мафҳумҳои дигар барои мисол ба ҳайвонот шабоҳат медиҳад. Масалан, *мӯрча* – шахси меҳнаткаш, *шер* – шахси часуру нотарс, *харгӯш* – шахси тарсу, *рӯбоҳ* – шахси хушёру фиребгар ва ғайра.

Садриддин Айни ин сифатҳоро низ дар мафҳуми ашӯҳо ва равандҳои гуногун, аз ҷумла дар ҳайвонот меҷуст ва дар як мавриди китоби “Ёддоштҳо”-яш чунин овардааст: “–Инҳо фарзандони одамони дорам буданд, инҳо ба саҳтии истиқомати мадраса тоб оварда натавонистанд. Аммо ту фарзанди одами бечора будӣ, бачагиат дар саҳтӣ гузашта буд, қобилиятат ҳам дуруст буд. Ман умедвор будам, ки

ту дар душвориҳои зиндагонии мадраса тоб оварда *шер мешавӣ*. Афсӯс, ки калони *рӯбаҳҳо шудӣ*” [130, с.13].

Мутарчимон Чон Р. Перри ва Речел Лехр барои саҳеҳ шудани мазмуни суҳан айнан тарҷумаи тахтуллафзиро истифода намудаанд: “These were the sons of well-to-do men, and couldn’t keep up with the rigors of a madrasa education. You, on the other hand, came from a poor family and spent your childhood in hardship, but you had obvious talent. I had hopes that you would fight your way through the hardships of madrasa life and *prove yourself a lion*; alas, you *turned out to be a leader of foxes*” [151, с. 36].

Бархе аз забоншиносону олимони тоҷик онҳоро *метафора* ё *маҷоз*, бархи дигар онҳоро *эвфемизмҳо* ва гурӯҳе дигар онҳоро *троп* низ меноманд.

Зимни таҳлилҳо дарёфтем, ки воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар забони тоҷикӣ гуногунмавзӯ ва дар баробари ин оммафаҳманд. То ҳол фикри ягона дар дохил ва хориҷи кишвар доир ба вижагии ин навъи воситаҳо аз ҷониби олимону забоншиносон ироа нагардидааст. Бинобар ин дар ифодаи чунин воситаҳои забонии тасвири бадеӣ истилоҳоти гуногун ва дар баробари ин ҷолиби диққат истифода бурда мешаванд:

Троп (аз калимаи юнонӣ *tropos* гирифта шуда, маънояш навъи воситаҳои забонии тасвири бадеист, ки ба маънои ғайр аз маънии аз асли худ дуршуда ва дигаргун маҷозӣ меоянд. Троп дар навбати худ ба эпитет, муқоиса, инверсия, антитеза ва ғайра ҷудо мешавад [105, с. 413]. Масалан, *хунсардона гап задан, аробакаши хунхор, ба замин чаши дӯхтан* ва ғайра. Нависанда дар асараш чунин тасвир кардааст: “Баъзеҳо дар ҷои худ бесаброна чунбида, гоҳ ба тарафи арк ва гоҳ ба тарафи бозори ресмон нигоҳ мекарданд, маълум буд, ки инҳо ба як тамошоӣ фавқулодае мунтазиранд ва зудтар ба вуқӯъ омадани вайро хоҳонанд, баъзе дигарон бо ҳампахлуи худҳо дар бораи

пешбандшудагон *хунсардона гап мезаданд* ва маълум буд, ки он кори шуданӣ дар назари онҳо як кори оддӣ барин менамуд. Аммо ба ҳама ин маълум буд, ки он се нафар дастхошон ба пеш басташуда дар ҳамин 5-6 дақиқаи наздик кушта хоҳанд шуд” [130, с. 216].

Воҳидҳои тасвирӣ – навъи воситаҳои забонии тасвири бадеие, ки дар ироаи афкори андеша ва ҳиссиёту ормони шахс зиёд истифода шуда дар баробари ин аз ҷиҳати грамматикӣ зиёд омӯхта мешаванд. Ба ин қатор метафораҳо, муқоиса, ирония, литота, аллегория, синекдоха ва ғайра дохил мешавад, ки дар забоншиносии тоҷик пурра ҳаллу фасл нагардидаанд. Чунин навъи воситаҳо бештар дар асарҳои бадеӣ мавҷуданд. Дар ин шакли воситаҳо бештар сифат, зарф ва феъл бо изофа намудани пешванду пасванд истифода мегарданд. Чунончи *офтоби баҳорӣ, забони ширин, сафед шудани рӯз* ва ғайра. Маҳз чунин воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айнӣ зиёд оварда шудаанд: “Ин гуна бозӣ ба зудӣ бачагонро монда кард, баъзеҳо бар рӯи реги нарм дароз кашида ва баданашонро дар зери *офтоби баҳорӣ тофта ёзиданд*, баъзе дигарашон аз паси пода ва рамашон рафтанд” [130, с.21]. Тарҷумон воситаҳои мазкури тасвириро чунин тарҷума намудаанд: “This game soon tired them out. Some of them stretched out on the soft sand *to bask in the spring sunshine*, others ran after their straying flocks” [151, с. 32]. Ё дар ҷойи дигар чунин омадааст: “Баъд аз он ки Хайбар ин гуна хиёнатгарона хучум овардани шағолро доништа гирифт, дигар *бо сафед шудани рӯз* баромада нахобид ва то бедор шуда баромадани ҳамаи аҳли хона ва фууромадани мурғон аз дарахт вазифаи посбонии худро давом дод” [130, с.40]. Дар забони англисӣ чунин тарҷума шудааст: “Khaibar, had apparently cottoned on to this habit of the dog’s and, *even though it was broad daylight*, had been hold enough to creep up once the dog was asleep and matched a bird” [151, с. 74].

Воҳидҳо ва ибораҳои бадеӣ-тасвирӣ – навъи воситаҳои забони тасвири бадеие, ки барои ҷолиб нишон додани фикри объекти тасвир танҳо дар асарҳои бадеӣ истифода мешаванд. Ин навъи воситаи забони тасвири бадеӣ дар диссертатсия вобаста ба вижагиҳои гуногуни он мавриди таҳлилу таҳқиқи муфассал қарор гирифтааст.

Метафора (маҷоз) – навъе аз воситаҳои забони тасвири бадеӣ, ки ба ҷойи як калима калимаи дигарро истифода намуда, бо ҳамин роҳ адиб ба калима маънои маҷозӣ медиҳад ва ба муассирии сухан қувват мебахшад. Чунончи, *духтари гул* – духтари якто, *шахси сангдил* – шахси золим, *домани кӯҳ* – поёни кӯҳ, *гули хандон* – афроди хурсанд (бештар кӯдак), *моҳи ягона* – шахси дӯстдошта, *шамъи сӯхта* – шахси пир ё умри барбодрафта, *мавҷи дарё* – пастиву баландии зиндагӣ, *дасти рост* – духтари якто, *гули сари сабад* – шахсони писандида ва ғайра. Масалан, “Ана ҳаминҳо буданд *гули сари сабади* маҷлисҳои Шарифҷон-махдум, ки ман аз суҳбати онҳо бӯи хушero мешамидам. Дуруст аст, ки инҳо аз ҷиҳати савияи фикрӣ ва ҷаҳонбинияшон аз ҳамзамонони худ кам фарқ мекарданд, аммо ҳар кадоми онҳо норозигӣ доштанд, ки ин хусусияти онҳо ҳам ба ман бе таъсир намонда буд” [130, с. 281].

Дар баъзе ҳолатҳо маҷоз ба ибораи фразеологӣ, ба мисли *гули сари сабад* монанд мешавад, ки тасвири бадеиро инъикос мекунад, зеро ибораҳои фразеологӣ як ҷиҳати ибораҳои маҷозиро низ ифода мекунанд. Дар ин замина барои таъсирбахшу ҷолиб буданашон оҳиста-оҳиста ба забони умумигуфтугӯӣ гузашта, маъмул мегарданд.

Вобаста ба ин, ҳамчунин ибораҳои фразеологие, ки ба сифати ибораҳои маҷозӣ хизмат мекунанд, чунинанд *меваи ширин додан* – танҳо растаниву дарахт мева медиҳанд, аммо инҳо ба маънои ғоида ва самар оварданро ифода мекунад; *гул қардан* – аслан ба растаниву дарахтҳо хос аст, аммо ин ҷо маънои озодӣ ва рушд ёфтано шарҳ медиҳад, *нигоҳро дузидан* – аслан нигоҳро дуздида намешавад, инҳо

ба маънои ошиқ шуданро ифода мекунад: *давлати бузург доштан (овардан)* – хушбахт шудан ё хушбахтӣ овардан ва амсоли инҳо.

Масалан:

“– Аз ин кор ба шумоён чӣ фоида?

–Агар мо ба харифони худ, ки вобкандиҳо мебошанд, дар тарфбозӣ голиб бароем, барои мо *давлати бузург хоҳад буд*. Аз ин беҳтар дар дунё боз чӣ фоида ҳаст?

Дар рӯи суфа бар болои кӯрпача мизбони мо –соҳиби ҳавлӣ, устои косагар чорзону зада менишаст” [130, с. 137].

Барои таҳқиқ намудани воситаҳои забонии тасвири бадеӣ қисмати забоншиносӣ – лексика ҷойи намоёнро ишғол мекунад, зеро тавономандӣ ва бойгариӣ забони тоҷикӣ на танҳо ашё ва шахс, балки шакл, амал, сифат, ҳаракат ва маъноҳои дигари мухталифро меомӯзанд. Ин гуна арзишҳоро маҳз воситаҳо ё ибораҳои тасвирӣ меомӯзанд.

Забоншиноси тоҷик А. Муъминов роҷеъ ба воситаҳои забонии тасвири бадеӣ бо калимаҳои муайяни *сар, по, чаши* ва *даст* ишораҳо намуда, истифодабарии онҳоро ба каломи тасвирӣ, яъне маҷоз шабоҳат медиҳад [53, с. 21].

Доир ба воситаҳои гуногуни муассирии сухан дар каломи мавзун таҳқиқоти забоншиноси тоҷик М. Саломов басо назаррас аст. Ӯ маҷозро мавриди таҳқиқ қарор додааст, ки як паҳлуи кори илмиамонро ташкил медиҳад. Ӯ дар асараш таҳти унвони “Ифодаи маҷоз дар ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ” чунин андешаронӣ намудааст: “Модом, ки забони осори бадеӣ ҳамчун забони махсус барои ҳуди осори бадеӣ ҳисоб меёбад ва бо баъзе хусусиятҳояш аз меъёрҳои забони адабӣ-китобӣ ва гуфтугӯӣ фарқ мекунад, пас маълум мешавад, ки он дорои хусусиятҳои грамматикӣ хоси худ низ мебошад” [72, с. 41].

Муҳаққиқ бар он андеша аст, ки воситаҳои забонии тасвири бадеӣ аз муҳимтарин меъёрҳои забони адабӣ-китобӣ маҳсуб ёфта, дорои вижагиҳои махсуси грамматикӣ, яъне морфологӣ ва синтаксисии худ ва ҳамчунин луғавию маъноӣ ва услубӣ ҳастанд.

Чи тавре ки мебинем, маҷоз аз воситаҳои забонии тасвири бадеӣ буда, дар асар барои пуррӯҳос ва ҷозибанок баромадани фикр хизмат мекунад. Маҳз маҷоз дар “Ёддоштҳо”-и С. Айнӣ мавқеи муҳим дошта, ба сифати вижагиҳои зиёди забонӣ ба қор бурда мешаванд.

Ҳоло мо мехостем оид ба навъу намудҳои гуногуни маҷоз ва таснифоти он суҳан гӯем. Дар ин маврид эвфемизмҳоро ба доираи маҷоз доништан мумкин аст.

Ҳамчунин, воситаҳои забонии тасвири бадеӣ ё эвфемизмҳо навъи вожаҳоеанд, ки аз ҷиҳати маъно ҷолиб ва таъсирбахшанд. Он истилоҳи юнонӣ *ἔμφημι* – нутқи зебо ва *εὖ* – суҳани олии буда, маънояш суҳани зебо ва тасвиршуда ва воситаҳои забонии тасвири бадеӣ мебошад. Эвфемизм чун навъи воситаи забонии тасвири бадеӣ бо истифода аз ду ва ё зиёда калима, маънои онҳо ҷолибтар ва ҷаззобтар мешаванд.

Бинобар ин, дар матн ё дар суҳан барои ифода қардани маънои таъсирбахш воситаҳои забонии тасвири бадеӣ ё эвфемизмҳоро истифода мекунем.

Бо ин мақсад бузургони мо зимни офаридани осори худ воситаҳои забонии тасвири бадеиро дар ҳар сурат тибқи маъноу мантиқи худ ба қалам додаанд. Истифода намудани воситаҳои забонии тасвири бадеӣ гувоҳи истеъдод ва мартабаи воли муаллиф, яъне адибу эҷодкор аст. Ҳамчунин воситаҳои забонии тасвири бадеӣ барои муассиртар ва ҷаззобтар ифода намудани ҳодисаву воқеаи асар заруранд.

Дар ин бора донишманди тоҷик М. Шакурӣ роҷеъ ба фикрҳои дар боло қайдгардида нуктаҳои зиёдро баррасӣ намуда, чунин овардааст: “бо ду-се калима як ҳисси амиқ, ҳолати мураккаб,

манзараеро нишон дода метавонад ва сабабу моҳияти ҳодисаро ифшо мекунад” [89, с. 153].

Воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар адабиёти классикӣ низ вучуд дорад. Рӯ овардани шоирон ва нависандагон ба ибораҳои тасвирӣ дар солҳои 20-30-юми асри ХХ бештар гардид. Дар ин замина нахустин маротиба шахсияти бузург, ки ба асари бадеӣ воситаҳои забонии тасвири бадеиро бо нигоҳи тоза ворид намудааст, Садриддин Айнӣ мебошад. Ҳатто воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар осори ӯ дорои вижагиҳои хоси худ ҳастанд ва “дар ин маврид услуби эҷодӣ, ҷаҳонбинии адабии эҷодкор, истеъдод ва муносибати ӯ бо вожаҳои забон дар сатҳи аввал меистанд. Зеро ҳар як чизи навро дар забон фард меофарад ва ин навоарӣ минбаъд паҳн шавад, қобили қабул гардад ва ё аз тарафи дигар аъзоёни ҷомеа рад гардад ва ё аз тарафи дигар аъзоёни ҷомеа рад гардад” [72, с. 57].

Дарвоқеъ, ифодаи воситаҳои забони тасвири бадеӣ ҳамчун маҳсули қалами рассоми моҳир дар асар таҷассум мегардад ва фасоҳату балоғати афкори гирдовардашуда дар асар шаҳодат аз эҷодкориву тавономандии муаллифро нишон медиҳад.

Ҳамчунин забоншиноси рус Т.В. Симашко истифодабарандагони воситаҳои забонии тасвири бадеиро дар асарҳои бадеӣ кушодани воқеият ва образнок ифода намудани он медонад. Ӯ чунин зикр кардааст: “То дараҷае, ки воситаҳои тасвири забон, воситаи инъикоси образноки баъзе лаҳзаҳои ҳақиқат аст, дар маҷмӯъ вазифаи он додани маъноӣ муайяни тасвирӣ мебошад. Пешбарандаи воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар ин ҳолат баъзе сохторҳои ягонаи семантикии маъноӣ тасвиркунанда ба ҳисоб меравад” [76, с. 10].

Пас аз он ки Садриддин Айнӣ воситаҳои забонии тасвири бадеиро дар осораи пурра ҷилва додааст, барои рушду забони адабии тоҷик ва адабиёти мо бештар ва бештар мусоидат кардааст.

Воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар осори Садриддин Айни ҳам ба воситаи вожаҳо ва ҳам ибораҳои аслий ва ҳам маҷозӣ нишон дода мешавад. Воситаҳои забонии тасвири бадеие, ки тавассути маъноӣ маҷозӣ бо мақсади ба вуҷуд овардани шакл (образ) истифода мешаванд, *троп* номида мешаванд.

Ифода ёфтани воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар осори Садриддин Айни ба шакли ифодаҳои маҷозӣ (метафора) бисёр назаррасанд. Ҳарчанд дар осори ин нависандаи бузурги тоҷик ибораҳои фразеологӣ зиёд ҳастанд, воситаҳои забонии тасвири бадеӣ шакли хоси худро дорад. Рӯзе ба ин масъала забоншиноси тоҷик Б. Камолиддинов чунин андешаронӣ намудааст: «Дар ифодаҳои маҷозӣ-метафорӣ низ як ҷузъ ба маъноӣ аслий ва дигаре маҷозан кор фармуда шаванд ҳам, онҳо бо баъзе хусусиятҳои аз ибораҳои фразеологӣ фарқ мекунанд» [23, с. 185].

Мавриди зикр аст, ки воситаҳои забонии тасвири бадеии осори С. Айни масъалаҳои зайлро ифода мекунанд:

- баён намудани ҷиҳатҳои луғавӣ ва грамматикӣ осор;
- шарҳ додани хусусиятҳои забони аслии асар;
- омӯختани характери қаҳрамонҳои асар ва истифодаи вожаҳои муайян ва мушаххас аз ҷониби муаллиф;
- нишон додани тасвири сухани воқеӣ ва истифодабарии вожаҳои махсуси забони ҳозираи тоҷик.

Ҳамин тавр, забони осори Садриддин Айни нисбат ба забони асарҳои ҳамасронаш арзишмандтар ва ғанитар аст ва он шоҳкориҳои забон ва адабиёти ҳозираи тоҷик маҳсуб меёбад. Воситаҳои забонии тасвири бадеиро Садриддин Айни дар ҳамаи асарҳои мушикофона ва моҳирона ба қалам додааст. Дар осори С. Айни воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дорои назокат ва латофати махсуси худ мебошад. Ба зами ин воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар асоси мушоҳидаҳои

хақиқии нависанда ва ҳаводиси воқеии таърихи халқи тоҷик гирд оварда шудааст.

Воситаҳои забонии тасвири бадеӣ бо ифода ёфтани ҳолати воқеӣ муассиртар мегардад: "Ман ба хостан ва нахостани ҳазрати бузургвор аҳамият надода, дар он ҷо 40 рӯз монданро *дар дили худ қарор додам* ва дар ҳучраи чиллаҳона, ки дар даруни мазор буд, "*чилла нишастам*".. фақат рӯзе се бор аз чиллаҳона баромада, ба меҳмонхонаи умумӣ рафта, дар қатори муридон ва мусофирон нишаста, аз он *неъматҳои фаровон* баҳраёб мешудам" [130, с. 406].

Назари воқеъбинона ва амиқ ба воқеаҳои ҳаёт нависандаро водор сохтааст, ки вожаҳоеро истифода намояд, ки барои равонии сухан ба тарзу оҳанги талаффуз низ аҳамияти ҷиддӣ равона кунад. Масалан, 40 (чил) рӯз шумора бошад, чиллаҳона - ҷойест, ки шахс камтар истифода мекунад ва бештар барои ҳифзи чизу чора истифода мекунад.

Гуфтан ҷоиш аст, ки ҳар гуна восита ва вожаи дорои мазмуни баланд мебошад, ки тасвири воқеият ва ҳаводисро нишон медиҳад ва дар ин замина дар асар ҷойгоҳи махсусро касб менамояд. Муаллиф мувофиқи мақсад тарзи баёни тасвириро нозукона тасвир намуда, ҷонибҳои мусбату манфиро нишон додааст.

Дар баробари ин, воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар шакли инкорӣ ва манфӣ ҳам ифода меёбанд: "Чун субҳ – баъд аз сафед шудани рӯз аз хоб хеста берун баромадам, ҳамаи он меҳмонон ва муриду мухлисон ба рафтан омодагӣ медиданд ва *чеҳраи ҳамаашонро гаму андӯҳ* монанди як *пардаи сиёҳ нӯшонда* буд [130, с. 408].

Дар баробари метафора ҷузъи дигари маҷоз *метонимия* низ истифода шудааст. *Метонимия* нисбат ба метафора муносибатҳои мухталиф, яъне муносибати амалу натиҷаро ифода карда метавонад.

Бояд гуфт, ки *метонимия* дар “Ёддоштҳо”-и Садрриддин Айни ҷойгоҳи хосса дорад. Бинобар зиёд истеъмол намудани метонимия, аз

чиҳати нависанда асар дорои хусусиятҳои хос, яъне образноктар, чаззобтар ва муассиртар мебошад. Масалан, агар вожаҳои *замона* ва *рӯзе* дар шакли номуайяни дар асар истифода шуда бошад ҳам муаллиф он муддатро бо як назокат ва чаззобат тасвир кардааст: «*Рӯзе бегоҳонӣ* Мулло Абдулҳаким аз бозор омад, ки дар бағал як бӯғча китоб дошт ва дар миёнсароии мадраса бастаи худро кушода китобҳои имрӯз аз бозор ба даст даровардаашро ба муллоҳо ва муллобачагон нишон дод. Ӯ он китобҳоро ягон-ягон ба даст гирифта, бо таъбироти савдогарона таъриф мекард ва хати ҳар кадоми онҳоро ба муаллифи он китоб ё ба ягон котиби гузаштаи машҳур нисбат меод ва ба дасти кадом муллои машҳур расида, аз мутолиаи ӯ гузаштанаашро ва дар хошияхояш аз тарафи ӯ қайдҳои муҳим карда шуданаашро, ба хубии хат ва ростнависи котиб илова менамуд ва дар фуруварди таърифи ҳар китоб харида гирифтани онро ба бинандагон таклиф мекард» [130, с. 249].

Дар мисоли боло ибораи “*рӯзе бегоҳонӣ*”, ки аз ҷузъҳои зарфу зарф (*рӯзе*, *бегоҳонӣ*) иборат буда, аз нигоҳи пуробурангӣ ба як замони тахминӣ, ки шомили як даврони бардавом аст ишора мекунад ва адиб барои ифодаи як замони аҳди ҷавонии худ маҳз ҳамин қолабро истифода бурдааст.

Ҷузъи дигари сермаъноии вожаҳо дар “*Ёддоштҳо*”-и Садриддин Айнӣ *синекдоха* мебошад, ки он вобастагии ҷузъ ва куллро ифода мекунад.

Вожаи *рост* ҳамчун метафора ба чанд маъно истифода шудааст:

- ба маънои «айнан, ба пуррагӣ анҷомёфта» омадааст;
- ба маънои «ҳамвору мустақим»;
- ба маънои «дуруст, сахҳ, ҳақ».

Вожаи *рост* дар баробари маъноҳои зиёд доштан, дорои маънои асли аст: «Ман *рост* ба лаби *рӯд рафтам*, ки дарахтҳои канори вай аз пеши ҳавлии мо намуда меистод. Дар ин тараф – дар тарафи ҷануби

рӯд касе набуд, фақат бар шоҳҳои дарахтони бед, ки нав сабзимадон бафта буданд, фароштурукон ва гунчишкон нишаста *хониши мекарданд* ва хониши онҳо ҳам монанди ҳавои он ҷо ба кас мефорид» [130, с. 35].

Дар мисоли дар боло овардашуда воҳидҳои тасвирии “*рост ба лаби рӯд рафтам*”, ки аз ҷузъҳои сифат + феъл (рост, рафтан) иборат буда, аз ҷиҳати маъно ҳолат ва амали фикри муаллифро аниқ нишон медиҳад ва давоми он “*хониши мекарданд*” низ амали фикрро бо ҷузъҳои исм + феъл (хониш ва мекарданд) таҷассум менамояд.

Тасвири баланди нависандаи тавоно вазъи ботинии хонандаро каввӣ мегардонад. Ҳамчунин, ибораи *зинда дар гӯр шуда нишастанро* нависанда ба таври маҷоз чунин баён намудааст: «- Усто Барот! Шумо дар кучо? – гӯён овоз дод. – Ман дар инҷо *бо бачагон зинда дар гӯр шуда нишастам*, - гуфта ҷавоб дод касе аз даруни хона ва аз даре, ки мо аз вай бо он хона барои ҳалвохарӣ даромада будем, баромада бо падарам салом-алеҳ ва воҳӯрдӣ кард» [130, с.26].

Ҳоло ба варианти тарҷумаи англисии матни мазкур тавачҷух менамоем: «- Usto Barot! Where are you? – I’m in here, *buried alive with my sons*, came an answer from inside then Usto Barot came out through the same door as Ergash and I had gone in to buy halva, and exchanged greetings and news with my father» [151, с. 56].

Зикри ин нуқта муҳим аст, ки гурӯҳи махсус ва басо муҳимми матни бадеӣ, ки ҳамчун воситаи ифоданокиву муассирии сухан ба шумор меравад, воҳидҳои фразеологӣ ва ҳамчунин паремияҳо, яъне зарбулмасалу мақолҳо ба шумор мераванд. Нақши ин воҳидҳои забонӣ, махсусан дар осори бадеию адабии забони тоҷикӣ басо назаррас, пуробуранг ва муассир муаррифӣ мешавад. Барои мисол воҳиди фразеологии “*зинда дар гӯр шудан*” далели ин гуфтаҳоаст.

Яке аз манбаъҳои ташаккули воҳидҳои тасвирии забониро *паремияҳо* (зарбулмасал, масал) доништа мешавад, ки *зинда дар гӯр шуда нишастам* аз он қабиланд.

Қайд бояд кард, ки мутарчимон ҳангоми тарҷума дар баъзе ҳолатҳо ба тарҷумаи тахтулафзӣ даст мезананд ва чунин ибораҳо чун *buried alive with my sons* дар забони англисӣ кулан мавҷуд нестанд.

Дар баробари дигар ҷузъҳои воситаҳои забонии тасвири бадеӣ *полисемия* дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айнӣ мавҷуданд. *Полисемия* нисбат ба дигар воситаҳои забонии тасвири бадеӣ вижагиҳои хоси худро дошта, ба ҳар навъ ифода карда мешаванд. Роҷеъ ба *полисемия* фикри басо кам ишора шудааст ва ин ишораро танҳо аз китоби “Лексикаи забони адабии тоҷик”, ки аз ҷониби забоншиносони тоҷик М. Муҳаммадиев, Ҳ. Талбаков ва Ю. Нурмуҳаммадов ба таърифи расидааст, пайдо намудем. Дар китоби мазкур чунин зикр шудааст: “Ин гуна калима дар поёи маъноӣ асли маъноӣ нав мегирад, сермаъно мешавад. Маъноӣ нави калима дар атрофи маъноӣ асли давр мезанад. Масалан, калимаи “лаб” маъноҳои зеринро дорост: лаби одам (маъноӣ асли) ва маъноҳои маҷозӣ он лаби ҷӯ, лаби дег, лаби замин, лаби нон ва ғайраҳо” [52, с. 16].

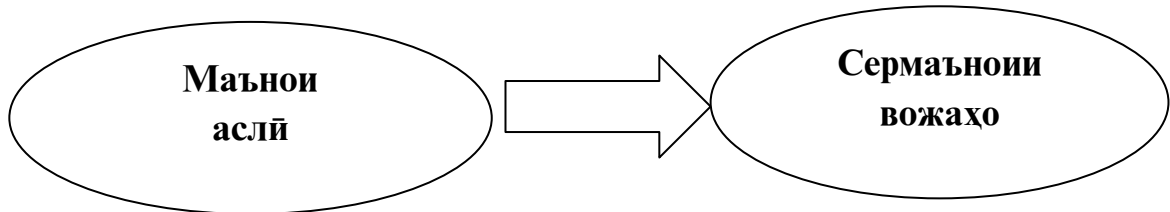
Дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айнӣ низ *полисемия* ҷойгоҳи муайян дорад. Масалан, вожаҳои сермаъноӣ узви инсон *лаб, сар, тана, гӯш, даҳон*, номи ҳайвонот *сағ, гов, хар*, номи растаниҳо *сарв, гул, хор, лола* ва ғайраро бо маъноҳои мантиқӣ гуногун шарҳ додааст: “Ман ҳеҷ имконе надоштам, ки ба даруни ҷох даромада қаламдони худро гирифта барорам, ночор монанди модарони фарзандмурда, ки дар сари қабри ӯ нишаста зор-зор мегирянд, бар *лаби ҷох нишаста* бо “ҳой-ҳой” ба гиря даромадам” [130, с. 76].

Дар тарҷумаи англисӣ ба таври зайл омаданд: “There was no way I could get into the pit to relieve it. All I could do was to sit by the edge like a bereaved mother mourning over the grave of her lost child, and *burst out sobbing*. A passer-by stopped and asked me why I was crying” [151, с. 119].

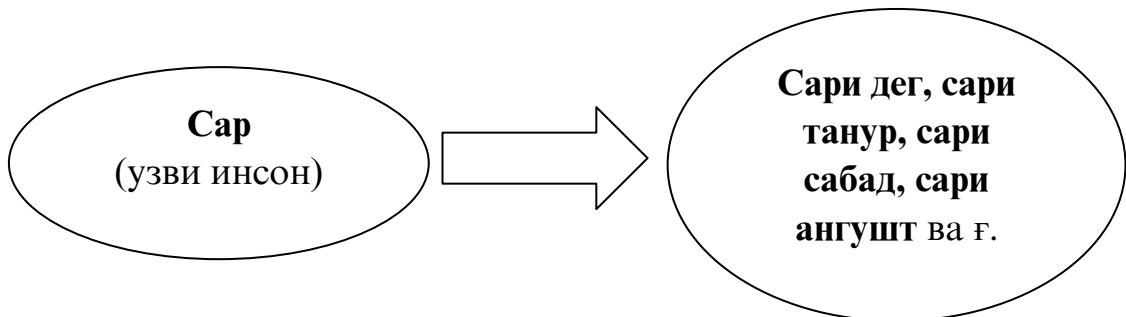
Пас, вожаи *лаб* ба маъноҳои мухталиф аз ҷониби нависанда ба қалам кашида шудааст. Дар баробари маъноӣ асли, муаллиф онро

барои ҷозибанок нишон додани фикр чун *лаби чоҳ нишастан* - назди чоҳ нишастан нишон додааст.

Ба таври возеҳ шарҳ додани полисемия дар забони тоҷикӣ дар он аст, ки як вожа метавонад, дар баробари доштани маънои асли бо усулҳои мухталиф чанд маъноро дошта бошад.

Вожаҳо бо иловаи чанд вожаи дигар, чунончи:

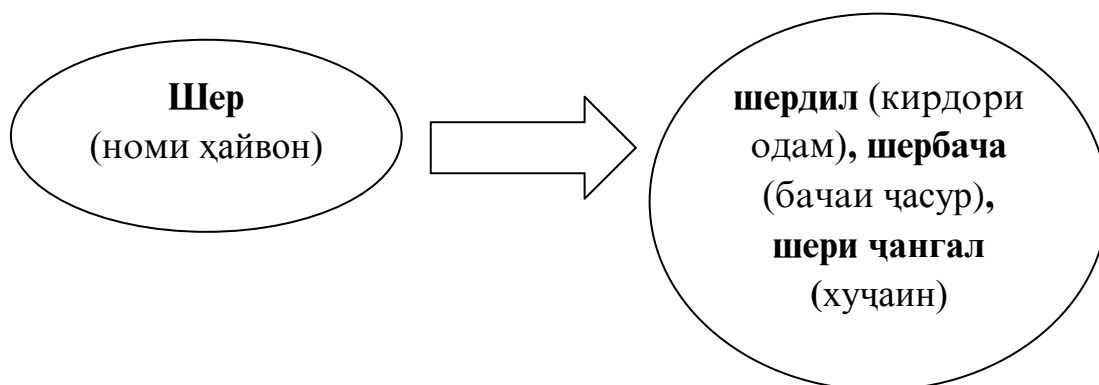

Нависанда чунин тасвир кардааст: “Фардои он шаб *дар сари кӯча* дар қатори мардум Сайид Акбархоҷа ҳам нишаста буд, ки Қорӣ Маҳмуд омад ва аз Сайид Акбар сабаби дишаб ба гаштак нарафтанаширо пурсида гуфт:

- Як меҳмонхона одам аз ду соат зиёд ба шумо нигарон шуданд, аммо шумо нарафтед. Ин хуб нашуд” [130, с. 89].

Дар тарҷумаи он айнан оварда нашудааст, зеро “*дар сари кӯча*” ба танҳо тарҷумаи аслии забони англисӣ “*in the street*” мешавад: “The next evening, Sayid-Akbar was sitting together with a group of friends *in the street* when Qori Mahmud joined them and asked him why he had not come

to the party last night. A houseful of guests were waiting anxiously for you for two whole hours, and you never showed up. That's not right" [151, с. 141].

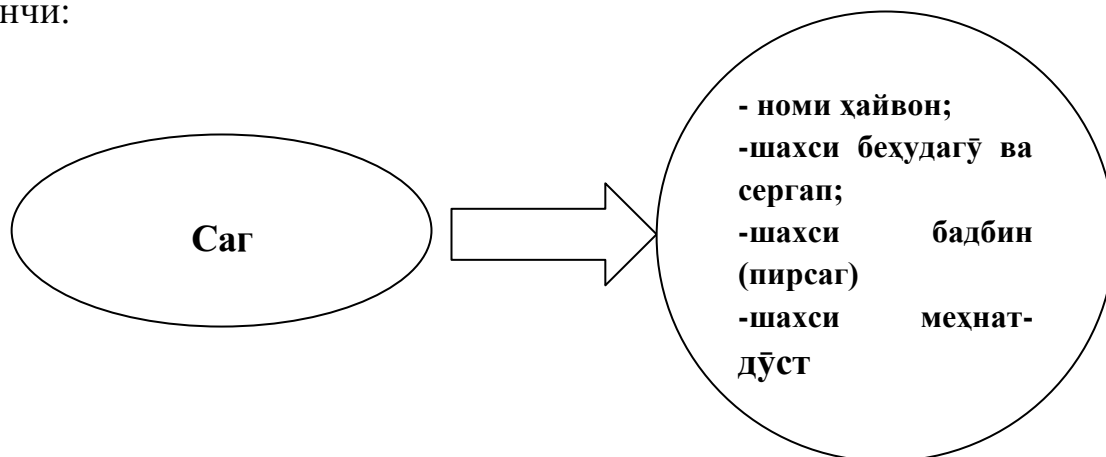
Ба мисли “Ман бо ин суханони падарам хеле *шердил шудам*, бо вучуди ин, воқиаи ғор, аждаҳо ва ачинахона будани чангали Ғарибмазор дар дилам шубҳа меандоخت, чунки ғурриши ғор ва нӯлаи аз чангал барояндаро худам бо гӯши худ шунида будам” [130, с. 38].

Мутарчимон ин гуфтаҳоро чунин тарҷума кардаанд: “These words of my father’s *greatly encouraged me*. But I was still uneasy about the dragon in the cave and jinn of the Garib-Mazor, since I had heard the howling from the cave and wailing from the undergrowth with my own ears” [151, с. 72].

Маълум мешавад, ки тарҷумаи англисӣ мантиқи чумларо ифода мекунад. Азаски дар забони англисӣ вожаи шердил шудан вучуд надорад, онро чун *greatly encouraged* яъне “часорат бахшидан” тарҷума кардаанд.

Усули 2. (сермаъноии вожаҳо бе иловаи вожаи дигар):

Чунончи:

Вожаи мазкур дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айнӣ бисёр ба назар мерасад. Чи тавре, ки нависанда қайд кардааст: “Ман баъди ба шаҳр омаданам, бо вучуди ин ки медонистам талаби ман аз тарафи он *тирсаг рад хоҳад шуд*, дар пайи хостгорфиристонӣ афтодам. Чунки агар хостгор намефиристодам, духтар муқаррар мекард, ки ман ӯро фиреб дода гурехтаам. Дар он сурат аз ин алам ғуссамарг шудани ӯ мумкин буд. Ба болои ин, ман дар назди ӯ як фиребгари бевичдон шуда мемондам. Бинобар ин, мулоҳизаҳо, “ҳар чӣ бодо бод!” гӯён хостгор фиристонданро лозим донистам” [130, с. 260].

Ҳамчунин, зикр кардан лозим аст, ки ҳарчанд Садриддин Айнӣ нависандаи лирикӣ набошад ҳам, дар осори ӯ вожаҳои чун *дил, қон, азиз, дида* ва ғайра зиёд ба назар мерасад. Масалан, вожаи *дил* дар осори ӯ бо иловаи калимаҳои дигар пайваст гардида маъноҳои мухталифро доранд: *дили ман, дили дарё, сиёҳдил, дили шаҳр, шердил, дилбазан* ва ғайра.

Нависандаи соҳибзавқу соҳибирода чунин қайд кардааст: “- Ба ман на боғ даркор, на замин. Барои ман бозор бошад, бас. Олавро обу азоб гирад, парво надорам, – гуфт Алихон дар ҷавоб.

- *Сиёҳдили бадботин*, – гуфт падарам худ ба худ ғур-ғуркунон” [130, с. 24].

Маъноии тасвирии вожаи мазкур нишондиҳандаи рафтори бади шахс аст, ки дар забони англисӣ муродифи худашро дорад: “I need no orchards or fields – the bazaar is enough for me. It doesn’t worry me if the world ends in flood or fire” Ali-Khon replied.

Miserable blackguard, – my father muttered to himself” [151, с. 72].

Гуфтан зарур аст, ки чунин вожаҳо дар забони англисӣ низ истифода мешаванд: *my heart, heart of river, heart of city, hearthrted*.

Пас ҳар гуна воситаи забонии тасвири бадеӣ чиҳати таҳлили забонии худ ба се навъ чудо мешаванд:

- дутаркиба, аз ду вожаи гуногун иборат буда, маънои томро ифода мекунад: *шохаи умр, оғӯши гарм, меваи зиндагӣ, шахси буздил, тиллои сафед* ва ғайра;
- сетаркиба, аз се вожаи мухталиф таркиб ёфта, як маънои муайянро мефаҳмонад: *нафаси боди сабо, хӯрчини асти порина* ва ғайра.

Азбаски “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айни бо соддабаёнӣ ва фасохати худ дар байни хонанда мақому манзалати баланд дорад, воситаҳои забонии тасвири бадеии бисёртаркиба камтар ба назар мерасанд.

Устод Айни намуди мазкури воситаҳои забонии тасвири бадеиро бо муассирии хос чунин ба қалам додаст: “Пошшоҳони ман ҳақиқатан ҳам як *меваи расидае буд*, ки он шаб бар дасти ман афтода буд – *ӯ монанди шафтолуи шалили обдор буд*, ки аз сар то пойи баданаш оби латофат ва тароват мечакид” [130, с. 432].

Ҳамин тавр, забони осори Садриддин Айни аз нигоҳи мазмуну муҳтаво ва истифодаи имкониятҳои услубиву таъсирбахшӣ ва рангинбаёнӣ забони тоҷикӣ басо арзишманду пурғановат ва киёснопазир аст ва осори адибро бешубҳа аз шоҳкориҳои забон ва адабиёти ҳозираи тоҷик маҳсуб намуд.

Вобаста ба ин, забоншиноси тоҷик Б. Камолиддинов чунин қайд намудааст: “Гарчи ҳар як нависанда дар *тасвири воқеаҳои зиндагӣ* услуби хос дорад ва дар интихоби тарзи истеъмоли унсурҳои луғавию грамматикӣ соҳибихтиёр аст, вале ин мустақалият ҳам ҳадди муайяне дорад, чунки услуби эҷодии нависанда набояд ба ҳусни табиӣ забони миллӣ осебе расонад, адиб набояд бо унсурҳои луғавии бегона ва калимаю ифодаҳои вайрони шева забони адабиро ифлос кунад, бо чумлабандиҳои сунъӣ ва суханпардозҳои бемаънӣ онро заифу нотавон кунад. Вазифаи ҳусни баён ва услубшиносии амалӣ аз чунин нуқсонҳо покиза ниғаҳ доштани забони адабии тоҷик аст” [25, с. 11].

Албатта, инъикоси воситаҳои забонии тасвири бадеӣ ба тасвиргароӣ ва манзарасозии як мусаввири рангинқалам ва як наққоши моҳирро мемунад, ки аз хондану мутолиа намудан кас ҳеҷ гоҳ хаста намешавад ва матни забонаш ҳамеша дилчаспу гуворо аст. Дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айнӣ воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дорои назокат ва латофати махсуси нобу нотакрор, ҷаззобу рангин буда, аз нигоҳи нодир будани худ беназиранду як хазинаи гаронбаҳои гузаштагонро мемунад. Бар замми ин воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар асоси мушоҳидаҳои ҳақиқии нависанда ва маводи воқеии таърихӣ халқи тоҷик гирд оварда шуда, адиб аз ин ғановати гаронбаҳои забон басо моҳирона ва ҷирадастона истифода бурдааст.

1.1.1. Таснифи воситаҳои забонии тасвири бадеӣ

Воситаҳои забонии тасвири бадеӣ бештар тавассути воҳидҳои лексикӣ, семантикӣ ва грамматикӣ тасниф мешаванд. Тавре ки дар боло зикр кардем, воҳидҳои фразеологӣ воҳиди мураккаб ва бисёрҷанбаи забон буда, дарк кардани рангорангӣ ва тобишҳои маъноиро осон менамояд. Азбаски воситаҳои забонии тасвири бадеӣ аз рӯи табиати худ ҳассосанд, дорои меъёри мураккаби забон, хусусиятҳои муайян ва зухуроти забоншиносӣ ҳастанд. Барои аниқ кардан, бояд ҳар кадом воситаҳои забонии тасвири бадеӣ вижагии забонӣ ва шаклҳои онҳоро муайян кунем.

Таҳлилҳои забонии осори бадеӣ нишон медиҳанд, ки ҳанӯз Арасту, Ситсерон ва Квинтилиан нутқи баёни адабиро асоси ташаккули забони ҷомеа меномиданд. Рочеъ ба масъалаи мазкур таснифоти назарии зиёд вучуд доранд ва моҳияти воситаҳои ифодакунандаи забон аз ҷониби Д.Э. Розентал, М.Ю. Скрёбнев, И.Р. Галперин ва дигарон мавриди пажӯҳиш қарор дода шуданд. Воситаҳои

забонии тасвири бадеӣ аз ҷиҳати забон ба чунин навъҳо тасниф мешаванд:

- фонетикӣ (такрори овозӣ, зада, интонатсия, овоз, рамзи садо);
- лексикӣ (воситаҳои тасвирӣ ва калимаҳои бисёрифодакунанда, муродифҳо, мутазодҳо, омонимҳо, паронимҳо, воҳидҳои фразеологӣ, лексикаи аз ҷиҳати услубӣ пуробуранг);
- морфологӣ (синонимҳои ҷузъи нутқ, истифодаи образноки шаклҳои калима);
- синтаксисӣ (сохторҳои синтаксиси синонимӣ, тартиби калимаҳо, шаклҳои услубӣ) [35, с. 120].

Зимни пурра таҳлил намудани таснифи ҷиҳатҳои лексии воситаҳои забонии тасвири бадеӣ бояд ҳамаи ҷиҳатҳои онро таҳлил намуд. Нахуст воситаҳои забонии тасвири бадеиро таснифи лексикӣ ташкил медиҳад.

Дар робита бо ин, асоси воситаҳои забонии тасвири бадеӣро *тропҳо* (воситаҳои тасвирӣ ва ифодаҳои муассир) ташкил медиҳанд. Дар навбати худ инҳо эпитетҳо, метафораҳо, ташхис, муқоисаҳо, метонимияҳо, синекдохаҳо, оксиморонҳо, гиперболаҳо, литотҳо, парафразаҳо ва монанди инҳо мебошанд.

Тавре қайд гардидааст, барои муайян кардани таснифи ҳар гуна навъи воситаҳои забонии тасвири бадеӣ ба маънову мафҳумҳои зерин бояд тазаққур дод:

1. Ҷиҳатҳои субъективӣ:

- сохти берунии ашё;
- намуди зохирии одам;
- омил ва тасвири табиат ва ғ.

2. Ҷиҳатҳои объективӣ:

- сохти берунии ашё;

- намуди зохирии одам;
- омил ва тасвири табиат ва ғ. [32, с. 218].

Гуфтан ба маврид аст, ки “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айни маҳз бо ин воситаҳо ҷолиби диққат ва хонданибоб аст, яъне сохтори субъективӣ ва объективӣ дар ҳама ҳолат назаррасанд. Ба мисли “Азбаски ин деҳа дар наздикии дарёи Зарафшон воқеъ шудааст ва аз байни деҳа ҳам ба номи Мазрангон як ҷӯйи калон мегузарад, сероб ва обод буда, беитарини ҳавлиҳояш рӯйидаричадор, чорбоғнок ва пурмева аст. Заминҳои ин деҳа ҳосилхез буда, дар онҳо киштҳои гуногун мерасиданд ва аз шолӣ гирифта то сабзавот, ки киштҳои серобиталаб мебошанд, дар ин деҳа кишта мешуданд”.

Тасвири дар боло зикгардида маъноӣ субъективиро ифода мекунад, зеро дар он зебогии табиат зимни вожаҳои фасеҳу равон таҷассум ёфтаанд.

Тавоноии мутарҷимон дар тарҷумаи осори Садриддин Айни дар сатҳи олӣ ба назар мерасанд, чунин аст: “The village of Suktare was in the province of Ghijduvon, one farsakh (five miles) east of the town of that name, on the banks of Zarafshon river. Because of its site, and since it also had a fair-sized canal, *the Mazrangon, running through it*, Suktare was *fertile and productive*, and most of its *houses boasted walled gardens with plenty of fruit trees*. The *fields around this village were rich and produced a varied crop*, including rice and vegetable, which required a great deal of water” [151, с. 31].

Ҳамин тавр, ҳаргуна воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар асари Садриддин Айни дорои ҷойгоҳи хосса буда, маъниву мазмунҳои волоро ифода мекунанд.

1.1.2. Роҳҳои истифодаи воситаҳои забонии тасвири бадеӣ

Воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дорои вижагиҳои ҳиссӣ ва эстетикӣ мебошад. Вазифаҳои асосии онҳо инҳоянд:

- воситаҳои мантиқӣ-концептуалӣ;
- таъсиргузорӣ ба воситаи образҳо;
- муҳобиротӣ;
- воситаҳои фонетикӣ;
- воситаҳои графикӣ;
- воситаҳои луғавӣ;
- воситаҳои фразеологӣ;
- маъноӣ калимасозӣ,
- воситаҳои морфологӣ;
- воситаҳои услубӣ.

Дар забоншиносии тоҷик ҳарчанд сохтори пурраи воситаҳои забонии тасвири бадеӣ ҳанӯз мавриди пажӯҳиш қарор дода нашудааст, забоншиносони тоҷик, ба мисли Т. Зеҳнӣ, Б. Камолиддинов, М. Саломов, Ш. Каримов ва дигарон ба чунин гурӯҳҳои воситаҳои забонии тасвир ва муассирии суҳан ишораҳо кардаанд [15, с. 184].

Гуфтан зарур аст, ки барои пурратар таҳлил намудани таҳқиқи мазкур *воситаҳои мантиқӣ-концептуалӣ* ва *вазифаҳои воҳидҳои тасвириро* бештар шарҳ диҳем:

Воситаҳои мантиқӣ-концептуалӣ – равшанӣ, образнокӣ, боварибахш будани инъикоси фикри муаллиф, ки забоншиносии рус Головин андеша намудааст: «Чунин хусусиятҳои тасвир таваҷҷуҳ ва диққати шунаванда ё хонандаро бештар нигоҳ медорад» [31, с. 172].

Нависандаи бузург ҳангоми тасвир намудани фикри худ дар ҳолатҳои рангоранг намудҳои гуногуни ифодаи нутқро истифода намудааст:

1. Тасвири баёни иттилоот (субъективӣ-мантиқӣ, мантиқӣ-концептуалӣ), ки донишманди рус М.Н. Кожина чунин ифодаро “ифоданокии дарккунӣ” номидааст” [31, с. 76], ки аз интиҳоби далелҳо, истифодаи моҳирона мафҳумҳо, дурустии қорбурди калима, мантиқ, далел, равшанӣ ва фаҳмо будани онҳо иборат аст.

2. Воҳидҳои тасвирии таъсирбахши ҳисси, ки зимни омилҳои садой, графикӣ, луғавӣ, тропӣ, фразеологӣ, образҳои нутқ, чун услуб, тафаккури нутқ, риторикӣ сохта шудаанд.

Инак, ифоданокӣ, равшани нутқи гуфтугӯӣ воситаҳои гуфтугӯӣ, луғавӣ, грамматикӣ, образҳои ифодакунандаи эҳсосот (воситаҳои тасвир) ба вучуд меоянд.

Садриддин Айнӣ зимни тасвири фикр аз вожаҳо ва воситаҳои тасвирии мантиқӣ ва илмӣ, далели муқаррароти пешниҳодшуда, тезисҳо, дурустии корбурди калимаҳоро моҳирона истифода бурда, мафҳум, возеҳият, фаҳмо будани баён ва ғайра ифоданок баён мекунад.

Ҳарчанд ифодаи сухани муаллиф дар таълифи “Ёддоштҳо” бадеӣ-публицистӣ мебошад, интиҳоби далелҳо, тарҳбандӣ, андозагирӣ, ҳисоб ва масофа хеле дуруст шарҳ дода шудааст. Масалан, *фарсах*, *чоряк* ва ғайра. Нависандаи нозукбаён чунин навиштааст: “*Деҳаи Маҳаллаи Боло*. Ин деҳа дар *якфарсахӣ (8 километрӣ)*-и ғарби шимолии қалъаи Гиждувон дар доираи хоки туман (район)-и Шофирком, аз ҷумлаи деҳоти Деҳнави Абдуллоҷон, дар доманаи реги равоне, ки ба дашти Қизил мепайвандад, воқеъ шудааст” [130, с. 6].

Чихати надоштани маъноӣ вожаҳои қайдгардида, тарҷумонҳо онҳоро чунин тарҷума кардаанд: “The other village, Mahallai Bolo (“Upper Mahalla”), lay some *five miles* to the northwest of Castle Ghijduvon, in the province of Shofirkom, one of a group of settlements called collectively Dehnavi Abdullojon, situated on the edge of the shifting sands that formed part of the Kizil Kum desert” [151, с. 32].

Воситаи забонии тасвири бадеӣ дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айнӣ чунон нуктасанҷона интиҳоб ва истифода шудааст, ки ҳам ҳисоби замони классикӣ, бо калимаи “*фарсах*” ва ҳам замони шӯравӣ “*километр*” дарҷ гардидааст. Тарҷумон бошад бо вожаи қабулшудаи

забони англисӣ “*miles*” тарҷума кардааст, ки ин тарзи тарҷума, албатта ба реалияҳо ва мафҳумшиносии забони англисӣ вобаста аст.

Нутқи бадеии тасвирӣ дар ҳама ҳолат ба шарҳи тасвир алоқаманд аст, зеро сухани бадеӣ на танҳо ба ақл, балки ба эҳсосот, дарки хонанда ва шунаванда таъсир мерасонад ва бо воситаҳои гуногуни худ (фонетикӣ, лексикӣ, фразеологӣ, грамматикӣ), аз чинсият ва навъи асари бадеӣ, самти адабӣ, услуби муаллиф, тарзи услуб ва ғ. вобаста аст. Дар сатҳи баланд таълиф намудани асар нутқ на танҳо ифодаи равшану возеҳ, балки эҳсосотӣ ва ифоданокии нутқро низ таҷассум менамояд. Устои сухансанҷ ва асил дар гуфтор, аз як тараф, аз воситаҳои ғайриаслии шоирона, аз тарафи дигар, норавшании онҳо худдорӣ менамояд. Ё ҳамеша кӯшиш менамояд, ки асари мазкур ҳарчанд пури тасвири рангоранг мебошад, ба ҳар мутахассиси соҳаҳои мухталиф дилписанд бошад. Масалан, муаллиф аз илмҳои дақиқ огоҳии камтар доранд, лекин зимни маълумоти саҳеҳ *воситаҳои мантиқӣ-концептуалии ҳисси*ро дақиқ равшан месозад. Вобаста ба ин, чунин қайд кардааст: “Дар мадрасаҳои Бухоро асосан илмҳои зерин мегузашт: сарфу наҳви забони арабӣ, мантиқ, ақоиди исломӣ (илми калом), ҳикмат (ҳикмати табиӣ ва илоҳӣ), фикҳи исломӣ (таҳорат, намоз, рӯза, чаноза, масъалаҳои ҳаҷ, закот, хариду фурӯш, ғуломдорӣ, ғуломозодкунӣ, зангирӣ ва зансардиҳӣ ва монанди инҳо, ки дар амалиёти динӣ ё ин ки дар муомилоти ҷамъият оид аст)”[151, с. 231].

Воқеан, хонанда бо хондани калимаҳои вобаста ба маънову муҳтаво ва мантиқи баён онро пайдарпай ҳифз менамояд.

3. Воситаҳои таъсирбахши ҳиссӣ дар ифодаи нутқи тоҷикӣ як сохтори мураккабро дар бар мегирад: 1) воситаҳои интонационалӣ; 2) воситаҳои фонетикӣ; 3) воситаҳои графикӣ; 4) воситаҳои луғавӣ; 5) воситаҳои фразеологӣ; 6) маъноӣ калимасоз; 7) воситаҳои морфологӣ; 8) образҳои услубӣ – образҳои нутқ чун лафзӣ, гуфторӣ, синтаксисӣ.

Воситаҳои дар боло қайдгардида воситаҳои забони тасвири бадеӣ ҳисоб ёфта, бо вожаҳои мухталиф баён мешаванд. Ин навъи воситаҳоро дар боби дувуми рисола таҳқиқ хоҳем намуд.

1.2. Чойгоҳи воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар забоншиносии тоҷик ва тарҷумаи онҳо ба забони англисӣ

Воситаҳои забонии тасвири бадеӣ яке аз воситаҳои асосии ифодаи фикр ва ҷасохату назокати суҳан аст. Дар воситаҳои забонии тасвири бадеии ҳар забон урфу одат, тарзи суҳанварӣ ва маданияти ҳамон халқ инъикос гардидааст.

Дар айни замон дар илми забоншиносии тоҷик ба масъалаи бо роҳи таҳлили муқоисавии омӯхтани забон аҳамияти махсус дода мешавад. Ба ин мақсад зарурияти дониستاني забони асли асар шарт аст ва то нуктаи хурдтарини забонӣ бояд дарк карда шавад.

Барои муфассал таҳлилу пажӯҳиш намудани воситаҳои забонии тасвири бадеӣ ба сохтори лексикӣ, грамматикӣ ва услубии он бояд диққати махсус дода шавад. Ба хусус истифодаи дурусти исм, сифат, феъл, пасоянд, вожа ва воситаҳои мухталиф бояд ҷиддӣ мавриди пажӯҳиш қарор дода шавад.

Пас, барои амиқ омӯхтан ва нишон додани воситаҳои забонии тасвири бадеии осори бадеӣ, ба вижа осори Садриддин Айнӣ бо тарҷумаи онҳо ба забони англисӣ то андозае равшан мегарданд.

Зимни таҳқиқи кори илмии мазкур се усули омӯхтани дурусти воситаҳои забонии тасвири бадеиро дарёфтем:

- тарҷумаи айнан мутаносиб (тарҷумаи тахтуллафзӣ);
- тарҷумаҳои қисман мутаносиб;
- тарҷумаҳо бо муродифоти он дар дигар забон.

Ба ҳамин маъно “паст шудан” ё “поён шудан” дорои маъноҳои мухталиф буда, дар тарҷумаи забони англисӣ чун маънои тахтуллафзиаш “*go down* – поён фаромадан”, ба маънои қисман “*move*

down – ба ашё тааллуқ дорад, яъне ба ҳаракат даровардан” ва ба маънои мантиқиаш “*calm down* – қаҳр накардан, асабонӣ нашудан” ба кор бурда шудааст. Дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айнӣ чунин омадааст: “Дар ҳар ҳол, ин ду садои бо ҳам муҳолиф монанди ҳавои “муҳолиф” ба ҳам чӯр шуда давом мекарданд ва усули инҳоро садои “шартошурт”-и зарбаи чӯбдастдорон нигоҳ медошт. *Ғазаби саркарда наст шудан гирифт* ва барои боз ҳам чоктар кардани димоғаш бояд бошад, ки ба курчии худ:

– Гӯй, чилим ва чой биёранд, – гуфт” [130, с. 286].

Тарҷумони соҳибистеъдод, ки аз нозуқиҳои забони тоҷикӣ бархӯрдор будааст, ҳар вожаву ибораро бамаврид гузоштааст. Дар инҷо “*наст шудан*” ба маънии “*calm down*” омадааст.

Ба мисли ин “*об шудан*” низ дар асарҳои бадеӣ, ба хусус дар осори Садриддин Айнӣ ба ҳар сурат шарҳ дода шудааст.

Об шудан – 1. об шудан (маънои аслӣ, яъне тааллуқ ба об ва ях); 2. хароб шудан; 3. оби чашм (дида) ё гиря кардан; 4. ошиқ шудан

Нависандаи моҳир ин мафҳум ва таъбирро чунин ба қалам додааст: “Хона пур аз гулгулаи хандаи бошандагон шуд. Ростӣ, бо вучуди ин, ки аз шиддати дард худро аз гиря боздошта наметавонистам, худам ҳам дарун-дарун механдидам. Чунки бобоям бо ҳамаи он калонсолӣ ва мӯйсафедӣ аз озори рӯю мӯй монанди бачагон воҳ–воҳ гӯён фарёд кашида буд ва *дар чашмонаш об чарх мезад*” [130, с. 13].

Тарҷумаи англисии суҳанҳои дар боло тасвирёфта сирф бо муродифоти худ дар забони англисӣ сурат гирифтааст: “The house filled with uproarious laughter. Although I was crying with pain, inside I was laughing too. My grandfather’s lacerated face and beard hurt him so much that despite his great age *tears welled up in his eyes and he bawled like a baby*” [151, с. 41].

Воситаҳои забонии тасвири бадеӣ чун *дар чашмонаш об чарх мезад* дар забони англисӣ муодили худро, яъне *tears welled up in his eyes* дорад. Бо дарки он ки мутарҷим нозукиву равонии асари Садриддин Айниро ба пуррагӣ дарк намуда, *he bawled like a baby*, яъне *чун кӯдак нола мекард*, илова намудааст.

Ба ҳамин тартиб, воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар забони тоҷикӣ равон, саҳеҳ, фасеҳ ва муассиру пуробуранг буда, дар забони англисӣ низ мутарҷим кӯшиш намудааст, ки ибораҳои соддаро ба қор барад ва мазмуну мундариҷа, муассирию ифоданокии сухани адибро бо ҳамон таъсирбахшӣ ба забони англисӣ интиқол намояд.

ХУЛОСАИ БОБИ I

Боби аввали рисола “Заминаҳои назарии воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ” унвон дошта, аз зербобҳои “Мафҳум, моҳият ва навъҳои воситаҳои забонии тасвири бадеӣ” бо зерфаслҳои чудоғонаи худ “Таснифи воситаҳои забонии тасвири бадеӣ” ва “Роҳҳои истифодаи воситаҳои забонии тасвири бадеӣ” ва ҳамчунин зербоби “Ҷойгоҳи воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар забоншиносии тоҷикӣ” иборат аст.

Барои омӯхтани воситаҳои забонии тасвири бадеӣ нахуст заминаҳои он мавриди пажӯҳиши ҷиддӣ қарор дода шудааст. Ба таври дигар, дар забоншиносии тоҷикӣ воситаҳои забонии тасвири бадеӣ яке аз воситаҳои асосии ифодаи фикр ва ҷасоҳату назокати суҳан маҳсуб меёбанд.

Дар натиҷаи пажӯҳиши назариявии мавзӯи мазкур мо ба хулосае расидем, ки забоншиносӣ на танҳо дар омӯхтани сохтори вожаву ибора ва ҷумла, балки дар таҳқиқи навъҳои мухталифи воситаҳои забонӣ ҷойгоҳи калон дорад. Дар осори адабии форсии тоҷикӣ, ки таърихи беш аз ҳазорсола дорад, воситаҳои забонии тасвири бадеӣ бо усулҳои мухталиф аз ҷониби муаллифон истифода гардидаанд.

Аз таҳлилҳои боби аввал метавон натиҷа гирифт, ки дар бораи воситаҳои забонии тасвири бадеӣ забоншиносон ақидаҳои мухталиф баён кардаанд: баъзе онро маҷоз дониста, хусусияти барҷастаи онро ба шакли маҷоз ифода ёфтани маънои аслии ҳисобидаанд, баъзеи дигар ибораҳои забонии тасвирии асари бадеӣ донистаанд. Гурӯҳи дигар воситаҳои забонии тасвири бадеиро ибораҳои фразеологӣ тасвири бадеӣ шумурдаанд. Аз таҳлилу баррасии андешаҳои олимони дар бораи мафҳуми мазкур ба натиҷае омадем, ки воситаҳои забонии тасвири бадеӣ воситаҳои забонии мустақил мебошанд, ки ба навъҳои мухталиф чун *троп*, *метафора*, *маҷоз*, *эпитет*, *эвфимизм* ва тарзу намуди гуногун

чудо шуда, дорой хусусияти хоси худ мебошад. Азбаски воситаҳои забони тасвири бадеӣ ба навъҳои гуногун чудо мешавад, муайян кардани мавқеи он дар системаи забонӣ душвортар аст. Бинобар ин, мо воситаҳои забони тасвири бадеиро дар шакли таҳлили муқоисавӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мавриди пажӯҳиш қарор додем.

Маҳз воситаҳои забони тасвири бадеӣ дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айни ва дар тарҷумаи он ба забони англисӣ сабаб мегардад, ки то замони мо дар байни халқ фароҳам истифода мешаванд ва дар тарҷума ба забони англисӣ ва дигар забонҳои дунё осон мегарданд.

Ташаккул ва рушди воситаҳои забони тасвири бадеӣ дар забони классикӣ мавҷуд бошад ҳам, Садриддин Айни тавонистааст онҳоро бештар дар осори бадеии худ сайқал диҳад ва матни навиштаҳои адиб аз нозуқиҳои услубию маъниофаринии ҳам адабиёти классикӣ ва ҳам забони адабии муосири тоҷикӣ ба таври самаранок ва нуктасанҷона истифода барад.

БОБИ II. ВИЖАГИҲОИ ЛЕКСИКӢ ВА ГРАММАТИКИИ ВОСИТАҲОИ ЗАБОНИИ ТАСВИРИ БАДЕӢ ДАР «ӢДДОШТҲО»-И С. АЙНӢ

Вижагиҳои лексикӣ ва грамматикӣ дар забоншиносӣ мавқеи баланд доранд. Ба хусус, роҷеъ ба таҳлилҳои лексикӣ ва грамматикии воситаҳои забонии тасвири бадеӣ аз ҷониби мутахассисон ва забоншиносони рус корҳои зиёд анҷом ёфтаанд. Забоншиноси рус Я.И. Гин ин масъаларо чунин эзоҳ додааст: “Дар баён намудани фикрҳои тасвирӣ лексика ва грамматика ҳаматарафа риоя гардида, шахсияти муаллифро муайян месозад ва лексикаи бадеиро ташкил медиҳад” [14, с. 18].

Пас, мушаххас карда метавонем, ки таҳқиқу омӯзиши лексикаи бадеӣ як самти муҳимми илми забоншиносӣ маҳсуб ёфта, дорои вижагиҳои хоси худ аст ва ташаккулу таҳаввули лексикаи бадеӣ дар зери воситаҳои забонии тасвири бадеӣ сурат мегирад.

Зимни пажӯҳиши масъалаи мазкур ба хулосае расидем, ки лексикаи бадеӣ дар замони классикӣ тамоман тобиш ва равиши дигар доштааст ва танҳо пас аз Инқилоби Октябр ва бунёди давлати шӯравӣ тағйир ёфтааст. Бо вучуди тағйир ёфтани шакли лексикӣ дар асарҳои муосир луғатҳои классикӣ низ таъсири муҳим доштааст. Дар ин бора забоншиноси рус В.К. Капранов чунин қайд намудааст: “Пеш аз Револютсияи Октябр лексикографияи тоҷик дорои луғатҳои зиёди қухнаи тафсири буд. Луғатҳои мазкур, ки шаклпазирии қухна доштаанд, бо вучуди аҳаммияти қалон доштанишон дар омӯхтани асарҳои классикон, ба талаботи имрӯза ҷавобгӯ нестанд, аммо боиси истифодаи қиддӣ қарор доранд” [28, с. 56].

Тазаккур бояд дод, ки маҳз чунин фикрҳо моро водор менамояд, ки вижагиҳои лексикиву грамматикии воситаҳои забонии тасвири бадеиро муфассал мавриди пажӯҳиш қарор диҳем. Зимни ин масъала нависанда лексикаҳои маҳсусро интихоб мекунад, ки ба навҳои

гуногуни воситаҳои забони тасвири бадеӣ, чун метафора, троп, синекдоха, метонимия ва монанди инҳо тааллуқ дошта бошанд.

2.1. Вижагиҳои лексии воситаҳои забони тасвири бадеӣ дар “Ёддоштҳо”-и Садрӣдин Айнӣ

Тафаккури инсон бо ёрии забон на танҳо воқеияти объективӣ, балки воқеияти субъективӣ инсониро инъикос мекунад. Таркиби лексии забони ҳозираи тоҷик дорoi имкониятҳои бузурги тасвирӣ ва ҳисси буда, барои собит кардани омилҳои субъективӣ инсон хизмат мекунад. Ба ҳамагон маълум аст, ки ҳар гуна калимаҳо дорoi воҳидҳои мухталифи забонӣ буда, муҳимияти маъноӣ, лексикӣ ва грамматикӣ, ҳамчунин хусусиятҳои денотативӣ ва конотативиро дорад.

Ҳарчанд дар ибтидо, яъне дар замони Садрӣдин Айнӣ дар лексикографияи тоҷик як қатор корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, аз қабали мақолаҳои илмӣ “К истории таджикской лексикографии”-и В. Капранов (с.1957), “Описание таджикских и персидских рукописей. Персидские толковые лексикографические словари”-и С.И. Баевский (с. 1952), “Словарная работа в Таджикистане”-и Я.И. Калонтаров (с. 1951), “Об основных принципах составления толкового словаря таджикского языка”-и Б. Ниёзмӯхаммадов (с. 1958) ва ғайра ба таърифи расида бошанд, аммо то ҳол ягон кори илмӣ махсус оид ба воситаҳои забони тасвири бадеӣ вучуд надорад.

Маъноӣ денотативӣ калимаҳо ва воҳидҳои забонӣ нисбатан доимӣ буда, маъноӣ коннотативӣ ноустувор аст. Онро метавон дар асари бадеӣ мушоҳида намуд ва адиб метавонад ҳамчун маъноҳои семантикаи коннотативӣ ба қор барад. Пас, бояд гуфт, ки ҳар кадоми онҳо дар матни асари бадеӣ нақши қалон доранд.

Ақсарияти вожаҳо дар забони муосири тоҷик маъноӣ денотативиро доранд ва аз ҷиҳати маъноӣ экспрессивӣ истеъмол

намешаванд. Аммо, ҳар як калимаи истеъмолнашуда, ки ба чузъиёти ҳиссӣ (эмотсионалӣ) ифода карда мешавад, мисли он замина пайдо мекунад. Дар айни замон, шумораи зиёди вожаҳо бо рангу тобишҳои устувор ва гуногун истифода бурда мешаванд. Масалан, вожаҳое, ки тобишҳои онҳо дар доираи меъёри адабии забон аст, воситаҳои услубиро ташкил медиҳанд ва вожаҳое, ки дорои воҳидҳои забони тасвири бадеӣ ва ҳиссӣ мебошанд, дар илми забоншиносӣ бештар таҳлили илмиро талаб мекунанд.

Нуктаи махсусро бояд зикр кард, ки забони осори бадеӣ забони ба худ хос дошта, бо хусусиятҳои худ аз навъҳои дигари услуби забонӣ фарқ дорад. Бинобар ин забони бадеиро воситаҳои забони тасвири бадеӣ таъмин менамоянд.

Истифодаи воситаҳои забони тасвири бадеӣ дар асар зимни воқеияти таърихӣ, ҷаҳонбинӣ ва характери муаллиф муайян карда мешавад. Омилҳои лексикӣ воситаҳои забони тасвири бадеӣ инҳоянд:

Метафора (маҷоз) – «муқоисаи пинҳонӣ буда, як мавзӯро ба мавзӯи дигар ташбеҳ медиҳад» [156, с. 123].

Метафора ё маҷоз дар рисолаи илмӣ забоншиносии тоҷик М. Саломов муфассал баён гардидааст. Муҳаққиқи мазкур маҷозро чунин шакл додааст: “Мафҳуми маҷоз, роҳҳои ташаккули лексикӣ грамматикӣ он, умумият ва фарқияти маҷоз аз дигар воҳидҳои лингвистӣ ва хусусиятҳои он дар системаи семантикӣ забон муайян карда шуда, дараҷаи истеъмол ва мавқеи истифодаи он дар забони осори бадеӣ муайян карда мешавад” [72, с. 8].

Яке аз намудҳои метафорӣ нутқ метафорӣ муфассал аст. Он аз як қатор метафорӣ содда ба ҳам алоқаманд ва мукамал иборат аст, ки образ эҷод мекунад ва ҳавасмандии онро баланд мебардорад [35, с. 21].

Метафораҳое, ки дар асари бадеӣ зиёд ба назар мерасанд, метафораҳои композитсионӣ ё сужавӣ ном доранд. Маъноӣ чунин омилҳои услубӣ ба мисли метафора дар сабки нутқи бадеӣ, хусусан эҷоди образҳои бадеӣ, нисбат ба симои бадеӣ баҳо додан душвортар аст. «Метафора бештар ҳамчун яке аз усулҳои ба таври дақиқ нишон додани воқеият бо вожаҳо ва воҳидҳои забонии тасвири бадеӣ мебошад. Аммо, мафҳуми дақиқи онҳо нисбӣ аст. Метафора симои конкретии мафҳуми абстрактро мефаҳмонад ва имкон медиҳад, ки тафсириҳои тасвириро ифода кунад» [13, с. 29].

Метафора – ҳамчун воҳиди забонии тасвири бадеӣ ба кор бурда шуда, маҷмӯи вожаҳои ҳаммаъноро таҳлил менамояд: *хазони зиндагӣ (роҷеъ ба нирӯ; a mighty fortress is our God)*, *дастҳои бобаракат (precious hands)*, *тирамоҳи заррин (golden season)*, *нигоҳи хунук (хунукназарона)*, *забони дурушт* ва ғ. Масалан, Садриддин Айни дар «Ёддоштҳо» чунин менависад: «Дар охири *тирамоҳи заррин* – баъд аз тамоми шудани мавсими ҳосилгундорӣ - қозӣ нархи ҳар маҳсулро аз рӯйи бозор ба амир арз мекард ва амир дар бораи бо ҳамон нархи қозӣ арзкарда аз деҳқонон рӯёнда гирифтани пули андозҳои чинсӣ ба амлоқдор фармон мефиристонд» [130, с. 98].

Дар китоби “Забони ҳозираи тоҷик” *метафора* чунин шарҳ дода шудааст: “Метафора намуди маъмулу машҳури забон аст. Дар метафора ду предмет ё ҳодисаи аз ягон ҷиҳат ба ҳам монандро бо як калима ном мебаранд” [18, с. 101].

Роҳи дигари метафора маъно доштани вожаҳо тамоман ба шакли дигар, яъне сифати ҳайвонот ба шахс шабоҳат дорад. Масалан, буз, шер, мурғ, гург, рӯбоҳ ва ғайра. Ва теъдоде аз онҳо ҳатто ба оммаи васеи хонандагон фаҳмо нестанд, аммо Садриддин Айни онҳоро ба таври басо содда нишон додааст. Воситаҳои аз қабилҳои *навгули хонадон*, *гурғзода*, *сарви баланд*, *шахси дарёдил*, *дастони тиллоӣ*, *паричеҳра* ва ғайра. Дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айни чунин метафораҳо

бисёранд: “Падарам ба онҳо баъд аз он ки як назари нимғазаболуд ва нимистехзокорона андохт, гуфт: -Инҳо *гурғзода буданд, гурғ шуданд, чунки «оқибат гурғзода гурғ шавад»* – гуфтаанд” [130, с. 9].

Дар тарчума мутарчим вожаҳои тахтуллафзиро истифода намудааст: “Fixing them with a half-angry, half-mocking look, my father replied: “They were *wolf cubs, and have turned out in the end to be wolves, as the poet said*” [151, с. 36].

Гуфтан ҷоиз аст, дар бисёр ҳолатҳо метафораҳо рафтору одати шахсонро тавассути метафораҳои мушаххас муайян месозад. Чунончи, *дастони кушо кардан, гардиши Замин, нигоҳи сард доштан, чаши аъло кардан, оҳи сард кашидан* ва ғайра. Чунин тарзи воситаро нависанда моҳирона ба қалам кашидаст: “(Аммо) аз ин ҷиҳат, ки маҷлиси султон (император) буд, алония (рӯйрост) роҳи комҷӯӣ ба ҳар кас масдуд (баста) менамуд. Илло он ки ҳар кадом *оҳи сард мекашиданд*: зани Зайд (номи одами шартӣ – С. А.) мезд ...” [130, с. 459].

Ташиҳис – навъи метафора буда, тасвири ашё, ҳайвонот ва мафҳумҳои абстрактӣ сифатҳои инсонӣ: эҳсосот, андеша, нутқро мефаҳмонад. Ба мисли *ашики дил, санги осие, бадани ордвор, қилбагоҳи шахс, сухани ҷӯш, гули хонадон*, ва ғайра. Дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айни чунин шаклпазирии ташҳис омадааст: “Ин *сухан як дег оби ҷӯшон буд*, ки ба сари ман рехт ё *санги осие* буд, ки бар сари ман гардида тамоми аъзои баданамро ордвор сойида партофт. Ман фаҳмидам, ки модарам мурдааст ва ин бача, аз кучо бошад, шунида омадааст ва ба ман ба ҳамон тарзи ифодае, ки ба ақидаи худаш, шоирона ва болояш пӯшидааст, фаҳмондан хостааст. Аммо ба *чашином об чарх назад*, гӯё маро бо он *сухан дар отаи андохта гудохта бошад*, ҳамаи наму *тариҳои гарданам хушида буданд.*” [130, с. 200].

Дар баъзе мавридҳо ташҳис тавассути илова кардани суффикси –*вор* ба исм ва ба вучуд омадани сифат сохта мешаванд.

ИСМ + ВОР = СИФАТ

Масалан, *магас* + *вор* = *магасвор*; *машъал* + *вор* = *машъалвор*; *бечора* + *вор* = *бечоравор*; *тӯтӣ* + *вор* = *тӯтивор* ва ғ.

Чунин шакли воситаи забонии тасвири бадеӣ дар осори Садриддин Айни зиёд ба назар мерасад: “Ҳамаи инҳо сари худро ҳам карда ва чашмонашонро пӯшонда менишастанд, касе ҳам, ки дар коса чизеро фишор медод, сархам ва чашмпӯшида буд. Баъзе аз инҳо, бе он ки сарашро бардорад, ё чашмашро кушояд, *магасвор садои гинг-гинги заифе мебаровард*” [130, с. 84].

Дар забони англисӣ ба чунин қолаб дароварда шудааст: “One of them, without raising his head or opening his eyes, began to *murmur in a soft drone, like the buzzing of a fly*. Another, likewise without stirring, answered him in the same drone. Evidently they were conversing quietly, but the actual words could not be distinguished” [151, с. 131].

Бояд гуфт, ки сохтори чунин воситаҳо дар забони англисӣ тамоман ба шакли дигар, яъне бо истифода аз калимаҳои *like, as, as well as, so* ва ҳамсоли инҳо сураат мегирад, ки онро мутарчим бо риояи ин қоида ба итмом расондааст.

Ҳамчунин шакли дигари ташхис чунин аст:

ИСМ + *ворона* = ЗАРФ

Масалан, *мурид* + *ворона* = *муридворона*; *умед* + *ворона* = *умедворона*; *девона* + *ворона* = *девонаворона* ва ғайра.

Чунончи: “Мо ҳанӯз чойнӯширо тамом накарда будем, ки маддоҳи дирӯза омад ва бо Иброҳимхоҷа бо эҳтироми *муридворона* вохӯрдӣ намуда ба пеши мо нишаст ва ба ӯ хитоб карда гап сар кард”

Баъзе вожаҳоро метавон дар забони англисӣ бо ҷонишинҳои соҳибӣ *he* (ҷинси мардона) ва *she* (ҷинси занона) ва дар якҷоягӣ бо феълҳои нутқ, тафаккур, хоҳишҳо ва дигар нишонаҳои амал, ҳолат ва дигар хислатҳои инсонӣ, ки ба инҳо хос аст, иваз карда мешаванд» [2, с. 66].

Ташбеҳ – дорой ду мафҳум, яъне шабоҳати ду мафҳуми тавсифӣ мебошад. Онҳо бо феълҳо ва ҳиссачаҳои *чун, ба монанди, ба мисли, ба шакли, ҳамчун, ба мисоли* ва ғайра истифода мекунанд. Масалан, «Назар ба қавли Султонпошшо, вай ҳар гуна деви парихоро ва аз ин ҷумла деви ҳафтсарро дидааст. *ӯ* мегуфт, ки дар пушти меҳмонхонаи амакбобо (*ӯ* падаршӯяшро, яъне Абдуллоҳочаи 90-соларо амакбобо мегуфт) деви ҳафтсар ҳаст, аввал вай ба сурати гурба менамояд, баъд аз он ба сурати сағ, гург, хар ва *монанди* инҳо мебарояд, дар охир *ба шакли* одами сиёҳи баднамо бадал гардида, дар худ ҳафт сар пайдо мекунад ва ба осмон нигоҳ карда дароз шуда рафта мегирад, ба ҳадде, ки рафта-рафта сараш ба осмон мерасад» [130, с. 61].

Дар забони англисӣ онҳо бо пайвандак ва таркибҳои *as, such as, as if, like, seem* ва ғ. тарҷума мекунанд.

Ҳамчунин С. Айнӣ дар “Ёддоштҳо”-и худ чунин қайд кардааст: “-Худат рафта гир! *Туро гург намехӯрад*, ёбон пур аз бача, дар лаби рӯд Эргаш-акаат ҳам будагист, *ӯ* подаи худро бештар дар ҳамон ҷоҳо мечаронад” [130, с. 20].

Боиси зикр аст, ки тарҷумони асари “Ёддоштҳо”-и С. Айнӣ воситаҳои забонии тасвири бадеиро дар бисёр ҳолатҳо, чун “*туро гург намехӯрад*” зимни тарҷумаи таҳтуллафзӣ “*the wolf won't eat you*” анҷом додааст.

“- Take yourself! *The wolf won't eat you, the fields are full of boys; your foster brother Ergash should be down by the canal – he usually grazes his flock thereabout*” [151, с. 50].

Дар забоншиносии тоҷик муҳаққиқ М. Шукуров чунин мулоҳиза намудааст: “С. Айнӣ на танҳо ба ташбеҳу тавсифҳои анъанавӣ, балки ба санъати сачъ ҳам мазмуну вазифаи нави дода, аз он барои тасвири бадеӣ имкониятҳои нави ҷустуҷӯ кардааст ва ёфтааст” [91, с. 240].

Ҳамчунин ташбеҳ дар забоншиносии тоҷик бо пасванди *-вор* низ сурат мегирад: *саросемавор, сабадвор, фарзандвор* ва амсоли инҳо.

Дар “Ёддоштҳо”-и С. Айнӣ чунин омадааст: “Рӯзҳо, ҳафтаҳо, моҳҳо ва солҳо гузаштан гирифтанд, یتим ба бой аз тахти дил *фарзандвор хизмат кардан* гирифтааст, нафъи бойро нафъи худ, зарари бойро зарари худ доништааст, “ман ки домоди ӯ мешавам, ҳамаи чизҳои ӯ аз они ман мешавад” гуфтааст” [130, с. 31].

Дар тарҷумаи ин асар чунин омадааст: “Days, week, months, years passed. The orphan *served the rich man like a son* from the bottom of his heart; the rich man’s profits and losses were his own. He kept telling himself, “Some day I will be his son-in-law and all this will be mine”[151, с. 62].

Маълум мешавад, ки пасванди мазкур бо ибораи “*like*” истифода шудааст, зеро чунин шакли монанди пасванддор дар забони англисӣ вучуд надорад ва “*фарзандвор хизмат кардан*” ба “*served the rich man like a son*” табдил ёфтааст.

Ташбеҳ чун метафора, ба таври пурра барои тасвир кардани ашӯ ва ходисаҳо, ҳамчунин барои баён кардани муносибати муаллиф кӯмак мекунад.

Муболиға (гипербола) – усули бадеии муболиға мебошад, ки аз ҷиҳати имкониятҳои воқеӣ ва татбиқи фикр шубҳанок ё оддӣ мебошад [13, с. 150].

Гипербола усулест, ки имкон медиҳад возеҳтару рангинтар дар баён сохтани муносибат ва зухуроти тавсифшуда ифода ёбад. Гипербола ба сифати меъёри услубӣ маъноӣ калимаро баланд нишон медиҳад. Масалан: *сад бор гуфтан (to wait an eternity)*, *ба нодонӣ задан (to be stupid)*, *занро кашол кардан (to hard the speech)*, *бозӣ доштан (try to lie somebody)* ва ғ.

Муболиға (гипербола) дар забоншиносии англис ба таври зайл маънидод карда мешавад: “Hyperbole is the use of exaggeration as a rhetorical device or figure of speech. In rhetoric, it is also sometimes known as auxesis (literary ‘growth’. In poetry and oratory, it emphasizes, evokes

strong feelings, and creates strong impressions. As a figure of speech, it is usually not meant to be taken literary” [94, с. 21].

Масалан, гиперболаҳои зерин хоси забони англисианд: *I’m so angry, I could eat a horse* – Хеле гурӯснаам, ки аспро мехӯрам (аз ҳад зиёд гушна будан); *I’ve told you this 20.000 times* – Ман 20.000 бор инро гуфтам (муродифи тоҷикӣ “*сад бор гуфтам*”); *He is as tall as a building* – ӯ ба мисли иморат баланд аст (аз ҳад зиёд баландқад будани шахс) ва ғайра. Бояд гуфт, ки гиперболаҳои зерин дар забони тоҷикӣ низ айнан истифода бурда мешаванд [130, с. 34].

Дар «Ёддоштҳо» чунин омадааст: «-Чӣ кор кардед? -Ҳоло аз вачҳи он кори ман ба касе чизе гуфтан дуруст нест. Ту ҳам аз он вачҳ ба касе чизе нагӯӣ, -гуфт ва ба шарҳи кори кардаи худ даромад: «-Ман дидам, ки мардуми туман тамоман бехонумон мешаванд ва рӯди нав ҳам намебарояд. Як тахта коғази калонро пур карда ба амир ариза навиштам» [2, с. 16].

Антономазия – шакли воситаи забонии тасвири бадеӣ буда, ба троп ва метафора монанд аст. Ин навъи воситаи забон дар навбати худ ба ду шакли муқобил сурат меёбад:

- ифода намудани номи аслӣ ба воситаи номи маҷозӣ;
- ифода намудан номи аслӣ ба воситаи хусусияти зохирии он.
- табдил ёфтани номи инсон аз рӯи шакли берунӣ ва рафтору одат ба лақаби омма.

Масалан, баъзе занҳои часур ва далерро «*зани оҳанин*» (*the Iron Lady*), *шоҳи бузург* (*great king*) ва ё мардҳоро бо хунарашон ном мебурданд. Устод Айнӣ чунин ба қалам додаст: «Болои Ҳавз раҳсипор шуда ба гузари *Усто-Рухӣ* расидем, ки ҳавлии *Рӯзӣ-Бадбурут* дар ҳамин гузар будааст. Дар вақте мо ба он ҷо расидем, ки *Маҳдуми Гав* дар пеши масҷиди гузар бо мӯйсафедони он ҷо гуфтугузор дошт» [130, с. 271]

Ҳамчунин одамонро ба унвони бузургон ном мебаранд. Чунончи, «одами донишманд»-ро *Эйнштейн, Арасту ё Сино* мегӯянд; «ошиқу маъшуқ»-ро *Лайливу Маҷнун*, «Устод Рӯдакӣ»-ро *Устоди сухан, абарустод* ва монанди инҳо.

Садриддин Айнӣ ин шакли воситаи забонии тасвири бадеиро чунин тасвир кардаст: “- Э чони азиз! Агар ман пештар бо қалам ва бар рӯйи қоғаз шеър менавишта бошам, акнун барои ту бо мижғонам ва дар пардаи чашмонам менависам. Агар ту, *офтоби оламтоби ман*, бегоҳонӣ Ситораатро пеши ман фиристонӣ, он навиштаи маро ба хоки поят, барои пойандозат мебарад” [130, с. 411].

Дар ҷумлаи мазкур *офтоби оламтоби ман* ба маънои “шахси дӯстдошта” ва “шахси наздик” омадааст, ки се ҳиссаи нутқро дар як маврид ба кор бурдааст. Офтоб – **ИСМ**; оламтоб – **СИФАТ** ва ман – **ҶОНИШИН**. Пас маълум мегардад, ки дар “Ёддоштҳо ифодашавии чунин сохтори воситаи забонии тасвирии бадеӣ басо зиёданд:

ИСМ + СИФАТ + ҶОНИШИН

Масалан: *суханҳои ширини ту; оромии нозуки вай, ёди ширини онҳо; чашмони биринҷии ӯ* ва ғ.

Нависанда чунин навиштааст: “Гиряи духтар камтар шуд ва пайдо шудани камтар *оромии нозуки вайро* ҳис намудам. Аммо ба пурсишҳои ман ҷавоб намедод ва ҳамчунон дар зери бори ғам сарашро ба замин ҳам карда менишаст, ман дубора ба сухан даромадам” [130, с.412].

Синекдоха - воҳиди забонии тасвири бадеӣ буда, ҷамъи ашӯҳоро дар маҷмӯъ баён мекунад. Масалан, дару хона, ашӯҳову лавозимоти хона ва замини гирди онро *манзил* мегӯянд, ки ин калимаи умумӣ аст: «Мо ба *манзил* рафта хобида пагоҳонӣ боз ба сайргоҳ омадем. Дар сарҳавз он зинати дирӯзаӣ дӯкандорон намонда бошад ҳам, ба ҳар ҳол асарҳои сӯхторро барҳам дода, як дараҷа ба тартиб даровардаанд. Мо дар чойхонаи сарҳавз ба чойнӯшӣ нишастем, намад ва гилемҳои

чойхона ҳам порча-порча шуда, шакли сояи дарахти сафедорро гирифта буданд» [130, с. 271].

Забоншиноси рус Д.Н. Шмелев ба масъалаи мазкур ишора намуда, чунин иброз доштааст: “синекдоха – муносибати байни чузъ ва куллро ифода мекунад. Дар ин навъи маҷоз чузъ ном гирифта, кулл фаҳмида мешавад ё баръакс кулл номбар шуда, чузъ дар назар дошта мешавад” [87, с. 101]. Вожаҳои сар, рӯй ва ҷон бо изофаи вожаи феълӣ сенекдоха шудан метавонад. Масалан, “*даст додан (даст дароз кардан)*” – кӯмак кардан, “*даст афшурдан*” – салом кардан, “*даст задан*” – ба коре саргарм шудан, “*ба даст даровардан*” – соҳиб шудан ва ғайра. Садриддин Айни низ ин навъи воситаҳои забонии тасвири бадеиро истифода кардааст: “Оқибат танҳой ва мусофирати дуру дароз ба дили бобоям зада, аз охири тарафи ғарбии деҳаи Маҳаллаи Боло *заминеро ба даст дароварда*, барои худ ҳавлии рӯйидаричаноке бино кардааст ва дар рӯйи дарича ниҳолҳои дарахти зардолу шинондааст, ки обро кам талаб мекунад ва баъд аз тамом шудани бинокорӣ аҳли хонаводаи худро тамоман аз Соктаре кӯчонида ба ин ҷо овардааст” [130, с. 57].

Дар забони англисӣ ба таври зайл омадааст: “At last the loneliness and the repeated lengthy travelling were too much for my grandfather. He *bought a plot of land* at the western extremity of Mahallayi Bolo and built himself a walled house. In the yard he planted apricot sapling; which do not need much watering, and when all was finished he moved his whole family from Sektare to settle here” [151, с. 35].

Тасвири баёни *заминеро ба даст дароварда* дар забони англисӣ чун “*bought a plot of land*”, яъне “*харидани як қисми замин*” тарҷума шудааст.

Метонимия – табдил ёфтани ифодаи маъноӣ як калима ба калимаи дигар дар асоси монандиҳои воқеӣ. Чунончи, ба ҷои «*одамони деҳа танқид мекунад*» «*деҳа танқид мекунад*»; ба ҷои «*истакони*

шиша» «истакони об»; ба ҷои «осори Саъдиро хондан» «Саъдиро хондан», «хӯрокро мондан» «дастархонро оро додан (оростан)» ва хоказо. Масалан С Айнӣ чунин навиштааст: «Бой он шаб аз пули худ барои зиёфати он зан таомҳои гуногун фармуд. Аз бозор курсу қанфит ҳам харида оварда дастархонро оро дод ва як шиша шароби хуб ҳам харида оварда монд» [130, с. 451].

Ҳамчунин, вожаи “*ҳама*” маҷмӯи дақиқи фикри болоро баён мекунад. Ин шакли воситаҳои забони тасвири бадеӣ дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айнӣ бисёр истифода шудааст: “Аммо дар рӯзҳои охир нақшасупоришқунии *ӯ* зиёд шуд, ҳар рӯз омада супориши нав меод ва баъзан шабона ин ҷо монда нақшаро тайёр қунонида сахарӣ мебуд ва бозгашт омада боз нақшаи дигар супориш мекард. Ҳама аз бисёр нақшасупоришқунии *ӯ* дар ҳайрат буданд” [130, с. 114].

Гуфтан лозим аст, ки вожаи *ҳама* дар суҳанҳои боло маънои коргаронро ифода мекунад.

Воситаи забонии тасвири бадеӣ *меваи расида, меваи ширин, гуруби офтоб* ва ғайра. Дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айнӣ чунин тасвир шудааст: “Пошшоҳони ман ҳақиқатан ҳам як *меваи расида* буд, ки он шаб бар дасти ман афтада буд – *ӯ* монанди шафтолуи шалили обдор буд, ки аз сар то пойи баданаш оби латофат ва тароват меҷакид» [130, с. 421].

Дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айнӣ метаномия мақоми баланд дорад: “Ман ба болохона даромада ба *гӯшае рафта* дар қанори дастархон ҳамчунон дар *зери фаранҷӣ нишастам*, “*ошиқи дилсӯхта*”-ам маро гашта-баргашта ба таомхӯрӣ тақлиф намуда истода даст дароз кард, ки рӯйи маро кушояд. Аммо ман бо дастонам аз дарун фаранҷӣ ва *чаимбандамро маҳкам печонда гирифта ба кушодани рӯям роҳ надодам*” [130, с. 453].

Катахреза – истифодаи нодурусти калимаҳо аз сабаби этимологияи беасос ё истифодаи нодурусти истилоҳ ба маънои ба он мансуб набуда мебошад.

“- Рост аст, – гуфт падар ва илова намуд: – кошки рӯди нав намебароварданд. Кори ин рӯди нав ба болои он харобие, ки ба сари мардуми он ҷо аз регпахшкунӣ омада буд, “*болои мурда – сад чӯб*” шуд. Падар як қадар кушода шуда ба ҳикоя даромад” [130, с. 87]. Катахрезаи “*болои мурда – сад чӯб*” ба маънои бадбахтии якхела омадан ба сари мардумро ифода мекунад.

Баъдтар истилоҳи малапропизм пайдо шуд, ки маънои иштибоҳи семантикиро дорад, ки дар он як калимаи муҳимро дар матн калимаи дигаре иваз мекунад, ки аз ҷиҳати овоз монанданд, аммо маънои дигар дорад [142, с. 151].

Эпитет (тавсиф) – навъи воситаи забони тасвири бадеӣ буда, сифат, нишонаи падидаи тавсифшударо бо калимаҳо ё ибораҳои атрибутӣ ва зухуроти тасвириро таҷассум мекунад [13, с. 138]. Аз ин рӯ, эпитет субъект буда, дорoi мазмуни эҳсосотӣ мебошад.

Ба ақидаи забоншинос И.В. Арнолд, эпитет метавонад ба сифати муайянкунанда ифода ёбад: *бахри сахт (loud ocean)*, *вазъиятҳо to smile cuttingly (нимтабассум)* ё мурочиатҳо *ширинсухан (sweet words)*, ва ғайра. Масалан «Устоамак, ғайр аз хешӣ, бо падарам дӯсти бисёр наздик ҳам буд, ҳар як ба ҳамдигар «чӯра» гуфта хитоб мекарданд. Дар фикр ва дар ақидаашон дар ҳаққи одамон ҳам ҳар ду як буданд. Фақат фарқ дар ин ҷо буд, ки *Устоамак ширинзабон*, хушмуомила ва ширинкорнамо буд ва кори бади одамонро бо ширинсуханӣ ба рӯяшон мезад» [130, с. 45].

Калима метавонад танҳо ҳангоми якҷо истифода намудани номи ашё ва ҳодисаҳои он ба сифати эпитет истифода шавад. Ба андешаи баъзе забоншиносони тоҷик *эпитет* ҳамчун “фразеологияи тавсифӣ” ном бурда мешаванд. Дар ин бора забоншиноси тоҷик Н. Ҷӯраев дар

рисолаи худ таҳти унвони “Воҳидҳои фразеологӣ ҳамчун воситаҳои ифоданоки забони тоҷикӣ” чунин қайд намудааст: “Бештари фразеологизмҳои тоҷикӣ мафҳумро на ба таври олий, балки образнок ифода мекунанд. Дар образнок гардидани воҳидҳои фразеологӣ нақши санъатҳои бадеӣ бузург аст” [85, с. 88]. Дар рафти пажӯҳиши илмӣ мо ба хулосае омадем, ки воситаҳои забонии тасвири бадеӣ, нисбат ба “фразеологияи тавсифӣ” бештар ба “воситаҳои забонӣ” монандӣ дорад, зеро сохтори онҳо мураккабтар аст. Онҳо метавонанд ба сифати як ҷумла омада, маъноӣ мушаххасро баён созанд. Масалан, *гапҳои пасту баланд, овози софу безубор, ҳаёлҳои талху ширин, одами чехракушоди шукуфон, паҳлавонҷуссаи азими бадилу гурда, дили туро сиёҳ кардан* ва ғайра. Муаллиф дар “Ёддоштҳо”-яш чунин навиштааст: “Падарам баъд аз қадаре фикр карда истодан сухани худро давом кунонда гуфт: - Мақсади ман аз ин гапҳо аз қарзҳо ҳисоб додан ё ин ки *дили туро сиёҳ кардан набуд*, балки мақсади ман ин аст, ки агарчи гоҳе дар кори рӯзгор тангӣ кашӣ, аз бозор гӯшт нахарем, ё ин ки кам харем, хафа нашав. Бояд чанд вақт - то сабук кардани қарзҳо ба обу явғони хона ва ба ширу ҷуғроти хона қаноат кунем. Бояд чанд вақт - то сабук кардани қарзҳо ба обу явғони хона ва ба ширу ҷуғроти хона қаноат кунем. Аз бозор гоҳо биринҷ харем, мешавад, ки шабҳои бозор, ё ягон меҳмон омада монад, ширбиринҷ кунем” [130, с. 24].

Ҳамчунин, **тавсиф** (эпитет) дар забони англисӣ мавқеи азим дорад: “After a little reflection my father continued: “My point in discussion these financial matters *is not to add up our debts or to worry you, but only to let you know that things are going to be tight: let’s not buy meat at the bazaar and let’s eat a little less, but please don’t be upset. We can buy rice from the bazaar sometimes, so that on market nights, or if guests come, we can make shir-birinj*” [151, с. 45].

Муҳаққиқ ва забоншиноси тоҷик М.А. Сидикова эпитетро чунин шарҳ додааст: “Эпитет ҳамчун раванди услубӣ дар сарчашмаҳои

забонӣ яке аз масъалаҳои баҳсталаб ва мураккаб аст. Вобастагии эпитет аз вожа, ки бештар вақт шабоҳат дорад, эпитети забонӣ ё гуфтугӯӣ меноманд. Чунин воситаҳои тасвири бештар дар нутқи шифоҳӣ истифода мешаванд. Чун *dear voice* - ҳиссиёти чуқур; *sweet voice* - овози ширин; *unealthy beauty* - зебоии ғайризаминӣ ва ғ.” [75, с. 22].

Бояд қайд кард, ки бештари муҳаққиқон ва забоншиносон эпитетро ба сифати субъект баррасӣ мекунанд. Бо истифода аз эпитет, муаллиф тавонистааст, диққати бештари хонандаро ҷалб намояд [77, с. 127].

Ҳангоми истифода шудан эпитетҳо дар асарҳои бадеӣ, ба хусус “Ёддоштҳо” аз ҷониби муаллиф ба шаклҳои зерин ифода меёбанд:

бо сифатҳо: *абрувони кушода, сари хам, рӯйи талх, лабони кашон;*
 бо зарфҳо: *сахт ошиқ шудан, хандидани офтоб; эҳтиромона салом додан, таъзимкунон истодан;*

бо исмҳо: *хушбахтии инсон, тирагии замон, кушоиши қор (бахт);*
 бо шумораҳо: *зиндагии дуҷум, осмони ҳафтум, девори дупохсагӣ, ҳавлии чорпoxса девор.*

Маҳз чунин тафсири воситаҳои забонии тасвири бадеӣ, ки нозуктарини онҳоро Садриддин Айнӣ истифода намудааст: “Як ҳавлии як дараҷа васеъ, се тарафи ин ҳавлӣ бо чор пoxса девор ихота ёфта, тарафи ҷанубаш бе девор буда ба боғча - рӯйидарича мепайваст, ки вай бо девори дупохсагӣ аз заминҳои кишт ҷудо мешуд” [130, с. 18].

Мутарҷимон суҳанҳои муаллифро дар шакли хеле раво ва ҷолиб тарҷума намуданд: “*The house had a fairly large yard enclosed by a high mud-brick wall, except on the south side, where there was an orchard and kitchen garden separated from the neighboring fields by a lower wall*” [151, с. 37].

Мутарҷим “як ҳавлии як дараҷа васеъ”-ро дар забони англисӣ бо истифодабарии артикли номуайян, ки танҳо дар шакли танҳо

истифода мешавад, тарҷума намудааст. Дар дигар ҳолат низ шумораҳоро истифода нанамуда, мазмуни онро овардааст. Масалан: “*чор поҳса девор*” – “*mud-brick wall*” ва “*бо девори дупоҳсагӣ*” – “*a lower wall*” ва ғ.

Эпитет пеш аз ҳама шакл ва сохти воқеӣ-реалии одам ва ашӯро ифода мекунад: *баҳори сабз, осмони кабуд, замини саҳт, уқоби баландпарвоз* ва ғайра.

Ҳамчунин, эпитет дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айни ба ду шакл ифода ёфтааст:

- маънии аслӣ, яъне воқеӣ нишон додани касе ё чизе. *Чангали беодам, хонаи калонҳо, куҳҳои баланд, чеҳраи хурсанд* ва ғ.
- маънии ғайриаслӣ ё маҷозӣ, яъне ғайривоқеӣ нишон додани касе ё чизе. *Чони падар, хонаи тира, чеҳраи касиф, сари холӣ* ва ғ.

Чунончи, дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айни омадааст: “Ятим, ки ин ҳолро дида *чашмонаш сиёҳ рафта сараш гаитан гирифтааст, гӯё осмон ба сари ӯ фурӯ омада*, монанди санги осие гардида *танаширо гандумвор орд мекарда бошад*, тамоми баданаш ба ларзиш даромадааст” [130, с. 54].

Тавсиф дар забони тоҷикӣ бештар тавассути ду қолаб дар осори Садриддин Айни сураат гирифтааст:

ИСМ + бандаки изофӣ + СИФАТ

Маълум мешавад, ки тавсифҳои чунин сохтордоштаи тавсиф (эпитет) сифат, навъ ва сохти исмҳо, аз қабилӣ бӯӣ, ҳаҷм, ҳолати зоҳирӣ ва ботинии одам ва ашӯро ифода мекунанд.

Масалан, *сухан + и + талх = сухани талх* (сухани бад); *дил + и + кушод = дили кушод* (инсонӣ хуб, дилпур); *одам + и + наст = одами наст* (одами бад бад), *чеҳра + и + кушод = чеҳраи кушод* (хандонрӯӣ, чеҳраи хандон) ва ғайра.

Чунончи: “Ин таклиф ба ман маъқул шуд, гириям сустигар ва *дилам кушодатар* гардид: ба назари ман аз шунидани нағмаи нақора худ нақоранавоз шудан беҳтар ва хуштар менамуд” [130, с. 18].

Қолаб дуввуми тавсиф (эпитет) дар осори Садриддин Айнӣ ба чунин тарз аст:

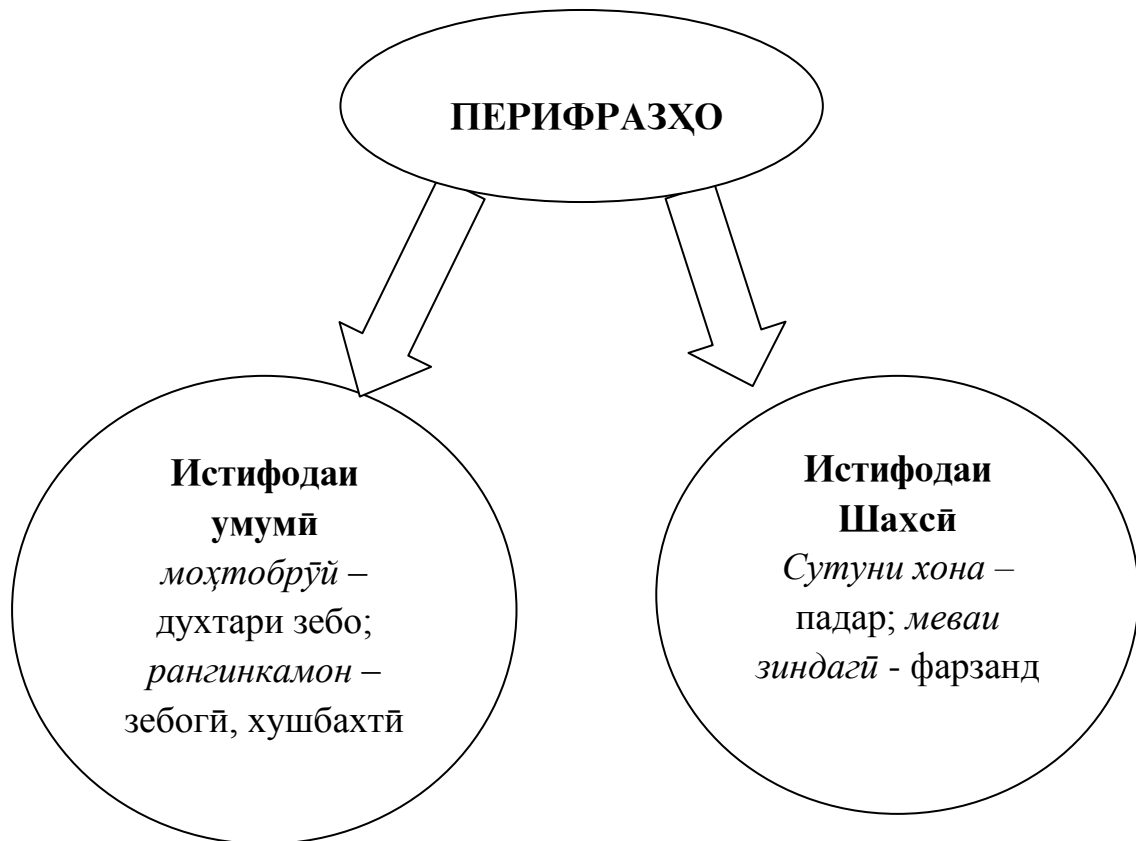
ИСМ + бандаки изофӣ + ИСМ

Ин навъи тавсиф ду исмро бо ҳам бо бандаки изофӣ пайваст мешавад: *ҷон + и + одам = ҷони одам; гул + и + рӯй = гули рӯй; бор + и + зиндагӣ = бори зиндагӣ, чеҳра + и + инсон = чеҳраи инсон, ҷони + и + падар = ҷони падар, даст + и + одам = дасти одам* ва ғайра.

Масалан “Бесабаб нест, ки дар китобҳо гуфтаанд: «илм дар *дасти одами* бад шамшери буррандаест дар *дасти одами* маст...”[130, с. 123].

Перифраз – ифодаест, ки маънои ифодаи дигар ё калимаро ифода мекунад. Чунончи, *дили сафед – хоксор, фурӯтан; сайёраи сабз – Замин; тиллои сиёҳ – нафт, шоҳи ҳайвонот – шер, нони дуюм – картошка; Фирдавсӣ – офаридаи «Шоҳнома»* ва ғайра. Масалан, «Дар миёнаи як тӯда чаллобон ва тарозудорони сиёҳдил, албатта, *дили ман сафед* намемонад. Лекин аз ин кампир дуздӣ намекунам, - гуфт ҷавон бо оҳанги андак тунду тез» [130, с. 263].

Ба таври возеҳ шарҳ додани перифразҳо дар забони тоҷикӣ дар он аст, ки як вожа метавонад, дар баробари доштани маънои уммумӣ ва омма бо усули шахсӣ ё инфиродӣ маъноро ифода кунад.

Ирония – навъи воситаи забонии тасвири бадеӣ буда, бар асоси нутқ, мафҳум ва маъноӣ бар хилофи маъноӣ луғавии калима ифода меёбанд.

Воситаи забонии тасвири бадеии мазкур барои муқоисаи байни воқеият ва ҳақиқат бо истифода аз таҳлилҳои ҷиддии илмии забонӣ истифода мешаванд [21, с. 113].

Ирония аз калимаи юнонӣ *eironeia* гирифта шуда, маънояш “тобиши маъноӣ асл” мебошад. Садриддин Айнӣ истифодабарии иронияхоро дар “Ёддоштҳо”-яш мувофиқи ҳадафи ҷиддӣ қарор додааст. Масалан, *сарви хиромон* – зани (духтари зебо), *куҳи баланд* – ғурури баланд, *муждаи тоза* – хабари нави хурсандибахш, *харзода* – шахси пастфитрат, *кӯзаи холӣ* – шахси беақл, *кулбаи вайрона* – хонаи (зиндагии) камбағалона, *девсурат* – шахси безеб, бадҳайбат ва ғайра.

Масалан: “Аммо ҳамаи умедҳои ману дил барбод рафт – ноумедона дидам, ки каси аз дар бароянда як каси қадпаст буд ва, ҳол он, ки ороми ҷону дили ман “болобаланду ишвагару *сарви ноз* ” буд. Хуб диққат кардам: он бароянда Ситора барин намуд ва ҳол он, ки ман нигарони баромадани “офтоб” будам” [130, с. 418].

Пас, маълум мешавад, ки ирония бештар бо вожаҳои махсус ва пасипардагӣ барои маънидод кардани ҳадафи аслии ифода меёбанд.

Воситаҳои услубӣ (воситаҳои ифоданокии услубӣ) воситаҳои асосии нутқ буда, барои баланд бардоштани баёни нутқ истифода мешаванд. Баъзан *воситаҳои услубӣ* ба *троп* хеле монанд мешаванд.

Воситаҳои услубиро “воситаҳои бадеӣ” низ меноманд, ки ба сифати воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар шакли муайяни услубии худ мебарояд.

Воситаҳои ифодаи нутқ ба чанд навъ чудо мешаванд:

Антитеза вожаи юнонӣ *antitesium* буда, ҳамчун тасвири муқоисавӣ, муҳолифати ашё, падидаҳо ва хосиятҳо доништа мншавад. Ҳамчунин антитеза ин навъи воситаи забонии тасвири бадеиест, ки ду фикри муқобилро бо ҳам дар матн ҷо мекунад. Садриддин Айни антитезаро бештар бо ҷумлаҳои мураккаб офарида бо *вергул*, вожаҳои *вале*, *аммо*, *лекин* ва ё дар шакли хитобӣ истифода кардааст. Масалан, антитеза дар шакли хитоб дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айни чунин омадааст: “Қозӣ маро *баробари сараш бардошта* баъд аз он *ба замин гузошт* ва: – илоҳӣ *калон шавӣ*, *мулло шавӣ*, *доно шавӣ!* – гӯён аз кисабағалаш як дона конфети ҷойдорӣ, ки ба коғази сурх печондагӣ буд, бароварда дод ва аз падарам пурсид: – писарча мехонад?” [130, с. 93].

Антитезаҳои *баробари сараш бардошта* ва *ба замин гузошт* бо ҳам муқобил буда, воқеаро ҳам пурра ва ҳам таъсирбахш мегардонад. Ҳамчунин фикрҳои пайдарҳамии муқобил низ дар осори Садриддин

Айнӣ, ба хусус дар “Ёддоштҳо”-и ӯ мавқеи васеъро касб мекунад. Ба мисли “*калон шавӣ, мулло шавӣ, доно шавӣ!*” ва ғ.

Дар забони ҳозираи тоҷик воситаҳои забонии тасвири бадеӣ, дар шакли антитезаҳои хусусияти мутақобил дошта, дар “Ёддоштҳо”-и С. Айнӣ аҳаммияти махсуси забониро дорад. Нависанда ташбеҳро, низ барои муқобил нишон додан истифода намудааст: ба мисли “оби ҳаёт”. Ё ки: вожаҳои муқобил *зинда* ва *мурда* дар асар дуруст ба кор бурда шудааст: “Инчунин маънии намурдани як одам ҳам ин нест, ки вай монанди одами афсонагии “*оби ҳаёт*” хӯрда, *зиндаи* бадтар аз *мурда* шуда то қиёмат монад, балки маънии ин сухан он аст, ки ӯ чунон корхое кунад, ки номаш дар дунё зинда монад” [130, с. 82].

Анафора – такрори унсурҳои монанд дар аввал ё мобайни ҳар як сатри параллелӣ дар назм ва наср истифода мешавад. Монандии анафора бо такрор шудани калимаҳои ҳамовоз дар ҷумла ба назар мерасад. Нависанда дар асараш анафора бисёр истифода намудааст ва ин боис аст, ки “Ёддоштҳо” асари оммафаҳм ва содда махсуб меёбад. Чунончи: “Аҳолии асли – қадимии ин деҳа *тоҷикон* ва хоҷагони соктарегӣ буда, *урганҷиён* аз Урганҷ, *миракониён* аз Машҳад, *Ғиждувониён* аз қалъаи Ғиждувон, *сайидатоиҳо* аз Сайидато ном деҳаи Шофирком муҳочир шуда омадагӣ буда, *арабҳо* аз боқимондагони муҳочирони араб ба шумор мерафтанд” [130, с. 7].

Пас мебинем, ки воқеан вожаҳои *урганҷиён, миракониён, Ғиждувониён, сайидатоиҳо, арабҳо* бо овози охир ва суффикси ҷамъи -*ҳо* ва – *гон* озод ва осон талаффуз мешаванд.

Эпифора – такрори унсурҳои монанд буда, дар охири ҳар як сатри якҷоя монда мешаванд. Эпифора вожаи лотинӣ *epiphora* буда, маънояш “такроран истифода кардан ё илова кардан” мебошад, ки дар интиҳои сухан истифода мешавад.

Ҳарчанд эпифора дар назм истифода шавад ҳам, Садриддин Айни тавонистааст онро дар асарҳои насриаш, яъне “Ёддоштҳо” истифода намояд.

Маврид ба зикр аст, ки эпифора дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айни ба се шакл ифода гардиданд:

эпифораҳои грамматикӣ – ин гуна эпифораҳо бо такрор шудани вожаҳо аз ҷиҳати овоз (фонетика) дар охири фикри том, новобаста аз ҳиссаи нутқ ифода мешаванд. Масалан: “*Дере нагузаштааст*, ки аввал модари падарам ва баъд аз ду сол падараш вафот кардаанд. Аммо падарам баъд аз сари онҳо ҳам истиқомати дучоягиро *тарк накардааст* – тобистон дар Соктаре ба деҳқонӣ ва бофандагӣ *маишгулӣ намудааст* ва дар зимистон дар Маҳаллаи Боло ба *чархиосиётарошӣ* ва *бофандагӣ*. *Бофандагӣ* падарам фақат барои пӯшок ва кӯрпа-болиши хонавода буда, *чархиосиётарошиаш* барои фурӯш буд” [130, с. 14].

эпифораҳои лексикӣ – ин гуна эпифораҳо бо такрор шудани вожаҳо пайи ҳам дар охири ҷумла ба кор бурда мешавад. Мақсади истифодабарии эпифораҳои лексикӣ дар ҷумла аз ҷониби муаллиф ба ду тарз мебошад: барои ҷолиб будан ва барои фасеҳиву нозукии сухан. Садриддин Айни низ маҳз ҳамин ақидаро доштанд: “-Инҳо *гурғзода будаанд*, *гурғ шудаанд*, чунки “оқибат *гурғзода гурғ шавад*”- гуфтаанд [130, с. 6]. Такрор кардани вожаи “*гурғзода будаанд*, *гурғ шудаанд*” барои хонанда шавқи хондан ва дарки маъниро бештар мекунад;

эпифораҳои риторикӣ – ин гуна эпифораҳо бо такрор шудани вожаи дақиқ аз ҷониби касе истифода мешаванд. Дар баробари ҷаззобият ва фасоҳати сухани муаллиф дар мавриди баёни эпифораи риторикӣ вожаҳои ҷиддитарро барои таъсир бахшидан ба хонанда ба кор мебарад. Чунончи “Падарам ба модарам фармуд, ки табар, дасттеша, дастарра ва дасткола (токбур)-ро тайёр кунад ва худаш ҷомаҳои кориашро пӯшида, миёнашро аз рӯй баста барои рафтани ба

ёрии боғбон тайёр шуд. “-Ман ҳам меравам”, - гуфтам ман ба падарам [130, с. 39].

Пас метавон гуфт, ки Садриддин Айнӣ ҳар воситаи забонии тасвири бадеиро барои ҳадафҳои гуногун истифода намудааст. Бинобар ин бо ин усулҳо маҳз то ҳол “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айнӣ то ҳол дар маркази диққати ҳамагон қарор дорад.

Градация – тартиби калимаҳо, ки дар он ҳар як калима маъноии калимаи қаблро меафзояд ё суст нишон медиҳад, мебошад. Градация ҳама вақт сохти ва намуди ашё ҷиддӣ нишон мебахсад. Ёро пурра, хурд мекунад ё барҷаста нишон медиҳад. Маълум аст, ки ҳалво намуди хӯроки халқи тоҷик буда, ба чанд навъ омода мешаванд: ҳалвои равшанӣ, ҳалвои ширин, ҳалвои қоқтӣ ва ғ. Нависанда як нави онро чунон ба қалам додаст: “Дар пагоҳии он шабе, ки дар хонаи мо суҳбати дар боло нақлкардашуда гузашт, модарам ҳалвои қоқтӣ пухт, ман ба ӯ дар оташмонӣ ёрӣ додам: аввал як миқдор ордро дар дег бо равшан бирён карда гирифт. Баъд аз он аз шинии тут, ки аз Соктаре пухта оварда буд, як коса барин дар дег андохта қиём гирифт” [130, с. 206].

Ҳамчунин, нависандаи бузург *градация*, яъне вожаҳои таъсирбахшро (муассир) дар “Ёддоштҳо” истифода намуда, хурдтарин фикрро тасвир кардаст:

“Ман аз ӯ пурсидам:

- Байтбарак чист?

Баъд аз он ки ӯ ба ман бо тааҷҷуб нигоҳ кард:

- Савод дорӣ? – гуфта пурсид.

- Каме хонда метавонам!

- Аз ёд байт медонӣ?

- Якчанд байт медонам!” [130, с. 216].

Инверсия – заиф шудани тартиби муқаррарии калима мебошад. Инверсия аз калимаи лотинӣ *inversion* гирифта шуда, маънояш

шаклпазирӣ, тағйирдиҳӣ ва барқароркунӣ мебошад. Барои ҷудо намудани инверсия дар ҷумла бояд ба сохтори грамматикӣ он таваҷҷуҳ намуд, ки чунин аст:

ХАБАР + МУБТАДО + МУАЙЯНШАВАНДА + МУАЙЯНКУНАНДА

Дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айни низ ба ҳамин шакл омадаст: “Мо осӣро тамошо карда шуда баромадем; азбаски дар рӯд об набуд, барои аз вай *гузаштан* ба сари пул *нарафтем*, балки бар рӯи кӯлмакҳои яхбастаи рӯд яхмолакбозикунон *ба пеши пул омада* аз он ҷо ба канори шимолии рӯд баромадем ва ба ҳавлие, ки дарвозааш рӯ ба рӯи пул *кушода мешуд, даромадем*” [130, с. 30].

Пас гуфтан метавонем, ки ҳарчанд инверсия аз лиҳози грамматикӣ ноқис бошад ҳам, аммо аз лиҳози лексикӣ ҷаззоб ва диққатҷалбкунанда аст.

Параллелизм – сохтори якхелаи синтаксисии ҷумлаҳои пайиҳам ё сегментҳои нутқ мебошад. Ҳамчунин мувофиқ мондани вожаҳои монанд аз рӯи маъно. Дар “Ёддоштҳо” хеле зиёд дучор меоем: “*Умри ӯро аз ҳаштод боло мегуфтанд, қадаш чунон ҳам шуда буд, ки агар менишаст, сари синааш бар рӯи зонуяш қариб мерасид*, роҳ рафтани ва *нишастан барои ӯ душвор буд*. Бинобар ин, ӯ ҳамеша рӯйнокӣ меҳобид, чунон ки *дар зери сараш болиштҳоро баланд мегузошт*, инчунин дар зери ронҳояш ҳам болиштҳои баланд мениҳод ва ба ин тарз мувозанай *қомати ҳамгаштаи худро* дар вақти хобидан нигоҳ медошт” [130, с. 47].

Албатта, бо ҳам параллел мондани вожаҳо шавқи хонандаро меафзояд. *Шахси тир – миёни қади ҳам, синну соли калон, бадани носолим* ва *бемадориро* дорад. Маҳз тасвири чунин навъи воситаи забонии тасвири бадеӣ ба хонанда бардошти бештари маъниро медиҳад.

Зебогии нутқ ва фарқ кардани намудҳои он ҳанӯз дар замонҳои қадим вуҷуд доштааст. Дмитрий Александрӣ ғояҳои Аристотелро истифода мебард ва далел меовард, ки услуби содда бояд табиӣ бошад. Аломатҳои асосии онҳо возеҳӣ, равшанӣ, намоёнӣ, садоҳои саҳт ё тартиби махсуси нодуруст овардани калимаҳо мебошад. Услуби суҳанвар метавонад дараҷаи амиқи ифода ва тасвири онҳоро тағйир диҳад. Баъдтар интихоби воситаҳои услубӣ дар таркиби матнҳои мухталиф ҷиҳати се намуд, яъне оддӣ, миёна ва баланд маълум мегарданд.

Воситаҳои бадеӣ дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айнӣ ба таври густурда вуҷуд дорад ва шоир онро ҷудо аз дигар навъҳои воситаҳои забони тасвири бадеӣ нишон медиҳад: “Онҳо аз назар ғойиб шуда рафтанд, ман дар дили худ “ӯ ҳоло намемирад, наҳод, ки ман аз падару модар якбора ҷудо шавам” гӯён худро тасаллӣ дода ва ҷашмонамро, ки аз *ашки талх сӯзиш мекарданд*, бо остин пок кардам” [130, с. 53].

Шаклҳои бадеӣ, ки дар забоншиносии англисӣ *poetical figure* ном дорад, аз ҷониби мутарҷимони осори Садриддин Айнӣ хуб ба анҷом расиданд: “They disappeared from view, and I consoled myself with the thought that now she would not die, and I would not be deprived of both father and mother at once. *My eyes were smarting from the tears*, and I wiped them with my sleeves” [151, с. 171].

Воситаҳои забонии тасвири бадеиро тарҷумон ҳама вақт кӯшиш мекунад, ки содда ва таҳтуллафз тарҷума ва нишон диҳад. Ба замми ин, хушбахтона, бисёри муродифҳои воситаҳои забони тасвири бадеӣ дар забони англисӣ мавҷуданд.

Тағйироти семантикӣ, ки дар воситаҳои забонии тасвири бадеӣ ва тобишҳои услубӣ мавҷуданд, бо семасиологияи услубӣ тавсиф карда мешавад. Дар ин ҷо бояд хотиррасон кард, ки воситаҳои забонии тасвири бадеӣ ва воситаҳои услубӣ қомилан муродиф нестанд. Ҳама

воситаҳои услубӣ ба воситаҳои забонии тасвири бадеӣ тааллуқ доранд, аммо на ҳамаи онҳо воситаҳои ифодаи воситаи услубӣ мебошанд.

Воситаҳои забонии тасвири бадеӣ метавонанд калимаҳои оддиро таъсирбахш ё дорои маъноӣ баланд нишон диҳанд. Мо метавонем онҳоро бо ҷиҳатҳои фонетикӣ, яъне бо ифодаи задаи мантикӣ, таваққуф, талаффузи дароз ва зимни қоидаҳои морфологӣ: суффиксҳо ва таснифоти синтаксисӣ пайдо кунем [57, с. 76].

Вижагиҳои услубӣ тақвияти бошууронаи ҳар як усули сохторӣ ва ё семантикии воҳиди забоншиносӣ (воҳидҳои забонии тасвири бадеӣ) мебошад, ки ба модели умумичаҳонӣ ва аз ин рӯ ба як модели генеративӣ табдил ёфтааст. Бо сабаби истифодаи зуд-зуд, як далели лингвистиро метавон ба як усули услубӣ табдил дод.

Се таснифи муосири воситаҳои тасвирии забони англисиро олимони Ч. Лич, И.Р. Галперин ва Ю.М. Скребнев пешниҳод кардаанд.

Таснифоти Ч. Лич ба усули фарқ кардани аломатҳои муқаррарӣ ва нодурусти забони адабиёти бадеӣ асос ёфтааст. Ӯ меъёрҳои парадигматикӣ ва синтагматикиро аз меъёрҳои лексикӣ ва грамматикӣ забон муайян кардааст [110, с. 36].

И.Р. Галперин таснифоти худро ба равиши сатҳӣ асос дода, се гурӯҳро, яъне воситаҳои экспрессивии фонетикӣ, лексикӣ, синтаксисӣ ва услубӣ муайян кардааст [12, с. 431].

Усули Ю.М. Скребнев омезиши усулҳои тақсимооти парадигматикӣ ва синтагматикии Ч. Лич ва равиши сатҳии Галперинро нишон медиҳад. Вай фонетикаи парадигматикӣ ва синтагматикӣ, морфология, лексикология, синтаксис ва семасиологияро таҳия кардааст [78, с. 1213].

Таҳлили забони асарҳои бадеӣ аз давраҳои қадим бо тақсим кардани воситаҳои услубӣ ба тасвирӣ (тропҳо: метафора, метонимия, гипербола, литот, ирония, парафраз ва ғ.) ва тасвири бадеӣ (шаклҳои

нутқ: инверсия, риторикӣ) гузаронида мешавад. Дар марҳилаи кунунӣ, бисёр муҳаққикон қайд мекунанд, ки воситаҳои визуалиро метавон ҳамчун усули парадигматикӣ тавсиф кард, зеро онҳо ба ҷамъи калимаҳо ва ибораҳои интихобкардаи муаллиф бо калимаҳои дигаре, ки дар матн ифода нашудаанд ва барояшон афзалият дода шудааст, асос ёфтаанд. Воситаҳои забонии тасвири бадеӣ воситаи экспрессивӣ-синтагматикӣ мебошанд, зеро онҳо ба танзими хаттии қисмҳо асос ёфтаанд.

Дар баробари воситаҳои забонии тасвири бадеӣ, воситаҳои услубии мавзуиро бояд зикр кард. Дар илми муосири забоншиносӣ равиши нав ба тафсири воситаҳои тасвирӣ ба вучуд омадааст, ки дар он зиддияти байни меъёр ва берун аз меъёр муҳолифи асосии услубӣ мегардад. Ю.М. Скребнев барои ин ҳолат истилоҳоро, ки ба таври анъанавӣ ифода мекунанд ва вазъиятро ифода мекунанд, пешниҳод кардааст [78, с. 213].

Таҳлилҳои лексикӣ ва грамматикӣ воситаҳои забонии тасвири бадеӣ нишон медиҳанд, ки намуди зоҳирӣ (эстетикӣ) дар осори бадеӣ дараҷаи аввалро касб мекунад. Дар ин бора забоншиноси рус Р. Мароевич чунин қайд кардааст: “Бисёрмаъноии грамматикӣ дар бисёр мавридҳо дорой сифатҳои зоҳирӣ буда, мавқеи дохилиеро, ки аз ҷониби нависанда матраҳ шудааст, таҳлил менамояд” [34, с. 99].

Таҳлили таснифоти мавҷудаи воситаҳои забонии тасвири бадеӣ ва ифодаҳои услубӣ имкон медиҳад, ки зинабандии дилхоҳро дар асоси зарурати омӯзиши маводи муайяни забон интихоб намоем. Интихоби худӣ воситаҳои услубӣ метавонад аз рӯи матни бадеӣ, ки барои тадқиқоти забоншиносӣ гирифта шудааст, муайян карда шавад.

2.2. ВИЖАГИҲОИ МОРФОЛОГИИ ВОСИТАҲОИ ЗАБОНИИ ТАСВИРИ БАДЕЙ ДАР “ЁДДОШТҲО”-И САДРИДДИН АЙНӢ

Таҳлили морфологии воситаҳои забони тасвири бадеӣ аз муҳимтарин масъалаи забоншиносӣ ба ҳисоб меравад. Зеро маҳз дар ҳамин қисмати забоншиносӣ маълум мегардад, ки вожаҳо то андозаи муайян инкишоф ёбанд ва зимни сохтори муайяни грамматикӣ қарор ёбанд. Асари “Ёддоштҳо”-и Садрӣдин Айнӣ аз шоҳкориҳои беназир буда, нависанда дар он ҳамаи меъёрҳои грамматикӣ, ба хусус морфологиро риоя намудааст. Вобаста ба ин, аз ҷониби муаллиф ҳиссаҳои нутқ бо ҳамбастагӣ ба ҳамдигар мавзун ва раван истифода гардидааст.

2.2.1. Исм ва хусусиятҳои он ҳамчун воситаи забони тасвири бадеӣ дар “Ёддоштҳо”

Таҳлилу таҳқиқ намудани исм дар воситаҳои забони тасвири бадеӣ ҳамчун ҳиссаи мустақили нутқ масъалаи басо баҳсноки қисмати морфологияи забони адабии тоҷикӣ буда, то ҳол пурра мавриди омӯзиш қарор дода нашудааст.

Бояд гуфт, ки исм танҳо ҳамчун ҳиссаи мустақили нутқ дар пажӯҳишҳои забоншиносони намоёни рус ва тоҷик, ба мисли А.А. Семенов, Э. Бертелс, М.С. Андреев, И.И. Зарубин, С. Айнӣ, У. Османов, А. Ализода, Расторгуева, И.М. Оранский, Ҳ. Каримов, А.Л. Хромов, Д. Тоҷиев, Р. Ғаффаров, Б. Камолиддинов ва дигарон бо тобишҳо ва таҳлилҳои мухталифи ҷиддӣ таҳлил шуда, асару мақолаҳои зиёди илмиро таълиф гардиданд.

Хотиррасон бояд кард, ки дар “Ёддоштҳо”-и Садрӣдин Айнӣ исмҳо бештар мавқеи услубиро доранд ва воситаҳои забони тасвири бадеӣ бо навъҳои мухталиф иншо шуданд. Бинобар ин, осори бузурги ӯ, хусусан «Ёддоштҳо» на танҳо дорои хусусиятҳои морфологӣ, балки хусусиятҳои услубӣ-эстетикиро низ таҷассум менамояд.

Пасванди *-он, -вон, -гон* низ аломатҳои чамъро мефаҳмонад, ки дар забони англисӣ ба пасвандҳои *-s, -es* навишта мешаванд. Тарҷумони ба шакли чамъи исмҳо аҳамияти махсус додааст: «The imam of our village was a sanctimonious mullah from Darvoz. He used to go around the *bazaars* exhorting *people* to shun sinful *practices* and cleave to the lawful path. In those *days*, men known as *poyaki* would go around the market, somewhat like *water-sellers*, only instead of a drink of water they would sell *puffs* at a lighted water-pipe. These *poyakis* usually carried *hookahs* with silver tops and stands, the better to attract *customers*» [151, с. 145].

Бояд зикр кард, ки дар «Ёддоштҳо»-и С.Айнӣ пасванди *-он* нисбат ба пасванди *-ҳо* бештар истеъмол шудааст, вале аз ҷиҳати мавқеи истеъмолашон ин пасвандҳо аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Пасванди *-ҳо* агар пас аз ҳамаи ҳамсадоҳо ва садонокҳо истифода шавад, пасванди *-он* пас аз ҳамсадоҳо истифода мешавад. Пасвандҳои *-он, -ён, -гон* дар чамъбандӣ пас аз садонокҳои *а, о, и, у* истифода мешаванд. Масалан, *худоён, ясавулон, гиждувониён, чаҳониён, муллоён* ва ғ. «*ясавулони* чӯбдардаст тамошобинонро зада дур мекарданд, ки хучум оварда раққосон ва доирадастонро зер накунанд. Ин базм ба ман маъқул нашуд, чунки вай аз маҷлиси базм зиёдтар ба маҷлиси тарғубозии *Гиждувониён* монанд буд» [130, с. 166].

Пасванди исми макон: Ба ин гурӯҳ пасвандҳои *-зор* ва *-истон* дохил мешаванд:

- пасванди *-зор* – пасванди мазкур бо исмҳои омада, фаровонии исмҳоро таъмин месозад: *лолазор, зардолузор, дарахтзор, алафзор, ҷангалзор*. Масалан, «Дар поёни суфаи хонаи мо андак замини холӣ буд, ки падарам он ҷойро *зардолузор* карда буд ва ниҳолҳои зардолуи он ҷо се сабза шуда буданд. Бинобар он, дар он ҷо ҷуфт даровардан мумкин набуд, чунки ниҳолҳо зада мешуданд. Падар ба ман фармуд, ки ана ҳамон заминро

каландгардон карда чизе корам ва ҳар чизе, ки аз вай рӯяд, посираи ман дар харчи таҳсил бошад» [130, с. 166];

- пасванди *-истон (-стон)* бо номи халқ омада, номи кишвар ва мамоликро сохтааст: *Тоҷикистон, Ўзбекистон, Ҳиндустон, Туркистон, Афғонистон* ва ғайра. Масалан, «Дар он миён ногоҳ аз даруни як китоб як китобчаи шеър баромад. Аз навиштаҳои пушти ин китобча дар *Ҳиндустон* чоп шуданаш ва «Маҳмуд ва Аёз» ном доштани маълум мешуд» [130, с. 249].

Шакли чамъи исмҳои арабӣ. Чамъбандии арабӣ дар забони адабии тоҷик таърихи беш аз ҳазорсола дорад. Бинобар сабаби фаровон истеъмол шудани он дар осори классикии ниёгон С. Айнӣ низ аз он бархӯрдор буд ва дар офаридаҳои худ низ истифода намудааст. Дар ин замина Устод Айнӣ ин анъанаи классикиро кам истифода намудааст.

Исмҳо дар шакли чамъ дар «Ёддоштҳо»-и С. Айнӣ ба ғайр аз пасвандҳои *-он* ва *-ҳо* инчунин чамъбандии арабиро низ мегиранд. Масалан, мактубот, тобеот, амвол ва ғайра истифода гардидаст: “Таачҷуб дар ин ҷост, ки чун фардо хати худро бурда ба муаллим нишон додам, *ӯ* ҳам таҳсин кард: ҳеч гумон накард, ки ман аз вай пеш аз омӯхтани хатнависӣ сохтакориро омӯхтаам ва *ӯ* маро дар рӯзи дуҷумба сархати дуҷумба гузаронид. Ба ҳамин тариқа, ман дар андак вақт *муфрадот* (танҳо-танҳо) навиштани ҳарфҳоро тамома карда, ба *мураккабот* (пайваста)-нависӣ гузаштам” [130, с. 121].

Тарҷумаи тасвири устодонаи нависанда аз ҷониби мутарҷимон моҳирона анҷом ёфтааст: “Amazingly enough, when I showed it to my teacher the next day, he praised it too, never suspecting that I had learned from him how to fake writing before learning to write. So on the second day he set me to copying the second exemplar. In this way I progressed in a short time from forming *single letters* to write *cursive groups*” [151, с. 121].

Дар «Ёддоштҳо»-и С.Айнӣ калимаҳои ба воситаи тарзҳои солиму шикастаи арабӣ (асосан калимаҳои арабӣ) низ истифода шудаанд: *хабар* – *ахбор*; *шеърҳо* – *ашъор*, *мавҷҳо* – *амвоҷ*; *шахс* – *ашхос*; *фақир* – *фуқаро*; *олим* – *уламо*; Масалан, «Мулозими кордон ва коркун он аст, ки, то метавонад, аз *фуқаро* муҳронаи қозиро зиёдтар рӯёнад ва аз мурофиачиён ҳақи хизматро бештар ситонда ва нимаи онро ба соҳибдавлати худ (ба қозӣ) супорад. Агар шумоён ҳамин тарз хизмат карда тавонед, аз шумо ҳам ман розӣ мешавам, ҳам чаноби олий хушнуд. Як сар аспӣ худатон ҳам ду сар шуда, ба хушӣ рӯзгор мегузаронед» [130, с. 326].

Категорияи номуайяни. Дар забони адабии тоҷик ҳама гуна исмҳо метавонанд, ки бо артикл ва бе артикл истеъмол карда шаванд. Дар ин маврид ба андешаи Ш.Н. Ниёзӣ «исмҳое, ки бо артикл меоянд, одатан, аз байни дигар предметҳои ҳамчунс чудо карда мешаванд» [54, с. 6].

Боиси зикр аст, ки дар «Ёддоштҳо» артикл бо ҳамаи исмҳо истеъмол карда мешаванд. Категорияи номуайяни бо пасвандии артикли *-е* бисёр истифода шудааст.

Артикли -е

Лозими қайд аст, ки ҳарчанд артикли *-е* дар забони асари ниёгон (то асри XVII-давраи классикӣ) нишони *ё-накиро*, *ё-и маъмулӣ*, *ё-и муболиға*, *ё-и таъзим*, *ё-и таъқир*, *ё-и ноишнос*, *ё-и тавсифӣ*, *ё-и музмар*, *ё-и таъкид* ва ғайраро нишон дода бошад, вале Устод Айнӣ онро барои категорияи номуайяни истифода намудааст.

Ин шакли номуайяниро мо артикл ном мебарем, ки он грамматикаро дақиқтар меомӯзад.

Роҷеъ ба номгузорию шакли номуайяни то ҳанӯз баҳс аст. Бархе аз олимон онро морфема меноманд. Забоншинос Каримов Ҳ. онро морфемаи *-е* номидааст [30, с. 22].

Дар забони адабии тоҷикӣ исмҳои муайян ва номуайян дар шакли танҳо ва ҷамъ ифода мешавад, ки воситаи асосии он артикли *-е* мебошад: *касе, шахсе, яке, баъзе, боре, рӯзе, писараке* ва ғ. Масалан: «*ӯ боре* яке хар харид, ки он бадамал баромад, агар *кас* ба ёле даст расонад, динг-дингкунон ҳаллос мезад. Дар *яке* аз рӯзҳои тобистон *ӯ* он харро ба ёбон бурда барои чаро дар почпоя -дар замини гандумаш даравкардашуда баста буд» [130, с. 166].

Сохти калимасозии забони адабии тоҷик

Гуфтан месазад, ки исмҳо бештар бо роҳи морфологӣ ва синтаксисӣ сохта мешаванд:

А) Тарзи морфологии калимасозии исм

Зимни истифодабарии исмҳо ҳангоми калимасозии морфологӣ ҳам шакл ва ҳам маъно тағйир меёбад. Ин тарзи шаклгирӣ боиси ғанӣ гардидани калимаҳои луғавӣ мегарданд ва дар забони адабии тоҷик ба ин тарзи шаклгирӣ *С*. Айнӣ заминаи мустаҳкам гузоштаанд. *ӯ* ҳангоми сохтани калима пасванду пешвандҳо (суффиксу префикс)-ро илова намуда, истилоҳоти нави адабиरो ба вучуд овард.

Дар «Ёддоштҳо»-и *С*. Айнӣ пасвандҳои исмсоз аз рӯи маъно ва вазифаашон ба гуруҳҳои зерин тақсим мешаванд:

1. Пасвандҳои исмсози “-гар”. Бо илова намудани суффикси *-гар* ва *-бон* исмҳо шакли дигарро мегиранд ва онҳо дар навбати худ маъноии касбу корро низ ифода менамоянд: *коргар, мардикорон, посбон, дуредгар, коргар, орогар*. «Дар он корхона як ҷавони бухории дигар буд, ки шабу рӯз дар он ҷо – дар болои пилаҳои хушку тар посбонӣ мекард. Ғайр аз ману он ҷавони *посбон* дигар ҳамаи коркунон ва *коргарони* он корхона марғелонӣ буда, бештарин *коргарон* (*мардикорон*)-ро занон, духтарон ва писарбачагони хурдсол ташкил мекарданд. *Коргармардон* дар пилабуғдихӣ ва боркашонӣ машғул буда, занон, духтарон ва писарбачагони хурдсол аз субҳ то шом дар

зеру болои рафчаҳо кор карда, пилаҳо ба хелҳо чудо мекарданд ва пилаҳои офатзадаро аз миёни пилаҳои дуруст чида мегирифтанд» [130, с. 449].

2. Пасванди исми амалу маъносоз. Исмҳои маъносоз бештар тавассути пасванди *-иш*, *-ёна* (*-она*) ифода меёбанд. Пасванди мазкур ба асоси (исми) замони ҳозира илова шуда, исми амалро месозад. Ба мисли *биниш*, *дониш*, *бахиш*, *кӯиш*, *ақлона*, *кӯбкоритозона*, *бузкашона*, *тозиёна* ва ғ. мебошанд: «Чавонони ҷилавдор баъд аз фуромадани хӯчаинҳашон худҳашон ба он аспҳо савор шуда бо *тозиёна* ба сари аспӣ якдигар мекуфтанд, ки пеш гузаранд, инҳо бо чангу ҷидоли *кӯбкоритозона* (*бузкашона*) ба зери девори мадрасаи Дорушшифо рафтанд» [130, с. 449].

Ҳамчунин барои ифода намудани исми сифатсоз пасвандҳои *-ӣ*, *-нӣ* ва *-гӣ* истифода бурда, исми маъниро ифода мекунад: *зиндагонӣ*, *дӯстӣ*, *фарроҳӣ*, *голибӣ*, *пирӣ* ва ғ. Масалан, «Бобоям чандин сол дар ин деҳа ва дар ҳамин меҳмонхона *зиндагонӣ* намуда, шабона, ки аз кори дурудгариаш фориғ мешудааст, Деҳқон ном писари калони соҳиби хавлиро хононда ўро ҳарфшинос кардааст» [130, с. 12].

Бештар пасванди “*-ӣ*” исми машғулиятро мефаҳмонад: *машғулӣ*, *дарсхонӣ*, *мусофиратӣ*, *посбонӣ*, *бофандагӣ*, *деҳқонӣ*, *чархиосиётарошӣ* ва ғ. Масалан, «Дере нагузаштааст, ки аввал модари падарам ва баъд аз ду сол падараш вафот кардаанд. Аммо падарам баъд аз сари онҳо ҳам истиқомати дучоягиро тарк накардааст– тобистон дар Соктаре ба *деҳқонӣ* ва *бофандагӣ* *машғулӣ* намудааст ва дар зимистон дар Маҳаллаи Боло ба *чархиосиётарошӣ* ва *бофандагӣ*. Бофандагии падарам фақат барои пӯшок ва кӯрпа-болишти хонавода буда, чархиосиётарошиаш барои фуруш буд» [130, с. 14].

Дар забони англисӣ чунин вожаҳо вучуд доранд ва бештар пасванди “*-er*”-ро касбу кор ва машғулият доштан, ки дар забони англисӣ бо пасванди “*-ing*” ифода меёбад, мегиранд. Масалан, “*worker-*

коргар”, “*farmer*-деҳқонӣ”, “*farming*-деҳқонӣ кардан” вале дар баъзе мавридҳо бо ду вожа ифода мешаванд: *security guard* – посбонӣ. Чунин тасвир ба таври зайл тарҷума шудааст: “It was not long before first my father’s mother and then, two years later, his father died. But even then my father did not give up his double residence: the summer he would spend in Suktare, *farming and weaving*, and the winter at Mahallai Bolo, *making mill wheels and weaving*. He wove only to furnish clothing, blankets, cushions and so on, for the family, but the mill wheels he made for sale” [151, с. 36].

Дар «Ёддоштҳо» бо пасванди *-ӣ* ба ғайр аз исми чинс исми хос низ сохта шудааст: «Хоҷагон, хусусан хоҷагони *мираконӣ* ва Ғиждувонӣ ба дуохонӣ ҳам машғулӣ мекарданд: мардум беморон ва девонагонро аз атроф ба хонаҳои онҳо меоварданд ва онҳоро ба сари беморони барҷомондаи худ бурда мехонданд ва ба ҳамин восита ба он беморон «шифо» меҷустанд» [130, с. 8].

Азбаски вожаи мазкур дар забони англисӣ тарҷума надорад, айнан ба қалам дода мешавад: “The Khojas, especially the *Mirakonis* and *Ghijduvonis*, also had a sideline in prayer healing: the sick and crazed were brought from everywhere around to their houses, where they recited prayers over them in order to cure them” [151, с. 32].

Ё ин ки мувофиқи мавзеи сукунат ва макони шахс низ ном бурдааст: «Ба сари ҷанҷоли мо аз меҳмонхона як одами миёнсоли якчашма баромада омад, ки *ӯ* ҳам *бухороӣ* буда, аз хизматгорони Шарифҷон-Махдум буд. *Ӯ* баъд аз қадаре ба ҷанҷоли мо *гӯш* андохта истодан:

– Аз Махдумҷон (Шарифҷон-Махдум) пурсидан даркор аст, ки гапи кадоматон дуруст аст, – гуфт» [130, с. 8].

Мутарҷимони англис ин қисмати асари “Ёддоштҳо”-и С. Айниро чунин тарҷума намуданд: “As we were arguing, a middle-aged man with one eye, *likewise from Bukhara* and evidently one of Sharifjon’s servants,

came out. After listening to our argument for a while, he suggested, “You should go and ask Mahmudjon which of you is correct” [151, с. 190].

Пасванди *-гор* аз исми мушаххас исми маънӣ сохтааст: *рӯзгор*, *гулзор*. Чунончи «-Аҷаб нест, ки дар хотири шумо мулоҳизаи душвории *рӯзгор* афтода дар фикр рафта бошад. Аммо ман дар ин бора пешакӣ гуфта мегӯям, ки агар шумо маро ба шаҳр баред, ҳеҷ гуна вазнинии ман ба шумо намеафтад.» [130, с. 435].

Пасвандҳои “-ия” ва “-ият”. Пасванди мазкур, пасвандҳои иқтибосии забони арабӣ буда бештар исми маънӣ ва абстрактро мефаҳмонад: *мачбурият*, *имконият*, *қобилият*, *воқеият*, *зиёия* ва ғ. Чунончи «Аммо ҳеҷ кадоми онҳо ба касе шогирд нашудаанд ва аз якдигар дида омӯхтаанд, баъд аз он мувофиқи *қобилият* ва ғайрати худ баъзеҳояшон бисёр хунарманд ва баъзеҳояшон камхунартар шуда мондаанд. Ман ҳам тешазаниро ба кори падару бобо нигоҳ карда омӯхтаам» [130, с. 73].

Дар «Грамматикаи забони тоҷикӣ» пасванди *-ия* «натича ва маҳсули амал, номи ашё (предмет)-ро мефаҳмонад» [17, с. 47].

Вожаҳои пасванди “-ия”-дошта, бо исми дигар омада, маънои конкретиро ифода мекунанд: *роҳбарияти қозигӣ*, *роҳбарияти мактаб*, *қобилияти даст*, *қобилияти зеҳн* ва ғайра.

Масалан, «Тағоиям баъд аз даҳ рӯз дар хонаи мо истодан ба пеши падару модараш рафта хост, падарам ҳам хост, ки ҳамроҳи ӯ рафта, рафти кори ҳашарро дар зери *роҳбарияти қози* Гиждувон тамошо кунам. Ман ҳам талаб кардам, ки маро ҳамроҳи худ барад. Падарам розӣ шуд, мо ҳар се ба Маҳаллаи Боло рафта рост ба ҳавлии бобоям фурумадем» [130, с. 73].

Пасвандҳои *-чӣ*, *-ӣ*. қалъачӣ (савдогари қалъачӣ), яъне савдогари қалон; *қасалӣ*, *муромурӣ*, *кафанфурӯшӣ*: «Дар деҳаи ҳамсоя Йулдошбой ном як савдогари қалъачӣ буд, ӯ мавиз, ғулунг, карбос ва чомаҳои пахтадори Гиждувонӣ ғундошта ба Қазалӣ, Оқмасҷид, Оренбург ва ба

дигар шахрҳои қазоқон ва бошқирдон мебурд ва аз он ҷоҳо молҳои русӣ меовард. Баъд аз *муромурӣ* сар шудан *ӯ* ба *кафанфурӯшӣ* даромад» [130, с. 73].

Б) Тарзи синтаксисии калимасозии исм

Исмҳо дар забони ҳозираи тоҷик мавқеи муҳим доранд. С. Айнӣ истеъмоли исмҳоро дар осори худ, ба хусус дар «Ёддоштҳо» дар ҷойи аввал гузоштааст. Бо истифодаи исмҳо ба таври синтаксисӣ нависанда вожаҳои мураккабро ба вуҷуд оварданд. Вожаҳои мураккаб ду калимаи мустақилмаъноро ифода мекунанд. Ин бахшро дар зербоби 3-юми боби мазкур таҳлилу таҳқиқ менамоем.

2.2.2. Сифат ва дараҷаҳои он ҳамчун воситаи забонии тасвири бадеӣ дар “Ёддоштҳо”

Барои равшантар мавриди пажӯҳиш қарор додани воситаҳои забонии тасвири бадеӣ сифат мавқеи баланд дорад. Осори Садриддин Айнӣ аз хонданбобтарини осори бадеӣ буда, бо ифодаи забони воло ва нозукаш аз дигар асарҳои бадеӣ фарқи бештар дорад. Ба хусус, дар «Ёддоштҳо» муаллиф ба сифатҳо арзиши муҳим лоиқ дониста, зимни он нависанда вожаҳои зиёдро сохтааст, ки теъдоди луғати адабии тоҷикро афзудаанд. Сифат хусусиятҳои хоси худро дар асари мазкур ба чунин шаклҳо омадааст:

- *дорои дараҷаҳои муайян* Дараҷа муҳимтарин хусусияти сифат маҳсуб ёфта, шахсро бо шахси дигар, ашёро бо ашё, ҳаводисро бо ҳаводиси баъдӣ ва ғайраро муқоиса менамояд. Бинобар ин дар «Ёддоштҳо» дараҷаҳои сифат зиёд ба назар мерасанд ва онҳо ба се шакл ифода ёфтаанд: 1. оддӣ; 2. қиёсӣ (бо пасванди *-тар*), ва олий (бо пасванди *-тарин*);

Нуктаи дигарро бояд қайд кард, ки ба ғайр аз истифода намудани пасванди *-тар* ва *-тарин*, С. Айнӣ барои калимаи сифатсоз вожаҳои махсус, ба мисли *хеле*, *чунон*, *бағоят*, *басо*, *ҷудо* ва ғ. истифода

намудааст, ки калимаҳои сифатсозро ташкил медиҳанд. Масалан, “Ман гумон мекунам, ки баъд аз тӯй *аҳволи зиндагонии хонадони мо хеле танг шуда буд*. Ман ин ҳолро бевосита ҳис накунам ҳам, аз суҳбатҳои ғамолудонаи падару модарам, ки қариб ҳар шаб то вақти хоб дар байни онҳо воқеъ мешуд, дар натиҷаи он тӯй рӯй додани ягон чизи ногуворро пай мебардам. Шабе падарам ба сабаби тӯй *хеле қарздор шудани худро* ба модарам ҳикоя карда гуфт” [130, с. 16].

Ин нуқтаҳо дар забони англисӣ чунин тарҷума шудаанд: “It seems that after the circumcision *our family’s financial situation became very tight*. I did not feel the squeeze directly, but I suspected from their gloomy late-night conversations that the circumcision feast had some unpleasant consequences for my parents. One evening my father was telling my mother about the *numerous debts he had incurred on account of the tuu*” [151, с. 42].

Тасвири ифодаи хеле дар забони англисӣ тибқи истифодабарии мазмун ба ду шакл дар тасвири боло ифода шудаанд: *very* ва *numerous*.

Нависанда барои баён намудани шакл ва сифати ашё аз якқатор пасвандҳо чун *-вор*, *-манд*, *-ӣ*, *-онӣ*, *-гор* ва ғайра истифода намудааст, ки луғати забони адабии тоҷикро ғанӣ гардондааст: *бузургвор*, *давлатманд*, *нуронӣ*, *деҳқонӣ*, *похсагӣ*. Масалан, «Бинобар ин, ин деҳа аз ҳад зиёд қашшоқ буда, аксари хонаҳояш *похсагӣ* буд. Дар ин деҳа як-ду нафар бойи калон ва ду-се нафар деҳқонони миёнаҳол буда, боқимондагони аҳоли имрӯзро ёбанд, фардори намеёфтанд. Касби асосии аҳолии ин ҷо деҳқонӣ бошад ҳам, зиндагонии ҳеҷ як аз оммаи аҳоли аз *деҳқонӣ* намегузашт, ҳатто аз деҳқонӣ зарар кашида, ҷойи ин зарарро бо касбҳои дигар пур мекарданд» [130, с. 6]. «This village was thus extremely poor. Most of the houses were of *mud brick*. There were one or two rich landlords (boi) and a few farmers of middling means, but everybody else lived from hand to mouth. Though agriculture was the basic means of livelihood, it was not sufficient for the general run of the

inhabitants, who farmed at a loss and had to make up for it by other activities» [151, с. 33].

Пас, гуфтан чоиз аст, ки воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар тарҷума метавонад бо вожаи ҳаммаъно ифода ёбад. Масалан, аз ҷониби тарҷумонон вожаи *пoxcaгӣ* бо вожаи ҳаммаънояш *mud brick*, яъне *хишти лойӣ* тарҷума шудааст.

Сифатҳои мураккаб

Ин гуруҳи сифатҳо дар «Ёддоштҳо» бо роҳи якҷо кардани ду ва ё зиёда вожаҳои мустақил ба вучуд омаданд:

Исм+исм: *шербача, деҳқонбача, лоларӯй* ва ғайра. Масалан: “*Деҳқонбачагон* дар кашшукҳо ва харҳошон нури бор карда оварда, вайҳоро дар заминҳои кишташудани мерехтанд ва дар бозгашт харҳои аз бор халос шудаашонро савор шуда бо ҳам пойга мемонданд ва хартози мекарданд” [130, с. 26].

Исм+сифат: *моҳрухсор, гандумгун, лоларанг, чехракушод* Дар асари худ Садриддин Айнӣ чунин ба қалам додааст: “Ба ин сабаб ман хар рӯз чандин бор ба пеши вай, ки ӯро амакбобо мегуфтем, мерафтам. ӯ қад ба банд, бадани лоғар, чехраи гандумгун, риши миёнаи на он қадар сафед (бо вучуди ин ки худ 90-сола буд) ва абруҳои баланди дарозмӯ дошт [130, с. 61].

Ҳамчунин ба қатори ин гуруҳи воситаҳои тасвири метавон бо ду ё зиёда сифат ифода намуд, ки дар таркиби ибораҳои қолаби **исм+сифат+сифат** низ истифода мешавад. Чунон чи: *моҳи тобони шондздаҳ, куртаи дарози нилгун, чӯби гафси дароз, офтоби гарму тобон* ва ғайра. Дар «Ёддоштҳо» муаллиф чунин ба қалам додааст: «-Не, – гуфт ӯ, – калонтари ин обкашакро бобои ман, ки Сайид Аҳмадхоҷа ном дошта, бобокалони ту, яъне бобои падарат мебошанд, сохта буданд. Он кас як *чӯби гафси дарози* сафедори самарқандиро (сафедореро, ки дар Самарқанд шамшод меномиданд) рост арра карда

хар кадоми онҳоро ба шакли нова кофта боз дуяшро бо ҳам бо элим чафс карда ба тарзе, ки дар ин най дидӣ, сохта буданд ва дар рӯи он ду-се халқай оҳанин ҳам гузаронида буданд, ки бо зӯрии об накафад» [130, с.87].

Инчунин ба қатори инҳо пасванлҳои “-гуна” (“-гона”), “-дор”, “-она”, “-ӣ”, “-он” ва ғ., чун *соати тиллоӣ, ҳалвои тутдор, куртаи бачагона, ҷомаи мардона, қанди сафедгуна* дохил мешавад. Муаллиф инҳоро дар «Ёддоштҳо» чунин ба қайд додааст: “Дар миёнҷойи майдон тӯдаи оташ буда, доирадастон дар пеши вай қатор нишаста буданд, қариб 20 нафар раққосписарони амради *кокулдор* дар пеши *доирадастон* сурудхонӣ ва раққосӣ мекарданд. Дар пеши онҳо як ӯғури пурравған буда, латтакуҳнаҳое, ки дар дарунаш буд, машъалвор месӯхт” [130, с. 171].

Бояд гуфт, ки истифодабарии воситаҳои забони тасвирӣ аз ҷониби муаллиф барои монанд ё муқоиса кардан шаҳодат медиҳад. Дар бисёр ҳолатҳо муаллиф ибораҳоеро, чун *ҳамчун, ҳамчунин, чунончи* ва ҳамгуни инҳо истифода намудааст: «Чунончи, баъзе касон аз ман мепурсанд, ки "шумо кадом мадрасаи Бухороро тамома карда баромадед?" Баъзеҳо мепурсанд, ки "шумо дар мадраса ба кадом илм тахассус пайдо кардед?» [130, с. 223].

Сифат+исм: *пуришиддат, бо шишдат, хушҳаво, сероб*. Масалан: “Дар як деги калони қач шинондашуда касе орди бирёнро кам-кам ба қиём мерехт ва ду каси дигар бо ду бели чӯбин он қиёмро лат медоданд ва қиёми бо орд омехтаро ба рӯи бел ба ҳаво бардошта *бо шишдати* тамома баргардонда ба даруни дег мезаданд. Як одами миёнсоли гандумгуни ришқалон, ки қади баланде дошт, ба дигарон корфармоӣ мекард ва роҳи корро нишон медод” [130, с. 30].

Сифат+сифат: *оҳиста-оҳиста, лаппида-лаппида, чуқур-чуқур*. Масалан: «Рег монанди оби истодае, ки дар шамол лаппиш хӯрад, *лаппида-лаппида, оҳиста-оҳиста* пеш меомад ва қабатҳои рӯи рег

лаппиш хӯрда ба канори рӯд мешориданд ва қабатҳои зерин лаппида аз дунболи онҳо ба ҳаракат мебароманд» [130, с. 22]. «Meanwhile the wind had risen and a storm was threatening. By the time we reached the canal it was gusting strongly and the air was thick with swirling dust» [151, с. 52].

Ба ғайр аз қабул кардани пасвандҳои махсус ва вожаҳои алоҳидаи сифатсоз ба исмҳои пешвандҳои *-бе*, *-ба*, ва *-бо* яқчо омада, аз исм сифат месозанд. Ба мисли *бешумор*, *беназир*, *босафо*, *бадонии* - пасванди ҷамъ надорад.

Ҳамин тариқ, нақши сифат ва дараҷаҳои он дар «Ёддоштҳо»-и С. Айнӣ ҳам аз ҷиҳати воситаҳои забонии тасвири бадеӣ ва ҳам аз ҷиҳати шаклсозӣ басо муҳим буда, дар айни замон аз ҷиҳати воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар забони адабии тоҷик басо самаранок истифода мешаванд.

Ҳамчунин, пасванди *-ӣ* бо исм омада, исмҳои абстракт месозад: *тирӣ*, *парешонӣ* ва ғ. Масалан, «Дар ин пирӣ на аз сари ду по нишастан монда мешавад ва на аз рост истодану роҳ рафтани. Умраш бояд аз ҳафтад гузашта бошад» [130, с. 98].

Сифатҳо нисбат ба дигар навъи воситаҳои забонии тасвири бадеӣ, бештар барои эпитет (тавсиф) хидмат мекунад. Дар ин бора забоншиноси тоҷик К. Усмонов сохтори сифатии эпитетро ба ду шакл ҷудо намудааст: тавсифҳои вобаста ва тавсифҳои новобаста. Ҳар яки ин намуди эпитетҳои сифатдор сабаб, яъне характер ва шакли ашёро ифода мекунанд, мефаҳмонанд: *heart-birning smile* - хандаи дилхарош; *thirsty desert* - биёбони ташналаб; *blue sky* - осмони кабуд ва ғайра. Чунончи: “Парчаҳои абрҳои парокандаи сафеду сурху зарду бунафштоб, ки дар рӯи ҳаво ҳаракат мекарданд, ба осмони кабуд зиннати рангоранг мебаранд ва сояҳои худро бар замини сабзи яқранг афганда гӯё бартариҳои ҳаворо аз замин намоишкорона эълон

менауманд. Хулоса, замину осмон дар чӯши рангангезӣ буд ва табиат саргарм аз навхезӣ” [130, с. 282].

2.2.3. Шумора ва навъҳои он ҳамчун воситаи забонии тасвири бадеӣ дар “Ёддоштҳо”

Шумораҳо бо воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар асарҳои бадеӣ, ба вижа дар осори Садриддин Айни ҷойгоҳи махсусро дорад.

Дар «Ёддоштҳо» дар баробари дигар ҳиссаҳои нутқ шумора бо ҳамаи навъҳои истеъмол шудаанд, ки ин дақиқназарии муаллифро нишон медиҳад. Шумораҳо дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айни ба таври зайл истифода шудаанд:

шумораи ҳисобӣ: Ҳангоми истифодаи чунин навъи шумораҳо нависанда таърихи рӯз, моҳ ва сол; синну соли шахс; миқдор, андоза ва ҳаҷми ашёро нишон додааст: “Худи Аvezхоҷа бошад, одами сергапи камкор буд, *20 таноб (5 гектар)* заминро, ки \bar{y} ба корандагӣ гирифта буд, танҳо ҳамин Лутфулло-Гӯппон кор мекард. Дар Соктаре деҳқонон умуман каланди устодӯстбойӣ (аз Ғиждувон) кор мефармуданд, ки ҳар кадомаш *4 килограмм* вазн дошт. Меғуфтанд, *10 кас* ҳаст, ки ҳар кадоми онҳо ба Устодӯстбойи каландгар каландҳои *5-килограммӣ* фармуда гирифтанд. Яке аз он *10 нафар* ҳамин Лутфулло-Гӯппон буд” [130, с. 81].

Дақиқназарии мутарҷимони асари Садриддин Айни боиси тарҷумаи олий гардидаст: “Avez Khoja himself was a man who talked much and worked little, and *the twenty tanob* he had contracted for was worked *single-handed* by Lutfullo Guppon. The farmers of Sektare generally used a type of mattock made Usto Dustboi of Ghizjduvon, which weighted nearly *nine pounds*. There were said to be *ten men*, who had ordered *an eleven-pound mattock* from Usto Dustboi the mattock-caster, *one of them* was Lutfullo Guppon” [151, с. 83].

шумораи тартибӣ: Нависанда ин навъи шумораро барои тартиби шахс ва ашё истифода намудааст: “Ҳалвогарон кори худро ҳамин тавр

давом доданд: дар дафъаи сеюм як ҳалқаи 8 – қабата, дар дафъаи 4-ум як ҳалқаи 16 – қабата, дар дафъаи 5-ум як ҳалқаи 32 – қабата, дар дафъаи 6-ум як ҳалқаи 64 – қабата, дар дафъаи 7-ум як ҳалқаи 128 – қабата, дар дафъаи 8-ум як ҳалқаи 256- қабата, дар дафъаи 9-ум як ҳалқаи 512 – қабата, дар дафъаи 10-ӯм як ҳалқаи 1024 – қабата пайдо шуд ва ба ҳамин тариқа кор давом намуда дар 25 дафъа як ҳалқае пайдо шуд, ки қабатҳои вай монанди торҳои калова борик менамуд” [130, с. 98].

Тарҷума: “The halva-makers continued in this fashion, so that the third time there were eight layers, the fourth time sixteen, the fifth time thirty two, the sixth time sixty-four, the seventh time one hundred and twenty-eight, the eighth time two hundred and fifty-six, the ninth time five hundred and twelve, the tenth time one thousand and twenty-four, and so on until twenty-five folds had been completed and the layerd of the cake, seen end-on, were as thin as threads in a skein”[151, с. 49].

Гуфтан зарур аст, ки азбаски шумораҳои тартибии се адади аввал нодуруст, яъне *first* - якум: *second* – дуввум ва *third* - сеюм ва пас аз он - *the (fourth, fifth, sixth, seventh, eighth, ninth, tenth* and etc. мегиранд, тарҷумон аҳамияти ҷиддӣ додаст. Лекин дар забони тоҷикӣ ҳамааш - *ум ё -юм* мегирад.

шумораҳои касрӣ: Шумораҳои касридор нахустин маротиба дар осори С. Айнӣ ба вучуд омаданд, ки забони адабии тоҷикро боз ҳам рушд додааст. Масалан, «Сарошпаз он оши писандидаашро ба табақи амир кашида гирифта деги муллобачаро аз оши ошхона пур карда медодааст ва ҳам ба соҳиби ош бо супориши амир 10 танга (*якуним сӯм*) пул медодааст» [130, с. 158].

2.2.4. Чонишин ва хусусиятҳои он ҳамчун воситаи забони тасвири бадеӣ дар “Ёддоштҳо”

Дар «Ёддоштҳо» чонишин дар баробари дигар ҳиссаҳои нутқи мавқеи махсус касб намудааст. Хусусиятҳои асосии чонишинҳо бештар шумораи одамон ва ашӯҳоро дар бар мегирад.

Чонишинҳои шахсӣ. Дар «Ёддоштҳо» чонишинҳои шахсӣ ба ду шакл истеъмол шудаанд:

- шакли танҳо: *ман, ту, ӯ, вай, он;*
- шакли чамъ: *мо, шумо, онҳо, эшон, онон, вайҳо.*

Чонишини ман. Чонишини **ман** дар «Ёддоштҳо» ба вожаҳои гуногун, ба мисли *банда, камина, фақир* ва ғайра истифода мешаванд: «...чамъ омадани муҳмале чанд нодон, беадабона ва нафаҳмида ғавғо бардоштан ва ҳар сари чанд гоҳ чанд табақ мавизу ҳалво ва чомаву танга, ки ба зулму ғасб аз толибилми *фақир* биситонанд ва ба устоз диҳанд ва ӯ ба шодӣ ва фараҳ дар кеса кунад» [130, с.158].

Дар забони англисӣ ҳар гуна чонишини шахсӣ мушаххас тарҷума мешавад. Шахси якуми танҳо *ман, фақир, камина* ва ғайра танҳо “I” мебошад. Чунончи: *I lived in Sokter. I lived poor with my family* ва ғайра.

Масалан, «*Ман* дар бораи аҳвол ва характери падарам, ки бо вучуди дар хурдсолӣ аз ӯ чудо шуданам дар ҳаёти *ман* таъсири бузург гузоштааст, боз қадаре истодан мецоҳам: падарам муллоҳои расмиро – имомҳо, қозиҳо ва райисҳоро бисёр бад медид ва онҳоро ҳар вақт ба нодонӣ ва ноинсофӣ нисбат дода айб мекард. Аз қозиҳо танҳо қозӣ Абдулвоҳиди Садрӣ Сарирро ва аз имомҳо баъзе қасонеро, ки *ман* онҳоро надида будам, дӯст медошт» [130, с. 158].

Ба ғайр аз чонишинҳои шакли чамъ *мо, шумо* ва *онҳо* нависанда дар асар вожаҳои *эшон, вайҳо* ва *инҳо*-ро низ истифода намудааст. Масалан, «Аммо агар бемор мурад, инро аз Худо медонанд ва аз расидани ачали ӯ мешуморанд, дар ин сурат на танҳо аз *эшон* ихлосшон намегардад, балки ӯро аз дигар имомон ва муллоён

мухтарамтар шумурда, дар йиртиш, агар ба онҳо як оршин суф ё чит диҳанд, ба *эшон* як тӯб дока медиҳанд» [130, с.159].

Боиси зикр аст, ки ҷонишинҳои *ӯ* ва *он* вазифаи ишоратиро низ доранд. Масалан, «Дар вақтҳое, ки ман ёд дорам, зардолуҳои *он* чорбоғ пир шуда аз ҳосил монда буданд. Қозибачаҳо *он* дарахтҳоро ба ангиштгарон фурӯхта буданд. Ангиштгарон дар *он* чорбоғ чандин кӯра сохта *он* дарахтҳоро ғалтонда сӯхта ангишт карда истода буданд» [130, с. 158].

Ҳамчунин, бо илова намудани пасванди *-и* ба ҷонишини *он* маънои соҳибиятро нишон медиҳад. Масалан, «Мазмунаш ин буд: “талаф кардани мол, хоҳ моли худи талафкунанда бошад ва хоҳ *аз он* *каси дигар*, дуруст нест ва агар талафгор моли каси дигарро талаф карда бошад, ба замми ин, ки *ӯ* бо ин кораш гунаҳгор ба шумор меравад, маҷбур аст, ки мисли моли талафкардаашро, ё арзишаашро ба соҳиби он мол гардонад» [130, с. 158].

Ҷонишини вай. С. Айнӣ дар «Ёддоштҳо» ҷонишини *вай*-ро барои ифодаи шахси сеюм истеъмол намудааст. Масалан, «Ман аз тарси ғалтидан ҳар қадар, ки ба ёли *вай* сахттар мечаспидам, динг-динги *вай* ҳам ҳамон қадар зиёдтар мешуд. Оқибат муаллақзанон ба замин ғалтидам. Дастӣ ростам, гӯё ки *вайро* аз оринҷ шикаста ё бурида гирифта бошанд, ҷонгудозона дард кардан гирифт ва ҳар дар ҳолате, ки дар ҳар ҳаллос задан ду пойи пасашро ба ҳаво баланд карда ба росту чап алвонҷ медод, ба тарафи ҳавлӣ рафт» [??, с.??].

Ҷонишинҳои шахсии *мо* ва *шумо*. Муаллифи «Ёддоштҳо» ҷонишини шахсии шакли чамъро ба таври *моён* ва *шумоён* бисёр истифода намудааст. Масалан: “– Агар шумоён як рӯз ғайрат карда регҳои даруни ин боғро ба берун кашонида резетон, ин боғ тамоман аз ҳалокат ҳалос мешавад” [130, с. 159].

Дар забони англисӣ ба таври зайл тарҷума шудааст: “If you try for a day to pick the small rocks from this garden, it will be the most beautiful” [151, с. 161].

Ҳарчанд *мо* ва *шумо* шакли ҷамъи ҷонишинро ифода мекунад ва бандаки дигари шакли ҷамъро гирифтанд, маҳз воситаҳои зеринро муаллиф барои ифодаи бошуурона бо соҳибэҳтиром гардонидани шахсро баён намудааст.

Ё *шумо*-ро *шумоён* навиштааст: «-Гиря накун, мард бош, писари падарат шав! Аҳволи падарат хеле саҳт аст, лекин барои пеш аз вақт ба мусибат дучор накардани *шумоён* худро ором нигоҳ медорад. Ту ҳам барои ба ташвиш дучор накардани *ӯ* худро ором нигоҳ дор!»

Ҳадафи истифода намудани пасванди *-ён* ба шакли ҷамъ ин ҳурмату эҳтиром кардани шахсони атрофро дорад.

Ҷонишини эшон. Вожаи *эшон*-ро С. Айнӣ ҳамчун воситаи забонии тасвири бадеӣ дар «Ёддоштҳо» зиёд ба қалам додааст ва он ба ду маъно қор фармуда шудаанд. Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» вожаи *эшон* маънои *онҳо*, яъне афроди баландмартабаро мефаҳмонанд.

Роҷеъ ба истеъмоли вожаи *эшон* ба вазифаи ҷонишин А.А. Семёнов чунин зикр намудааст, ки «ишон»-и форсӣ дар шеваҳои қухистон Самарқанд ва Бухоро дучор намешаванд. Дар Осиёи Миёна вожаи *эшон* шахси диндор буда, аз ҷиҳати баромади худ форсӣ нест» [74, с. 11].

Аз гуфтаҳои боло маълум мешавад, ки *эшон* ба ҷонишини *онҳо* муродиф мебошад. Масалан, «Устоамак бо ҳамон шукуфтарӯии одатиаш ба Абдушукурхоча гуфт: -Рухсат диҳед, ака *эшон*, ки ман маънии дуои худро ба шумо фаҳмонам. -Марҳамат кунед! – гуфт Абдушукурхоча» [130, с. 160].

Дар «Бурҳони қотеъ» ин вожа ҷамъи *вай, азе*, яъне *азешҳо* ё *эшон* мебошад.

Забоншинос Расторгуева В.С. ин вожаро шакли чамъи *ӯшон* номидааст. [63, с. 101].

Чонишини ишоратӣ. Ба катори чонишинҳои ишоратӣ *ин*, *он*, *ҳамин*, *чунин* дохил мешаванд. Чонишинҳои *ин* ва *он* барои ишораи ашёҳои бечони дуру наздик истеъмом мешаванд. Чонишинҳои мазкур таърихи ҳазорсола дошта, Устод Айнӣ онро идома додааст: “Чун, ба фикри ман, ёддоштнависӣ аз роман ва ҳикоянависӣ душвортар менамуд, ман *ин корро* ба бисёртар таҷриба пайдо кардани худ мавқуф гузошта будам. Зеро, чунон ки кас то зиндагонии гузаштаро покиза ба тарзи воқеӣ-реалӣ надонад, қимати зиндагонии имрӯза – зиндагонии советии сотсиалистиро ба хубӣ тасаввур карда наметавонад, инчунин, то касе дар сохтмони советӣ-сотсиалистӣ, хусусан, дар адабиёти вай дуруст таҷриба пайдо накунад ва ин сохти зиндагиро комилан аз худ нанамояд, зиндагонии гузашта – зиндагонии феодалиро пурра ва ба тарзи воқеӣ-реалӣ тасвир карда наметавонад” [130, с. 5].

Тарҷумаи забони англисӣ ҷиддиятии суҳанро ҳама вақт таъмин месозад: “Since my memories have already served as raw materials for a good many of my novels, novellas, essays, and historical tales, they may provide much *that is beneficial* to young readers in their own right. Autobiography always seemed to me more difficult than writing fiction, so I put it off until such time as I was more experienced. Because, just as no one can fully appreciate life today – unless he has actually experienced life under the Soviet socialist system – especially literary life – and made this lifestyle truly his own, can realistically describe life as it was under out-and-out feudalism” [151, с. 29].

Чонишини номуайян. Дар «Ёддоштҳо» чонишинҳои номуайяни ҷойгоҳи махсус дорад: баъзе, фалон, касе. «-Имшаб дар фалон соат моҳ мегирад, фалон дақиқа давом мекунад ва ҳар кас, ки дар ҳамон вақт ба болои боми мадраса барояд, ин ҳодисаи табиатро тамошо мекунад, – гӯён гузашта рафт» [130, с. 161].

2.2.5. Зарф ва ҳелҳои он ҳамчун воситаи забони тасвири бадеӣ дар “Ёддоштҳо”

Зарф тарз ва ҳолатҳои гуногуни иҷрои амал ва аломатро ифода мекунад. Дар «Ёддоштҳо» зарф бо илова кардани пешвандҳо ва пасвандҳо сохта шудаанд ва онҳо ба шаклҳои гуногун шарҳ дода мешаванд:

Пасвандҳои шаклсозии зарф. Дар забони «Ёддоштҳо» пешванди -*тар* зари дараҷаи қиёсӣ мебошад: *дуртар, беиштар, пештар* ва ғ. Чунончи «Мо аз он ҷо гузашта ба Ҳариз ном ҷое расидем, ки чорводорони деҳаҳои тобеи Деҳнави Абдуллоҷон дар он ҷо буда, *дуртар* аз якдигар хонаҳои сиёҳ зада нишаста буданд» [130, с. 36].

Пасвандҳои -*о*, -*она* ва -*ина* аз исмҳо зарфро месозанд: *аввало, гоибона, шабона, ягона, якдафъаина*. «Аз рӯи одат, азбаски молиёт ва пешкаш ҳар вақт бояд пагоҳонӣ – дар вақти саломгирии амир мерасид, амлоқдор кофилаи худро аз Ғиждувон *шабона* бароварда гусел кардааст» [130, с. 338].

Пешвандҳои *ба-*, *дар-*, *бе-*, *им-* пешвандҳои зарфсоз буда, ба исм изофа мешаванд: *базӯр, имрӯз, бегоҳ, ноилоч, дарҳол, дарвақт* ва ғайра. Чунончи «Аммо касе, ки аз оҳанги гап заданаш сардори онҳо буданаш маълум мешуд,, таклифи *дарҳол* куштанро қабул накард ва гуфт: - Албатта, куштан даркор аст ва мекушем, лекин *дарҳол* не» [130, с. 342].

Зарфҳои таркибӣ. Ин навъи зарфҳо дар ду шакл ифода меёбанд: таркиби зарфие, ки бо пешоянду калимаҳои мустақилмаъно бо ҳам меоянд ва таркиби зарфҳое, ки бо пешвандҳои -*ӣ* ва -*а* сохта шудаанд, ба қатори зарфҳо дохил мешаванд. Инчунин онҳо бо пасвандҳои *ба*, *аз* ва исмҳо ташкил ёфтаанд. Онҳо бо исмҳои истифода мешаванд. Ба мисли исмҳои *хона, ҷӯб, об, дарахт, санг* ва дигарҳо: *аз санг, аз ҷӯб, ба хона, ба об, ба осонӣ, ба тамоми, ба зудӣ* ва ғ. Масалан, «Дидем, ки машқ *ба зудӣ* сар намешавад, мо ҳам ба тарафи шимоли майдон, ки

бадбӯиаш камтар буд, ба як девори боғ така карда сари дупо нишаста дам гирифтем» [130, с. 378].

Ҷамчунин дар «Ёддоштҳо» дар қатори дигар зарфҳои таркибӣ зарфҳои маънидор, ба мисли *ҳаргиз, ҳамеша, ҳанӯз, акнун, ночор, ногоҳ, муддатҳо, солҳо, бомдодон, шабон, баҳорон, гоҳ-гоҳ* ва мисли онҳо зиёд истифода шудаанд: «Албатта, ман аз \bar{y} кинаи саҳте дар дили худ гирифтам. Лекин ман аз вай ниқор гирифта наметавонистам, чунки ман як бачаи хурдсол, \bar{y} як ҷавони пурқуввати калонсол буд. Ночор сабр кардам, то фурсати интиқомгирӣ расад. Ин фурсат ҳам ба зудӣ расид» [130, с. 111].

С. Айнӣ ба ғайр аз дигар зарфҳои пешванддор ва пасванддор чунин навъҳоро низ истифода намудааст: *-ан, -нокӣ, -гӣ, -вор, -ӣ, -е, -ҳо, -он* ва ғ. Аз қабилӣ *тақрибан, офтобӣ, андаке* ва ғ. «-Ман шоир нестам, одам бо як байт-ду байт гуфтаи шоир намешавад, ҳар касе, ки андаке шуур дорад, метавонад як байт-ду байт гӯяд. Дар асл решаи калимаи "шеър" ва "шуур" як аст. Аммо барои шоир шудан инҳо кифоя намекунанд. Шоир бояд Исо барин, Бобо Соиб барин, Бедил барин, Ҳофиз барин дар ҳар маврид шеърҳои хуб гуфта тавонад» [130, с. 111].

2.2.6. Феъл ва замонҳои он ҳамчун воситаи забонии тасвири бадеӣ дар “Ёддоштҳо”

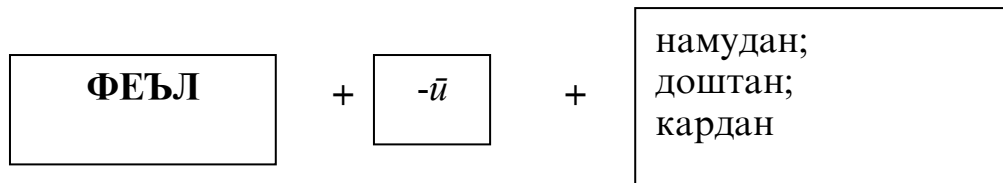
Феъл дар «Ёддоштҳо» дар баробари анҷом додани амалу ҳаракати одам ё ашё барои воситаҳои забонии тасвири бадеӣ хизмати калонро иҷро мекунад. Албатта, фасоҳату назокати феълҳо дар забони “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айнӣ ба қоидаҳои умумии сохтори грамматикӣ забони ҳозираи тоҷик мувофиқат менамояд. Нависанда дар қорбурди феълҳо ва ҳамчунин феълҳо бо дигар ҳиссаҳои нутқ аз воситаҳои гуногуни тасвирии гуфтугӯӣ-оммавӣ ва забони адабии тоҷик истифода намудааст. Албатта, муаллифи “Ёддоштҳо” тавонистааст замонҳои феъл (гузашта, ҳозира ва оянда)-ро дуруст ба

кор барад. Ҳамчунин нозукии хусусиятҳои феълҳои мутлак, давомдор модалӣ ва ғайра дар асар пурра дарҷ гардиданд.

Барои равшан нишон додан муаллиф феълро бо сифат омехта менамояд, ки сохтори он чунин аст: *вохӯри фаромӯшнашаванда, кори дилгиркунанда, баҳои қонеъкунанда, хӯроки бирёнишуда* ва ғайра.

Дар «Ёддоштҳо» чунин ҳолат хеле зиёд аст: «Ба ман ҳам, ки як бачаи *хурдсол будам*, бо назари ҷиддӣ нигоҳ мекард ва ҳар чизе, ки дар бораи қораш меписидам, бо тафсил ҷавоб медод ва кӯшиш мекард, ки нозуқиҳои санъати худро ба ман фаҳмонад. Қораш, ки ба назари ман хеле *дилгиракунанда* менамуд, ўро ҳеҷ дилгир намекард, аз сафед шудани рӯз то торикии бегоҳӣ аз болои кори худ намеҷунбид» [130, с. 73].

Дар “Ёддоштҳо” вижагии феълҳо бештар ба чунин шакл аст:

Масалан, *машғулӣ кардан, шиносӣ доштан, вохӯрдӣ кардан, мираконӣ будан* ва ғайра.

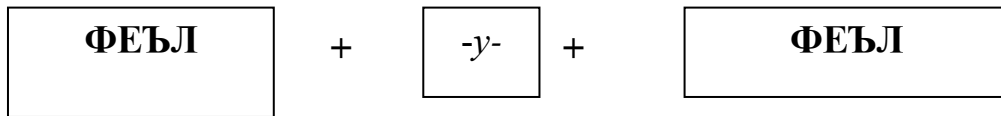
Нависанда феълҳои зеринро моҳирона ба қалам додааст: “Ҳоҷагон, хусусан хоҷагони мираконӣ ва Ғиждувонӣ ба дуохонӣ ҳам машғулӣ мекарданд: мардум беморон ва девонагонро аз атроф ба хонаҳои онҳо меоварданд ва онҳоро ба сари беморони барҷомондаи худ бурда меҷонданд ва ба ҳамин восита ба он беморон «шифо» меҷустанд” [130, с. 410].

Феълҳои дар боло қайдшуда, ҳолати доимӣ ва ҳамешагиро дорад. Ин усулро забоншиноси рус В.С. Расторгуева чунин қайд кардааст: “Калимаҳои феълсози *доштан, намудан, кардан* ва ғайра боиси доимӣ нишон додани ҳолати воқеаро нишон медиҳанд” [65, с. 43].

Мафҳум ва моҳияти асосии феълҳоро *аористҳо* ташкил медиҳанд. *Аористҳо* ҳангоми тасвир намудани ҳиссият, рафтор ва арзишҳои ботиниро ба қор бурда мешаванд. Аз ин рӯ, *аористҳо* ба қатори воситаҳои забони тасвири бадеӣ дохил мешаванд: ***фотехадихӣ, пешанамой, сафедӣ, пайгамбарӣ, дастрасӣ*** ва ғайра.

Чунончи: “Назар ба нақли падарам – Сайид Муродхоча, падари ӯ – Сайид Умархоча одами хату саводнок буда, аз ҳунарҳои *дастӣ дӯконбофӣ* ва *дурудгариро* хуб медонистааст. Хусусан, дар *дурудгарӣ* шуҳраташ дуруст будааст” [130, с. 11].

Дар “Ёддоштҳо” вижагии дигари феълҳо ба чунин шакл аст:

Масалан, *будубош, бурдубохт, додугирифт, рафтуомад, фурупошӣ, гирудор* ва ғайра. Дар “Ёддоштҳо”-ҳо чунин омадаст: “Ба ҳамин тариқа, ба болои тездавии харони одамони дигар, берунаҳо дар байни худҳошон чандин сад танга *бурдубохт* мекарданд – ё мебурданд, ё бой медоданд” [130, с. 151].

Лозим ба зикр аст, ки феълҳо дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айни вижагии махсусро дорост. Махсусияти феълҳо пас аз ӯ дар адабиёти муосир назар аст, аммо қорбурди забони нависандаи соҳибандеша тоиши хусусӣ-инфиродро дорад.

2.3. Вижагиҳои синтаксисии воситаҳои забони тасвири бадеӣ дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айни

Дар илми забоншиносӣ асарҳои зиёди таълифнамудаи ниёгонамон мавриди таҳлилу таҳқиқ қарор гирифтаанд. “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айни аз қабиле чунин асарҳоянд, ки ҷиҳатҳои зиёди грамматикӣ (морфологияву синтаксисӣ) дар мақолаву таҳқиқоти олимону донишмандон ва пажӯҳишгарон таҳлилу таҳқиқ шудаанд.

Ҳарчанд гузариш аз усули мушкилбаёнӣ ба осонбаёнӣ раванди тезу тунди адабӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ маҳсуб ёфта бошад ҳам, Устод Айнӣ тавонист ин мушкилотро паси сар намояд.

Мавриди зикр аст, ки маҳз заҳмату талошҳои С. Айнӣ боиси рушд додани забон ва адабиёти тоҷик мебошад. Давраи дуҷумлаи ҳаёти Устод Айнӣ ба давраи пас аз Инқилоби Октябр рост меояд ва дар он давра ғояи баробарҳуқуқии мардум густариш меёфт. Бинобар ин, устод Айнӣ ҳамаи ғояҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ ва ҳаёти мардумро воқеӣ ба қалам додааст. Дар ин замина хонандаи тоҷик бо осонбаёнӣ ва оммафаҳм будани осори Устод Айнӣ, ба вижа «Ёддоштҳо», ки зиндагиномаи Устод Айнӣ мебошад, пайваста мутолиа намуда, бо он ифтихор мекарданд. Эътироф ва арҷ гузоштан ба арзишҳои милли, чун мероси ниёғони худ, аз қабилҳои осори арзишманди С. Айнӣ то ҳанӯз дар байни ҷомеаи тоҷик меҳвари асосӣ ҳисобида мешавад.

Забони “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айнӣ бо ибора ва ҷумлаҳои дорои хусусиятҳои дурусти грамматикӣ ва арзиши баланди касбӣ доранд. Ҳаргуна воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар «Ёддоштҳо» бо воситаҳои тасвир, шаклҳои бадеӣ, воҳидҳои лексикӣ, хусусиятҳои морфологӣ ва синтаксисӣ ифода ёфтааст.

Бо таҳлил намудани «Ёддоштҳо» дармеёбем, ки истифодабарии ҳаргуна калима, ибора ва ҷумла аз ҷониби муаллиф бидуни вожаҳои бегона сурат гирифтаанд.

Яке аз нақшҳои муҳими ибора ҳамчун воситаи забонии тасвири бадеӣ ифодаи маъноҳои маҷозӣ аст, ки дар шакли ибораҳои шоирона, ибораҳои фразеологӣ истифода мешаванд.

Гуфтан мумкин аст, ки ҳатто калимаҳо низ дар таркиби ибораҳо маънии пуробуранг ва ифоданокии бештарро касб мекунанд.

Асари мазкур бо ибораҳои ҷумлаҳои содда ва фаҳмои забони ҳозираи тоҷик офарида шудааст. Дар қисмати аввали асар баъзе воситаҳои забонии классикӣ ба назар мерасанд, зеро С. Айнӣ аз ҳамаи

асарҳои таълифнамудаи ниёғони худ бархӯрдор будааст ва дар бисёр мавридҳо барои исботи фикраш аз осори онҳо мисолҳо овардааст:

Дар «Ёддоштҳо» ибораҳои масдарӣ алоқаи маъноии калимаҳо ва алоқамандии маъноии ёридиҳандаҳои нутқ ва ҳамчунин таркиби онҳо пурра аз тарафи нависанда риоя шудааст: «Тобистон бо модарат дар Соктаре истода *деҳқонӣ карда* сардарахтиҳоро меғундоштем ва дар зимистон дар деҳаи Маҳаллаи Боло бо падар *зиндагонӣ карда* чархиосиётарошӣ ва бофандагӣ менамудам. Лекин бо ҳамаи ин шавқи хонданро ҳеч аз ёд набаровардам: "мо худ нарасидем, ту шояд бирасӣ" гӯён тағоият - Мулло Деҳқонро, ки ҳарфшинос буд, дарсҳои ибтидоӣ хонондам ва якчанд нафар бачагони деҳаро *саводхон карда*, ҳамашонро ба Бухоро бурда дар мадраса ҷойгир кунондам» [130, с. 13].

Дар чунин ҷумлаҳо сараъзо ва аъзои пайрав мавқеи хоси худро доранд. Пайвандакҳо дар он барои таъмин намудани муносибати пайдарҳамии амалу ҳолатҳо хизмат мекунад. Гуфтан лозим аст, ки чунин ҷумлаҳои дар боло қайдшуда мувофиқи қонунҳои грамматикӣ ва нормаи забони адабии ҳозираи тоҷик таркиб ёфтааст. Услуби ҷумлаҳои мазкур оммафаҳм ва маъмул мебошад.

2.3.1. Ибораҳо ҳамчун воситаи забонии тасвири бадеӣ

Воситаҳои забонии тасвири бадеиро бархе аз донишмандони ватанӣ ва хориҷӣ ибораҳои тасвирӣ низ меғунанд. Ин шакли воситаҳо бештар ба сифати масдар мебиёянд.

Барои пурра таҳлил намудани хусусиятҳои ифоданокии ибораҳо бояд сараввал онҳоро маънидод намуд. Ибораҳо аз ду ё зиёда калимаҳои мустақилмаъно ба вучуд меоянд. Дар ин бора забоншиноси рус Л.П. Пейсиков чунин қайд кардааст: «Калимаҳо бо сабаби якҷояшавӣ ва алоқамандии худ ибораро ташкил медиҳанд. Бо иваз шудани яке аз калимаҳо ибораҳо маънои дигарро мегирад» [60, с. 21].

Вобаста ба нуктаи назари мазкур забоншиноси дигари рус Ю.А. Рубинчик низ мувофиқ буда, андеша намудааст: «...бо иваз шудани калима ва изофаи калимаи дигар ибора тамоман тобиши дигарро мегирад» [71, с. 105].

Ибораҳоро нависанда маҳз бо мақсади ифодаи ҳолатҳои мухталиф (исми ҳаракат, исми ҳолат, исми амал ва ғ.) истифода кардааст. Дар ибораҳои мазкур маънои қору ҳаракати ба амалиёти субъект вобаст карда шудааст: *хоб дидан* – to dream, *шикаст хӯрдан* – to break down, *бо шитоб рафтан* – to rush, *ғам хӯрдан* – to be sad, *бошиддат рафтан* – to go violently, *тарс хӯрдан* – to be afraid. Масалан, «Дарихоначиён» баъд аз *ошхӯрӣ* ба раҳрав баромада *ба лаби суфачаҳои зердеворӣ менишинанд* ва агар барфу борон борад ҳам, дар хестан аз он ҷо ва ба ҷойи болопӯшидае рафтан ҳақ надоранд ва ҳар вақт ки “рухсати олий шуд”, ба хонаи худ бармегарданд ва басо мешавад, ки ин рухсат то қариби вақти шом дер мекашад. Хуб аст, ки бо *фурӯ рафтани* офтоб дарвозаи арк баста шуда дигар “бе рухсати махсуси олий” касе ба арк на даромада метавонад ва на баромада. Вагарна, мумкин буд, ки рухсати ба хонаи худхошон баргаштани аҳли “дарихона” то нимаҳои шаб, балки то саҳар дер мекашид» [130, с. 371].

Дар тарҷумаи англисӣ чунин омадаст: "Doorkeepers" (Darikhohachiyon) go out after dinner and sit on the benches under the wall, and even if it rains and snows, they have no right to get up from there and go to a covered place, and whenever there is a "great holiday", they return to their house and that's it. that this leave lasts until almost evening. It is good that after sunset, the gate of the arch is closed and no one can enter or leave the arch "without the special permission of the superior". Otherwise, it was possible that the permission for the people of "Darikhana" to return to their homes would be delayed until the middle of the night, but until the morning" [151, с. 272].

Нуктаи дигареро бояд кайд кард, ки ибораҳои масдарӣ дар асар натавонанд вазифаи синтаксисии ҷумлаҳои пайрав, балки вазифаи услубии онҳоро ҳам ба ҷо оварда метавонанд. Ҳарчанд онҳо шакли забонии нодуруст ва нопурра дошта бошанд, ҳама ва раван ҳастанд.

Дар интиҳои зер боби мазкур метавон гуфт, ки ҷиҳатҳои лексикӣ, грамматикӣ ва навғониҳои дигари илми забоншиносӣ дар «Ёддоштҳо» аз нуктаи назари воситаҳои забонии тасвири бадеӣ таҳлилу таҳқиқ шудаанд.

2.3.2. Ҷумлаҳои сода ва ифоданокии онҳо дар “Ёддоштҳо”

Роҷеъ ба осонбаёнӣ ва оммафаҳмии «Ёддоштҳо» дар рисолаи мазкур чандин бор нуктаҳои дақиқ ва илмиро мавриди пажӯҳиш қарор додем. Сабаби забони сода ва оммафаҳм будани асари мазкур маҳз истифода намудани ҷумлаҳои сода аз ҷониби муаллиф мебошад.

Забони «Ёддоштҳо» бо ҷумлаҳои сода ба ҳар сурат шакл гирифтааст:

- ҷумлаҳои нопурра;
- ҷумлаҳои яктаркиба;
- ҷумлаҳои хулласи дутаркиба;
- ҷумлаҳои тафсилӣ.

Ҳар кадоми ин ҷумлаҳои дар боло зикршуда ҷиҳати характери ифода, интонатсия ва тобишҳои маъноии хабаршон ба хелҳои зер тақсим кардан мумкин аст:

- ҷумлаҳои содаи хабарӣ;
- ҷумлаҳои содаи саволӣ;
- ҷумлаҳои содаи тасдиқӣ;
- ҷумлаҳои содаи инкорӣ;

Ҷумлаҳои нопурра дар «Ёддоштҳо» зиёданд ва онҳо дар ҳама ҷо ифоданок ва дақиқ дарҷ гардидаанд. Чунончи:

«Аз миёнаи беморони ман ахволи падарам бисёр сахт буд ва *ӯ* қариб ҳамеша беҳуш мехобид ва танҳо об мепурсид ва менӯшид ва рӯзе чашмашро кушода аз ман пурсид:

– Ба чуворӣ дубора об додӣ?

– Не.

– Аз оби аввал чанд рӯз гузашт?

– 10 рӯз гузашт.

– Хуб, ҳоло ба об наомадааст! – ва боз чашмашро пӯшида беҳуд шуд» [130, с. 190].

Мусоҳибаи мазкур чиддӣ баён шудааст:

“- Did you water the corn again?

- No.

- How many days have passed since the first water?

- 10 days have passed.

- Well, it hasn't come to water yet! - and he closed his eyes again and passed out” [151, с. 213].

Ҷумлаи нопуррае, ки дар боло қайд кардем мазмунан саволи ва хабарӣ мебошанд. Ҷумлаҳои нопурра баъзе аъзоҳои забонӣ надоранд.

Ҷамчунин дар ҷумлаҳои нопурра калимаҳо ду бор такрор намешаванд. Масалан:

«-Доманатро кушо, бинам, ки ту чиҳо чидайӣ?

Ман кушодам, *ӯ* ба занбӯруғҳо як нигоҳ карда:

– Ба замин рез! -гуфт. Ман рехтам, *ӯ* занбӯруғҳои бар замин рехташударо ба ду қисм ҷудо кард, як қисми онҳо калон-калон ва кӯтоҳгардан буданд ва қисми дигарашон дароз ва борикгардан буда, сарҳашон монанди пулакча паҳн ва тунук буданд» [130, с. 96].

Дар ҷумлаи боло калимаи *доман* дубор такрор нашудааст ва танҳо амали он *кушодан* ифода шудааст.

Ҷумлаҳои нопурра дар «Ёддоштҳо» бештар дар ҷумлаҳои саволи истифода шуда, ҷавоби он боз ҳам нопурратар, яъне кӯтоҳтар

истифода мешавад. Ба таври дигар чумлаҳои нопурра ҳарчанд кутоҳ бошанд, амалу ҳолат ва ҳаракати он баръакс пурра ифода меёбанд.

Ҳаргуна чумлаҳои содда дар асар воситаҳои забони тасвири бадеиро дар шакли хуллас ифода меёбад, зеро ҳар як воқеа, ҳодиса ва ё амалу ҳолат бешарҳи иловагӣ ва дурудароз гуфта мешаванд. Масалан «-Гиря накун, мард бош, писари падарат шав! Аҳволи падарат хеле саҳт аст, лекин барои пеш аз вақт ба мусибат дучор накардани шумоён худро ором нигоҳ медорад» [130, с. 106].

Дар чумлаи дар боло зикршуда чанд фикр ҷамъбаст шудаанд, вале шакли кутоҳ доранд.

Ҳамин тавр, бо баён кардани чумлаҳои нопурра нависандаи тавоно тамоми ҳаёти хешро дар асар тасвир кардааст. Чумлаҳои нопурра дар мавриди муайян ҳиссиёти хонандаро ба андоза зиёд мекунад ва сабаби асосии он бори маънии умумии чумла қисман пӯшида ва қисман ба калимаҳои дигари чумла афзуда мешавад. Дар чунин ҳолат хонанда маълумоти заруриро аз калимаҳои истифодашуда ҷустуҷӯ мекунад.

2.3.3. Сараъзоҳои чумла ва хусусиятҳои онҳо дар “Ёддоштҳо”

Сараъзоҳои чумла дар «Ёддоштҳо» бештар тавассути мубтадо ва хабар дарҷ гардидаанд. Ҳангоми навиштани сараъзоҳои чумла муаллиф одатан мубтадорро дар аввали чумлаҳо ва хабар дар охир менависад, аммо баъзе вақтҳо дар ҷойи муайяншудааш гузошта намешавад: «Падарам то *тамом кардани* ин кор на нон хӯрд ва на ҷой нӯшид, тағоиҳо ҳам, албатта, ба вай пайравӣ карданд ва баъд аз тамошудани ҳодазанӣ ҳамашон ба пеши бобом ғун шуда хӯрок хӯрданд» [130, с. 42].

Дар забони англисӣ қоидаҳои грамматикӣ аз ҷониби мутарҷимон риоя шудааст: «*My father till finishing a hard work, even did not have a piece of bread and tea, and also my uncle saw my father did not have*

nothing, too. After doing the hard work all of them came close to my grandfather and had a meal» [151, с. 57].

Бо иваз кардани хабар моҳияти тасвир ва таркиби чумла тағйир наёфтааст ва инчунин мазмуни фикр вайрон нашудааст. Баръакс ифодаи нависанда дар чашми хонанда нозук ва чаззоб менамояд.

Бештар вақт мубтадо дар аввали чумла гузошта мешавад, аммо хабар метавонад дар ҷойи муайяни худ қарор нагирад. Ин ҳолатро дар вақте истифода мекунад, ки нутқи муаллиф равонтар гардад. Чунин ҳолат дар инъикос намудани воситаи забони тасвирии асари бадеӣ, чун дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айнӣ дучор мегардад. Чунончи: “Вазифаи хачҷиҳо *ҷудо кардани* пахта аст аз пунбадона” [130, с.357].

Дар чумлаи мазкур моҳияти тасвир коҳиш наёфтаст, балки чаззобтару фаҳмотар гардидаст. Инчунин чумла на аз лиҳози таркиби чумла ва тағйири мазмун сурат гирифтаст, танҳо хабари чумла “ҷудо кардан аст” дар аввал гузошта шудааст

Бояд гуфт, ки чунин амал аз тарафи муаллиф дар “Ёддоштҳо” зиёд ба қор бурда шудааст. Тағйирёбии мубтадо дар ҳамаи замонҳо ба чашм мерасад.

Ҳамчунин, нависанда ҳангоме, ки шахс ё ашёи муайяно дар чумла мебиёрад, ҳатман онро ҳаматарафа, яъне шакл, сурат ва амали онро таҳлил мекунад. Вижагии мазкурро дар забоншиносии тоҷик тарзи *хабарии ҷида* меноманд, ки дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айнӣ бисёр истифода шудааст: “Дехқонбачагони камбағал ҳам, ки падарҳояшон барои сайр харҷӣ *дода наметавонистанд, кӯиши мекарданд*, ки коре карда ду-се танга *пул ёбанд*, то ки ба он сайр рафта *тамошо карда тавонанд*: вақти сайр ки наздик шудан гирифт, *пахта* ва *гӯзачинӣ мекарданд*, ба харбузакашонии деҳқонони бой ба *мардикорӣ меदारоманд* ва агар ҳеч қор *наёбанд*, аз киштзорҳо *дуздӣ мекарданд* ва монанди инҳо” [130, с. 133].

Тарчумонҳо азбаски вижагии грамматикӣ ва услубии забони англисиро хуб медонистанд, фикри нависандаро дар шакли комил тарчума намуданд: “Even poor peasant boys whose fathers could not afford to take them used to try to earn a few tangas by doing odd jobs so that they could go and see the fair. As the time of the fair drew near, they would pick cotton for neighbors or tote melons for rich farmers for a daily wage, and if they could not find paid work they would steal stuff from the fields to sell” [151, с. 123].

Гуфтан зарур аст, ки Садриддин Айни ҳангоми ифода кардани объект, яъне шахс ё ашё яқбора амали онро, новобаста аз қоидаҳои забонӣ, бо ифодаи баланди маънофаринӣ тасвир менамояд. Ҳарчанд дар баъзе ҳолатҳо дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айни ноқисии грамматикӣ ба назар расида бошад ҳам, аз лиҳози услуб ва зебогии забон мавқеи баланд дорад. Аз ин рӯ, теъдоди хонандагони осори Садриддин Айни, нисбат ба дигар нависандагони адабиёти муосир зиёдтаранд.

2.3.4. Аъзоҳои пайрави ҷумла ва ифоданокии онҳо дар “Ёддоштҳо”

Дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айни аъзоҳои пайрави ҷумла ба мисли сараъзоҳои ҷумла қойгоҳи баланд дорад.

Маҳз аъзоҳои пайрави ҷумла – *муайянкунанда*, *пуркунанда* ва *ҳол* чиҳати тасвириро дорад. Аз ин рӯ, қисми зиёди воситаҳои забонии тасвирии бадеӣ дорои хусусиятҳои аъзоҳои пайрави ҷумла ҳастанд:

Муайянкунанда

Дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айни муайянкунанда ҳамчун аъзои пайрави ҷумла ба шаклҳои зерин таҷассум ёфтаанд:

- муайянкунандаи соҳибӣ;
- муайянкунадаи ададӣ;
- муайянкунандаи чида;
- муайянкунандаи пай дар пай.

Муайянкунандаи соҳибӣ – барои нишон додани чигунагии аломат ва ҳолати ашё истифода мешавад. Ин амал бештар тобиши ашёро тасвир менамояд. Забоншиноси тоҷик Д.Т. Тоҷиев ин вижагиرو дар таҳқиқоти худ муфассал баён кардааст [79, с. 53], ки мо онҳоро дар таҳлили кори илмиамон истифода намудем. Муайянкунандаҳои соҳибӣ ба мафҳуми семантикии ҷонишинҳо, бандакҷонишинҳо вобастааст. Онҳо аз чигунагии маъноии худ бо ифодаи муайяншавандаҳо тасвир мешаванд: “Ҷоидаи асосии бунак дар ин аст, ки коркунон ба ин восита ба як корхона баста мешаванд, “дарахт дар як ҷо сабз мешавад” гуфтаанд ва рӯз ба рӯз хунар ва *малакашон* зиёд мешавад. Агар Худо *бахташонро* кушояд, *худашон* ҳам бо хунари худ соҳибкор *шуданашон* мумкин аст” [130, с. 138].

Тарҷумаи матни мазкур ба забони англисӣ низ оммафаҳм ва озодабаён аст: “The basic benefit is that it ties the workers to the one pottery – “the tree flourishes in one spot” as the poets say – and they gain daily in experience and skill. If God favors them, they too will have the chance to become master potters with their own workers ” [151, с. 126].

Ҳатто зарбулмасали муайяншудаи баёни фикр дар ин ҷо муродифи ҳамгунаи худро дорад: “*дарахт дар як ҷо сабз мешавад*” – “*the tree flourishes in one spot*”.

Муайянкунандаи ададӣ – бештар барои миқдори объекти ифодашудаи ашё истифода мекунанд. Дар ин гуна ҷумлаҳо ҳаҷм ва миқдори шахс ё ашё дақиқ нишон дода мешаванд: *як фарсах, 8 километр, як ё ду дона қӯрак, хомаи сеюм* ва ғ.

Нависандаи дақиқсанҷ ва мӯшикоф муайянкунандаи ададиरो дар “Ёддоштҳо” чунин тасвир намудааст: “Ин деҳа аз тобеоти райони Гиждувон буда, *як фарсах – 8 километр* дуртар аз маркази район ва дар тарафи шарқии он дар канори дарёи Зарафшон воқеъ аст” [130, с. 7].

Азбаски забони англисӣ дар арсаи чаҳон чун забони дақиқ ва илмӣ маълум аст, мутарҷимон матни мазкурро низ аниқ тарҷума намудаанд: “The village of Sektare was in the province of Ghijduvon, *one farsakh (five mile)* east of the town of that name, on the banks of the Zarafshon river ” [151, с. 31].

Тарҷумонҳо дарозии фарсахро муайян намуда, зимни тарҷума аз воситаҳои забонии мавҷуда истифода мекунанд: агар *як фарсах* - 8 километр бошад, дар чаҳони Ғарб он ба *five mile* (панҷ мил) баробар аст.

Муайянкунандаи чуда – бештар барои пурра нишон додани ҳолат ва сифати шахс ё ашё истифода мешаванд: *тобистону зимистон, дарҳои ибтидоии мадрасагӣ, деҳа маданиятноктар ва серхату саводноктар* ва ғайра.

Нависандаи дақиқкор ва воқеъбин дар асараш чунин ба қалам додааст: “Ин деҳа дар пеши масҷид мактабе дошт, ки тобистону зимистон давом мекард ва инчунин мадрасачае ҳам дошт, ки дар ин ҷо дарсҳои ибтидоии мадрасагӣ хонда мешуд. Бинобар ин, дар он даври пеш аз он деҳа маданиятноктар ва серхату саводноктар ҷое набуд” [130, с. 8].

Тарҷумаи ҷумлаи мазкур ба забони англисӣ дорои вижагиҳои забонӣ дуруст буда, чунин нишон дода шудааст: “This village had an elementary school (maktab) attached to the mosque which functioned summer and winter alike, and even a small madrasa where elementary courses in religious studies were offered. On this account Sektare was the best-educated and most advanced village in the whole region” [151, с. 32].

Муайянкунандаи пайдарпай – сифат ва амали пурраи исро баён мекунад. Дар баробари нишон додани муайянкунандаи пайдарпай нависанда аз ҳар гуна ҳиссаҳои нутқ истифода намудааст: *лолаҳои сурху сафед ва зард, кори хубу оӣ, дарсҳои ибтидоии мадрасагӣ* ва ғайра.

Дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айни истифодабарии чунин навъи феълҳо ба ин шакл омадаст: “Ин деҳа дар пеши масҷид мактабе дошт, ки тобистону зимистон давом мекард ва инчунин мадрасачае ҳам дошт, ки дар ин ҷо *дарсҳои ибтидоии мадрасагӣ* хонда мешуд. Бинобар ин, дар он даври пеш аз он *деҳа маданиятноктар ва серхату саводноктар* ҷое набуд” [130, с. 8].

Пас боиси зикр аст, ки ҳақиқати объективӣ, ҳадафи ашё ва моҳияти масъалаҳои тасвирии забони тасвири бадеӣ бо муайянкунандаҳо бо назардошти маъно ва вижагиҳои корбурди онҳо баён мегарданд.

Пуркунанда

Пуркунанда маънии амиқи муайянкунандаҳоро шарҳ медиҳад. Пуркунанда натиҷа ё амали субъект (мубтадо)-ро мефаҳмонад. Ҳангоми истеъмол намудани пуркунанда дар ҷумла пасванди *-ро, -ат, -аш, -ашон* ва ғайра пас аз мубтадо истифода менамоем. Пасванди *-ро* ба исмҳои изофа мегарданд, ки дар “Ёддоштҳо” хеле зиёданд: “Бинобар ин, ин деҳа аз ҳад зиёд қашшоқ буда, аксари *хонаҳои* похсагӣ буд. Дар ин деҳа як-ду нафар бойи калон ва ду-се нафар деҳқонони миёнаҳол буда, боқимондагони аҳолии *имрӯзро* ёбанд, *фардоро* намеёфтанд. Касби асосии аҳолии ин ҷо деҳқонӣ бошад ҳам, зиндагонии ҳеҷ як аз онҳаи аҳолии аз деҳқонӣ намегузашт, ҳатто аз деҳқонӣ зарар кашида, ҷойи ин *зарарро* бо *касбҳои дигар* пур мекарданд” [130, с. 9].

Дар забони англисӣ тарҷумонҳо бештар пайванди *of, to* ва *by*-ро истифода намуданд: “This village was thus extremely poor. Most of the houses were of mud brick. There were one or two rich landlords (boi) and a few farmers of middling means, but everybody else lived from hand to mouth. Though agriculture was the basic means of livelihood, it was not

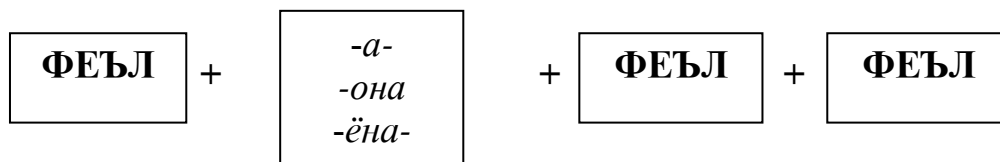
sufficient for the general run of the inhabitants, who farmed *at a loss* and *had to make up for it* by other activities” [151, с. 33].

Ҳамчунин зимни истеъмол намудани пуркунанда дар ҷумла пасванди **бо, ба** ва ғайра истифода мешаванд, ки дар “Ёддоштҳо” чунин шакл гирифтаанд: “Хочагони солхӯрда ҳар пагоҳ дар масҷид баъд аз намози бомдод *бо овози баланд* «авроди фатҳия» ном дуоеро *бо як овоз* ва *бо оҳанги махсусе мехонданд*. *Бо умеди ин дуоро* шунида «шифо ёфтани» беморон ва нимбеморон аз деҳоти атроф ҳар пагоҳ *ба ин ҷо* гирд меомаданд” [130, с. 8].

Ҳол

Дар забони тоҷикӣ ҳол ҳамчун муайянкунанда ва пуркунанда дорои вижагии хосанд. Яке аз ин вижагӣ ҳоли тасвирӣ мебошад. Хусусияти тасвирии ҳол чигунагии воқеии макон, замон, дараҷа, микдор, тарз ва ғайраро мефаҳмонад.

Усули истифодаи ҳол дар воситаи забонии тасвири бадеӣ ба чунин шакл аст:

Масалан, *ёзида гап задан, ваҳшиёна давидан, нишаста бозӣ кардан, нӯшида табассум кардан* ва ғайра. Дар “Ёддоштҳо”-ҳо чунин омадаст: “-Ин тавр бошад, ман ҳам ҳамроҳи шумоён ба ҳамон тӯйхона меравам, – гӯён аз дунболи созандагон давидам. Аммо падарам бо як хез аз ду бозуям нигоҳ дошт ва ман бошам, пояк зада *гиракунон* ва *фарёдзанон* «меравам-меравам» гӯён *нола мекардам*. Бачагони дигар бошанд, пеш-пешӣ нақорачиҳо *давида* ба умеди тӯйхонаи дигар *мерафтанд* ва маро ҳам ҳар замон ба тарафи худ имо мекарданд” [130, с. 26].

Дар баробари ин нависанда дар “Ёддоштҳо” чанд навъи ҳолро истифода мекунад. Нақши тасвирии ҳол мақсадро ба як хабар ҳолаташро муайян мекунад: “Ман ба хона расидам, падарам ҳанӯз ба кофтани сӯроҳҳои чархи осӣ машғул буд, ӯ чунон машғул буд, ки ҳатто аз ман “чиҳоро тамошо кардӣ, то кучоҳо рафтӣ” гуфта напурсид” [130, с. 37].

Дар ин ҷо амали ду нафар дақиқ муайян шуда, ҳоли воқеиро шарҳ медиҳад. Ҳол дар воситаҳои забонии тасвири бадеӣ нақши муҳим дорад.

ХУЛОСАИ БОБИ II

Дар чараёни омӯзиши рисолаи илмии мазкур маълум гардид, ки дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айнӣ 1500 воситаҳои забонии тасвири бадеӣ мавҷуд аст, ки қариб 30 %-и забони ҳозираи тоҷикро ташкил медиҳад. Лексикаи забони ҳозираи тоҷик аз воситаҳои мухталиф иборат мебошад, ки қисми онҳоро воситаҳои забонии тасвири бадеӣ ташкил медиҳад. Аз ин лиҳоз то кунун воситаҳои мазкур дар алоҳидагӣ дар шакли “Фарҳанги воситаҳои забонии тасвири бадеӣ” сурат нагирифтааст. Ҳадаф аз матраҳ намудани фарҳанги мазкур ин аст, ки бо истифода гардидан аз чунин воситаҳо дар байни мардум густариш ёфтанд ва на танҳо барои мутахассисони забоншинос махфӣ меистад.

Инчунин, воситаҳои забонии тасвири бадеӣ ҳамчун воситаҳои махсуси забоншиносии тоҷик боз ҳам ҷиддитар баён намоем, ба сифати забони хоси мардуми тоҷик муаррифӣ намоем ва дар ҷаҳон тавассути тарҷумаҳо ба забонҳои гуногун муаррифӣ намоем.

Боиси зикр аст, ки воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар асари Садриддин Айнӣ аз лиҳози маъно, яъне касбу кор, ҳудуд, мавқеъ, ҳолат, унвони ҷуғрофӣ, номгузорӣ, хислат ва ғайра ба чанд навъ тақсим мешаванд. Масалан, воситаҳои забонии тасвири бадеии тасвирӣ дар ҳолатҳое, ки шахс аз рӯи касбу кори худ амал менамуд, истифода гардиданд, чун *Устоамак*, *Ҳоҷибобо*, *домулло Акрам*, *духтари ҳалвопаз* ва амсоли инҳо.

Дар боби мазкур ҳангоми таҳлил ва истифода намудан аз ҳар гуна усулҳои забонӣ як қатор мисолҳо оварда шуданд. Ҳамчунин дар баробари таҳлил, гуруҳбандии махсуси забониро истифода намудем, ки бархе аз онҳо дар забоншиносии тоҷик ҳамчун навгонӣ ҳисобида мешаванд. Гуруҳбандӣ ва сохтани воситаҳои нави забони тасвири

бадеӣ дар забони тоҷикӣ нисбат ба дигар забонҳо, ба хусус забони англисӣ бештар аст.

Ҳамчунин, миқдори умумии воситаҳои забонии тасвири бадеӣ аз ҷиҳати сохтор мураккаб мебошанд ва ин ба мо имкон медиҳад, тасдиқ намоем, ки бо роҳи синтаксисӣ ва калимасозӣ ҳам воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар забонҳои муқоисашаванда ташаккул меёбанд.

Аз таснифоти вижагии лексикӣ ва грамматикӣ воситаҳои забонии тасвири бадеӣ, ки дар боби мазкур мавриди таҳқиқ қарор додем, аз қисматҳои муҳими шаклпазирии забонӣ ба ҳисоб мераванд. Самти таҳлили ҷойгиркунии воситаҳои забонии тасвири бадеии мазкур имкон медиҳад, ки усулҳои системавии забони ҳозираи тоҷикро ташаккул ва рушд диҳад.

Маълум аст, ки барои матраҳ намудани сохтори ҳар гуна вожа ва восита (луғат) пеш аз ҳама меъёрҳои забониро риоя намуд. Дар заминаи мазкур дар тасвиби шарҳи луғавӣ ва луғатнигорӣ воситаҳои интихоб мегарданд, ки бештар маъмул ва аллақай серистеъмол ё мавриди истифодаи оммаи васеъ қарор дорад.

Воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар замони муосир дар самтҳои гуногуни муоширату гуфтори мардум ва махсусан эҷоди бадеӣ васеъ мавриди истифодабарӣ қарор дорад.

Ҳамин тавр, ҷиҳати зиёд истифода бурдани теъдоди воситаҳои забонии тасвири бадеӣ таркиби луғатро низ ғанӣ мегардонад. Аз ин рӯ, зимни ба анҷом расонидани таҳлилҳои лексикӣ ва грамматикӣ воситаҳои забонии тасвири бадеӣ тасмим гирефтем дар оянда фарҳанги ҷудоғонаи воситаҳои забонии тасвири бадеиро матраҳ намоем.

БОБИ Ш. ВОСИТАҶОИ ЗАБОНИИ ТАСВИРИ БАДЕӢ ДАР “ӢДДОШТҶО”-И С. АӢНИӢ ВА ТАРҶУМАИ ОН ДАР ЗАБОНИ АНГЛИСӢ

3.1. ҶОЙГОҶИ ВОСИТАҶОИ ЗАБОНИ ТАСВИРИИ БАДЕӢ ДАР “ӢДДОШТҶО”-И САДРИДДИН АӢНИӢ ВА ТАРҶУМАИ ОНҶО

Боиси зикр аст, ки агар масъалаи асосии адабиёти бадеӢ, тадқику таҳлили инсон ва муҳити ӯ бошад, тасвири зоҳир ва ботини ӯ тавассути забон таҳлилу таҳқиқи имконият ва иқтидори ҳамон забони тасвир ва ҳунару маҳорати забондониву суҳансанҷии адиб дониста мешавад. Бинобар ин, дар эҷодиёти адибон нақши воситаҳои тасвир махсусан, воситаҳои забони тасвири бадеӢ басо муҳим аст. Воситаҳои забони тасвири бадеӢ дар намудҳои гуногуни осори санъат мавқеи муайянкунанда дошта, ҳангоми тасвири сирату сурати образҳо аз ҳамдигар тафовут низ дорад. Чи тавре ки дар санъати расомӣ, ҳайкалтарошӣ ва минҷтурнигорӣ асоси офариниши асари эҷодӣ образи симои шахси муайян мебошад, дар забоншиносӣ мафҳуми воситаҳои забони тасвири бадеӢ ба маънои тасвир намудани суҳан тавассути истеъмоли вожаҳои махсус ва воҳидҳои гуногуни забон сурат мегирад.

Яке аз муҳимтарин ҷанбаи ҳунари эҷодӣ офаридани воситаҳои забони тасвири бадеӢ аст. Чунин нуктаҳо ба намояндаи табақои муайян ва ҳатто пеш аз ҳама ба тасвири симои мусбат ё манфии асари адабӣ иртибот дорад. Асолати офариниши суҳан ва истифодаи он дар тасвирҳои муҳталифи бадеӢ истеъдод, донишу маҳорат, ҷаҳонбинӣ, малака, ҳофизаи таърихӣ ва бадеӢ, ҳазинаи фарҳангӣ ва дар мантиқи оддии ифода ба муаллиф вобаста аст. Ба таъбири профессор М. Имомов «Тасвир инъикоси лаҳзаҳои камаҳамияту муқаррарӣ набуда, аз лаҳзаҳои ҳалкунанда ва асосии ҳаёти персонаж иборат мебошад. Нависанда дар тасвири портрет ҳамон лаҳзаҳоеро интихоб мекунад, ки моҳияти образро ошкор сохта, онро боз ҳам пурраю мукамал гардонад» [22, с. 314].

Дар асари бадеӣ нависанда ҳангоми тасвир бо суҳанҳои пурмаъно чун чашм, рӯй, абрӯ, бинӣ, даҳон, дандон, лаб, гесӯ, риш, пайкар, рафтор, тарзи истодану оҳанги суҳан гуфтан, имову ишорат, синну сол ва тарзи пӯшидани либосро фаро гирифтааст.

Масалан, дар «Ёддоштҳо» қаҳрамони асосӣ ҳуди муаллиф – устод Айнӣ аст. Дар он аз давраи кӯдакӣ то охири лаҳзаи ҳаёти муаллиф тасвир ёфтааст. Талошу заҳматҳои Устод Айнӣ ва қариб ҳамаи иштирокчиён аз аввал то охир ба назар мерасад.

Бояд гуфт, ки Устод Айнӣ давраи худ ва шахсиятҳои бузурги таърихӣ онвақтаро дар асараш барҷаста тасвир намудааст. Ӯ ҳаводиси таърихро воқеӣ ва озодона ба риштаи тасвир кашида, дарки онро чун як шахсияти таърихӣ ҳамчун як манбаи худшиносии миллӣ муаррифӣ мекунад. Нависанда рафтор, кирдор, пиндор, гуфтор, суҳанронӣ ва муҳокимаву хулосабарориҳои худ ва атрофиёро хеле ҳуб омӯхта, нозукона санҷидааст. Ба ин восита ба замону макон рӯ овардааст. Нависанда, ки истеъдоди баланд доштааст, воқеаҳои мазкурро дар доираи ҳақиқати таърихӣ ба мушоҳида гирифтааст: «...рӯди кӯҳнаи Шофирком ва рӯди Ҷилвон то замони охир ботил буданд, аммо баъд аз Революсияи Кабири Сотсиалистии Октябр – дар давраи ислоҳоти замин ин ду рӯд дубора кофта шуда, заминҳои атрофи худро обёрӣ карданд» [130, с. 105].

Тасвири симои барҷаста, шахсиятҳои таърихӣ мисли *Қозӣ Абдулвоҳиди Садрӣ Сарир* дар романи «Ёддоштҳо» бозёфти ҳақиқӣ дар насри бадеӣ-таърихист, ки то ҳол дар чунин поя асаре ба арсаи адабиёт наомадааст: «Қозӣ Абдулвоҳиди Садрӣ Сарир, ки худро сабаби аз сари нав обод шудани тумани Шофирком медонист ва он ободиро аз ёдгориҳои айёми пирии худ мешумурд, ба ин ҳол тоқат карда натавонист – ӯ ба боғбоне монанд шуда монд, ки дар пеши назараш ниҳолҳои навабзашро бурида баранд, гулбунҳояшро шикаста партоянд ва бӯстонашро подаҳона кунанд» [130, с. 106].

Мо дар баёни фикри муаллиф шахси забондон ва забоншиносро мебинем, ки тавассути забони тоҷикии форум ва мавзун таърих ва мушкилоти халқи тоҷикро ба дигарон муаррифӣ намудааст: «Баъд аз он даст бардошта аз бандиён ва аз тамошобинон "дар ҳаққи ҷаноби оӣ дуо" талабид. Сарчаллод кафи дастонашро кушода ба ҳаво бардошт, дигар ҷаллодон ва посбонон ҳам дастҳошонро ба ҳаво бардоштанд» [130, с. 375].

Нависандаи боистеъдод барои ҷолибу ҷаззоб ва воқеиву хотирмон баромадани симои зоҳирии ашӯҳо, одамон ва мавзеъҳо тавассути воситаҳои забони тасвирии бадеӣ: троп, метафора, муболиға, маҷоз ва ғайра моҳирона истифода намудааст. Зеро бо истифода аз чунин навъи воситаҳои забонии тасвирии забонӣ, оҳанги нақл, таъкиди лаҳза, имову ишора, муносибату муоширати қаҳрамон олами ботинии шахс, зебогии табиат ва соҳти пурраи ашӯҳоро ошкор месозад, ки дар ин ҷо ҷанбаи психологӣ ва этникии тасвир манзур мегардад.

Услуб ва истеъмоли воситаҳои забонии тасвири бадеӣ, назокату латофат ва соддабаёнӣ нависандаро дарак медиҳад. Маҳз ӯ ҳар лаҳзаи ҳассоси зиндагиро бо вожаҳо ва ибораҳои маҳсус тасвир мекунад: «Азбаски зиндагонии кӯдакӣ ва хурдсолии ман дар саҳро, асосан дар ду деҳа гузаштааст ва ин деҳаҳо аз ҳам дур буда *аз ҷиҳати ободонӣ, маданият ва урфу одат аз ҳам фарқ доштанд*, ман мехоҳам, пеш аз сар кардани ёддоштҳои худ, дар бораи ин ду деҳа як қадар *маълумоти географӣ, этнографӣ ва тарҷумаиҳолӣ* дода гузарам, то ки фаҳмидани ҷойи ин ёддоштҳо барои хонандагон осонтар шавад» [130, с.7].

Дар забони англисӣ чунин нигоштаҳои нависанда моҳирона тарҷума гардиданд: “Since my childhood was spend in the country – to be exact, in two villages some distance apart and *differing from one another in agriculture and culture* – I should begin by providing *some geographical,*

ethnographical and biographical information so that my reader may better appreciate the background to these memoirs” [151, с. 31].

Боиси қайд аст, ки ҳар гуна воситаи забонии тасвири бадеӣ дар адабиёти бадеӣ ҳангоми офаридани симоҳои асар вижагиҳои худро дорад. Яке аз он вижагиҳои, ки ҳангоми офаридани образи қаҳрамони марказии асар истифода мешавад, дар ниҳояти зебоӣ ва чаззобӣ тасвир шудани симои қаҳрамони мусбат мебошад. Муаллиф тасвири мазкурро бо вожа ва воситаҳои забонии тасвири бадеӣ ба қалам додаст: “Дар қисми охири ин ҳавлӣ дар тарафи Шарқ писари амаки падарам зиндагонӣ мекард. Дар вақтҳои, ки ман ёд дорам, ӯ тахминан 50-сола буда, *устои дурудгари бисёр ҳунарманд* буд. Мегуфтанд, ки дар ҳунари чӯбтарошӣ ва кандакорӣ дар Бухоро *ҳам монандаш кам ёфт мешуд*. Номи ӯ *Ҳидоятхоҷа* бошад ҳам, ба сабаби *устои ҳунарманд буданаиш*, мардум ӯро *Устохоҷа* мегуфтанд. *Ӯ соҳиби хатту савод* буд ва ба мардум *забони хуш ва муомилаи нек* дошт” [130, с. 47].

Дар забони англисӣ низ тобишҳои мусбат бо вожаҳои махсус сурат мегиранд. Мутарҷимони англис чун ҳар вақта сайъ намудаанд истилоҳот ва воситаҳои гуногуни тасвирии забониро мавриди истифода қарор диҳанд: “In the farthest section of this yard lived my father’s cousin, then about fifty years old and an accomplished carpenter. It was said that even in Bukhara it would be hard to find his equal in all kinds of woodwork. His name was Hidoyat Khoja, but people called him *Usto Khoja* because he was such a skilled craftsman. He was *literate, had a sense of humor, and got on well with people*” [151, с. 60].

Маълум аст, ки қаҳрамони марказии мусбати асар идеалҳои пешқадаму олии инсониро дар худ таҷассум карда, нависанда онро *зоҳиран* ва *ботинан* барҷаста ба тасвир меорад. Албатта, муаллиф тасвири мазкурро низ бо воситаҳои забонии тасвири бадеӣ, ки дар байни мардум оммафаҳм махсуб меёбанд, навиштааст:

“- Ту чаро ба дафъи ин фалокати умумӣ ҳамроҳӣ накарда дар хамин рӯз ҳам бозор рафта истодаӣ? – гуфт падарам ба ӯ.

- *Ба ман на боғ даркор, на замин. Барои ман бозор бошад, бас. Оламро обу азоб гирад, парво надорам,* – гуфт Алихон дар ҷавоб.

- *Сиёҳдиди бадботин,* – гуфт падарам худ ба худ ғур-ғуркунон” [130, с. 39].

Азбаски забони англисӣ ҳам аз воситаҳои забонии тасвири бадеӣ ғанӣ аст, муаллифон тавонистанд ба пуррагӣ аз уҳдаи тарҷумай асари мазкур бароянд:

“- *Why don't you give the bazaar a miss today and help out in this time of common disaster?*

- *I need no orchards or fields – the bazaar is enough for me. It doesn't worry me if the world ends in flood or fire.* – Ali Khon replied.

- *Miserable blackguard,* - my father muttered to himself” [151, с. 54].

Пас маълум мегардад, ки воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар рафтори зоҳириву ботинии мардуми тоҷику англис ба ҳам монандии қаввӣ дорад. Масалан:

Забони тоҷикӣ (дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айнӣ)	Забони англисӣ (дар тарҷумай “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айнӣ)
<i>ба дафъи ин фалокати умумӣ ҳамроҳӣ накарда</i>	<i>don't you give and help out</i>
<i>Ба ман на боғ даркор, на замин</i>	<i>I need no orchards or fields</i>
<i>Оламро обу азоб гирад, парво надорам</i>	<i>It doesn't worry me if the world ends in flood or fire</i>
<i>Сиёҳдиди бадботин</i>	<i>Miserable blackguard</i>

Ҳар амале, ки муаллиф дар асараш инъикос мекунад, бо забони ширину гуворо сурат мегирад. Ҳамзамон, нависанда вазифадор аст, ки хангоми офаридани симои зоҳирии қаҳрамони марказӣ ҷаҳони ботинӣ ва характери ӯро ошкор кунад, ки чунин тарзи тасвир хангоми

офаридани образи ятиме дар «Ёддоштҳо» хеле таъсирбахш ва бо *воситаҳои мухталифи забони тасвири бадеӣ* тасвир намудааст: «Ятим аз дарвоза баромадааст ва ба тарафи дигари деҳа, ки дар муқобили тарафи масҷид будааст, давонда рафтааст ва то хабар шуда аз дунбол асп давондани бой, ятим бо духтар *аз назарҳо гойиб шуда рафтаанд* ва ба як вилояти дурдаст рафта, ҳар ду *бо хурсандӣ зиндагонӣ карда ба муроду мақсадашон расидаанд*» [130, с. 34].

Тарҷумон баёни фикри нависандаро амиқ дарк намуда, бо ибораву вожаҳои махсуси забони тасвирӣ навиштааст: «The orphan reentered the yard and, after loading the sack on his horse, he helped the girl, who had been waiting in readiness for just such a chance, to mount the horse behind him. The orphan rode out of the gate, spurred his horse in the opposite direction to the mosque, and galloped away. By the time the rich man found out and set off after them, the orphan and the girl *had disappeared from sight*. They rode till they reached a faraway land, where they lived happily ever after» [151, с. 66].

Садриддин Айнӣ ҳарчанд вожаву ибораҳо ва воситаҳои соддаро истеъмом намудааст, барои пурра баён намудани фикраш сервожагии забониро ихтиёр намудааст. Вале азбаски забони англисӣ забони мушаххас маҳсуб меёбад, чанд иборай тоҷикии муаллиф ба як воситаи баёни тасвир табдил ёфтааст. Масалан, воситаҳои забони тасвири бадеии «*аз назарҳо гойиб шуда рафтаанд*» ба «*disappeared from sight*», «*бо хурсандӣ зиндагонӣ карда ба муроду мақсадашон расидаанд*» ба «*lived happily ever after*» ва ғайра.

Агар сифати инсон ҳар қадар бадқирдору бадсиришт бошад, воситаҳои забони тасвири бадеии он низ бо ҳамон андоза зишту баднамо тасвир мегарданд. Ҳатто аз чунин тарзи тасвири нависандаи боистеъдод намояндаи аҳли кадом табақаи чамъиятӣ будани образ низ муайян мегардад. Чунончи, С. Айнӣ барои таъсирбахш баромадани образи манфии ҳокимони он давра асари тарҷумаҳолии худ дар

«Ёддоштҳо» онҳоро чунин ба тасвир овардааст. «Баъд аз 75 чӯб зада шудан бо ишорати қушбегӣ чӯбҳо дар ҳаво бозистоданд ва бандибардор бандии маҷрӯхшударо ба замин партофт. Ӯ монанди мурда дар пеши пойи миршаб ва мирғазабон мехобид. Ду мирғазаб аз поҳои маҷрӯх кашола карда, ӯро ба тарафи даруни дарвозаи арк бурданд» [130, с. 359].

Ҳунари эҷоди воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар адабиёти ҳозираи тоҷик заминаи устувори қадимӣ дошта, анъанаҳои олии он ҳам дар назм ва ҳам дар наср фаровон истифода шудааст. Дуруст аст, ки дар адабиёти муосири тоҷик тасвири симои таърихӣ дар насри реалистӣ бори аввал аз тарафи устод С. Айнӣ ба вуқӯъ пайваст.

Маълум аст, ки дар офаридани ҳаводиси воқеии сиёсӣ-иҷтимоӣ ва симоҳои таърихӣ дар адабиёти муосири тоҷик дар радифи устоди бузург Садриддин Айнӣ эҷодкори дигаре нест. Ӯ дар ин роҳ донишу маҳорат ва малакаи кофиву таҷрибаи зарурӣ дорад ва комилан забони ноби тоҷикиро истифода намудааст.

Ҳар гуна офаридаи бадеӣ ба доштани вижагиҳои ҳунари масоили хоси қобили тавачҷӯх мегардад. Дар осори манзум ин масоил бешубҳа ороишҳои адабӣ ё санъатҳои бадеӣ мебошанд, ки вучудашон ба асари шоир шукӯҳу шаҳомат ва дилчаспиви пурҳассос мебахшад. Вале дар осори мансур дар радифи ороишҳои бадеӣ он чӣ ки бештар ҷалби тавачҷӯх менамояд, санъату ҳунари тасвиروفаринӣ, симоофаринӣ ё воситаҳои забонии тасвири бадеӣ мебошад.

Воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар «Ёддоштҳо»-и С. Айнӣ метавонад нақши калидӣ дошта бошад. Хонанда тавассути тасвир нахуст симои зоҳирии қаҳрамон ва баъдан забони тасвири он шинос мегардад. Инчунин, ин амал дар навбати худ имконоти лозимиро барои шинохти рафтору кирдор, ҷаҳони ботинии қаҳрамон фароҳам меоварад. Гоҳҳо як ишораи ҷузъӣ аз тасвири қаҳрамон дунёҳои тозаеро пешорӯи хонанда барои дарки моҳияти масъала боз мекунад.

Устод Айнӣ аз зумраи насрнависонест, ки беш аз ҳама ба воситаҳои забонии тасвири бадеӣ, яъне ба забони асарҳояш эътибори чиддӣ дода, миёни нависандагон дар ин ҷода муваффақият ба даст овардааст. Хонанда дар рафти мутолиа ба суҳанони равони офаридаи нависанда, ҳангоми мушоҳидаи амалиёту гуфтори онҳо бо муҳимтарин нишонаҳои қиёфа, муҳити муайяни иҷтимоӣ, шуғл ва мансубияташон ошно мегардад. «Дар вақте, ки ман он ғазалҳоро дубора мехондам, ҳамон ҳолати Ҳабиба ба пеши чашмонам омада маро ба як *кайфияти маҳзунонаи гуворо* меандоخت ва дар паси он воқиаи ба «*ҷонон расидани ҷони Ҳабиба*» ба ёдам меомад, ҳайкали он духтари *паринайкари нозукандом* ба назарам ба шакли як *қаҳрамони афсонавӣ* мучассам мегардид ва ин ҳолат ба дилам ҷунон таъсир мекард, ки дар сарам савдои он гуна қаҳрамон шудан, «даст аз талаб надоштан» меафтад» [130, с. 125].

Дар забони англисӣ суҳбатороии равони нависанда чунин тарҷума шуданд: «When I read those ghazals over again, the vision of Habiba singing sadly would appear before my eyes and *plunge me into a sweet melancholy*. Then I would recall the episodes of Habiba “winning her true love” and that *slender, fragile beauty* would be transformed in my fancy into *a fairytale heroine*, a champion whose example fired me to emulate her and “not give up my quest» [151, с. 112].

Офаридаи воситаҳои забонии тасвири бадеӣ ба хунару маҳорати нависанда вобастагии сахт дорад. Аз ин ҷост, ки С. Айнӣ ҳангоми *тасвири* образҳои асарҳояш бо ифодаи *суҳан*, аз ҷумла дар «Ёддоштҳо» ҷузъҳои асосӣ ва заруриро интихоб намудааст, ки ба матлабу мақсади асар мувофиқ омада, ягон паҳлӯи ғояи образро ифода намудааст.

Яке аз вазифаҳои асосии тасвир ва баёнгари он суҳан дар асари бадеӣ ифодаи маънавиёту сиришти шахси тасвиршаванда мебошад. Дар маркази тасвири «Ёддоштҳо»-и С. Айнӣ образи муаллиф дар

даврахои мухталиф шоири ватанпарастро гузоштааст ва дар тасвири симои зоҳирии ӯ бо вучуди лаҳзаҳои сахттарин доштаниш ба комёбиҳои беназир ноил гардидааст. С. Айнӣ хонандаро ба муҳимтарин нишонаҳои ҳаёти даврони худ, тарзи либоспӯшӣ, ҳаракатҳояш шинос намуда, пас, мувофиқи рафти воқеа, банду басти асар, гузашти замон ба тағйироту такомилоти тасвири вай мутаваҷҷеҳ месозад. Хонандаи нозукбин чехраи воқеии Устод Айниро ҳангоми баёни андешааш дар асар мебинад: «Назар ба нақли падарам – Сайид Муродхоча, падари ӯ – Сайид Умархоча одами хату саводнок буда, аз ҳунарҳои дастӣ дӯкӯнбофӣ ва дуредгариро хуб медонистааст. Хусусан, дар дурӯдгарӣ шуҳраташ дуруст будааст» [130, с. 11].

Ҳунари офаридани воситаҳои забонии тасвири бадеӣ ва муваффақияти барҷастаи Устод Айнӣ маҳз дар он аст, ки дар кулли чехраҳои таърихии офаридааш, аз ҷумла дар «Ёддоштҳо», низ бо дигар шудани рафти воқеаҳо, махсусан гузашти замон тасвири қиёфаи зоҳирии қаҳрамони марказии асар дигаргун шудааст. Ба андешаи мо, чунин тарзи тасвир аз он ҷиҳат муҳим аст, ки бо гузашти солҳо инсон чи зоҳиран ва чи ботинан дигаргун шуда, вазъи ҷомеае, ки дар он қору зиндагӣ намудааст, ба ӯ бе таъсир намеронад.

Яке аз хусусиятҳои услуби эҷодии Садриддин Айнӣ мӯъҷазбаёнӣ мебошад. Ин услуби мӯъҷазбаёнӣ нависанда ҳатто ҳангоми офаридани симои шахсони гуногуни асарҳояш, аз ҷумла «Ёддоштҳо» баръало намоён шуда меистад. Нависанда зимни баёни мавзӯҳои гуногун маводи фаровонро истифода намудааст. Дар ин бора донишманди тоҷик М. Шукуров чунин андешаронӣ намудааст: «Айнӣ дар интиҳоби мавод хеле эҳтиёткорона рафтор кардааст ва ин гуна интиҳоби эҳтиёткоронаи факту ҳодисаҳо боиси барҷастатар кушода шудани моҳияти онҳо гардида, онҳоро аз унсурҳои тасодуфӣ покиза карда, мазмуни аслии онҳоро равшантар нишон медиҳад». [91, с. 13].

Ҳамин тариқ, ҳунари тасвири сухани С. Айнӣ шоистаи таҳсин буда, ӯ дар тасвири қиёфаи зохирии персонажҳояш аҳамияти махсус дода, кӯшиш намудааст, ки бо ҳамин восита низ муҳимтарин ҷиҳатҳои маънавии онҳоро, тавассути сухани дилкаш ба хонанда ошкор намояд.

Ҷаззобият ва ҷолибияти “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айнӣ маҳз аз дарк намудани воситаҳои забонии тасвири бадеӣ эҳсос мешавад. Дарки маънии воситаҳои забонии тасвири бадеии «Ёддоштҳо»-и С. Айнӣ ба забони асли бештар суръат мегирад. Вале бинобар нуқсонҳои тарҷумонӣ асари мазкур ба забонҳои гуногуни дунё, ба хусус ба забони англисӣ чандин маротиба анҷом ёфтааст.

Бо ифода намудани воситаҳои забонии тасвири бадеӣ аз ҷониби нависандаи хушбин ва сухансанҷ С. Айнӣ дунёи маънавӣ руҳияи тоза ва муносибати инсонгароӣ пурра зохир гардидааст. Ба андешаи забоншиноси тоҷик С. Сабзаев «Истифодаи таъбироти фразеологӣ ва воситаҳои забонӣ рангорангӣ, муъҷазӣ ва самимияту образнокии сухани бадеиро таъмин менамояд. Тарзи усул ва услуби истифодаи ин унсурҳои тайёри нутқ ба маҳорату истеъдоди ҳар адиб вобастааст» [37, с. 66].

Ҳадафи забоншинос аз баён намудани воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дуруст ва ба маврид истифода намудани калимаҳо мебошад. Танҳо бо чунин роҳ образнокии асар маълум мешавад.

Мавриди зикр аст, ки С. Айнӣ суханвари шоиста дар эҷоди воситаҳои забонии тасвири бадеии забони адабии тоҷикӣ маҳсуб меёбад. Ҳарчанд ӯ асари худ «Ёддоштҳо»-ро бо печидагиҳо ва гуногунмавзӯӣ таълиф намуда бошад ҳам, ба хонандаи нозукбин сода ва оммафаҳм аст. Барои баён намудани воситаҳои забонии тасвири бадеӣ муаллиф дар асар марворидҳои пурқимматро аз ганҷинаи адабии тоҷик истифода намудааст. Дар ин бора донишманди варзидаи тоҷик М. Шакурӣ дар китоби худ зери унвони «Ҳар сухан ҷоеву ҳар нуқта мақоме дорад» хизматҳои С. Айнӣро дар забон ва адабиёти

точик зарур дониста, чунин ибрази андеша намудааст: «Айнӣ яке аз бузургтарин қадршиносони забони халқ буд, ки ӯро азиз медошт, бо диққати тамом меомӯхт. Яке аз сабабҳои асосии номӯбии эҷодии ӯ низ ҳамин аст»[86, с. 77].

Воқеан, ғанӣ ва густурда будани захираи луғавии забони Айнӣ, аз як ҷониб аз корбурди фаровони луғоти мавҷудаи забонамон иборат бошад, аз ҷониби дигар С. Айнӣ бо истифода аз усул ва воситаҳои мухталифи калимасозӣ садҳо вожа ва ибораҳои наву ҷолиб офаридааст, ки дар ин самт нависандаи ангуштшумор ҳисоб ёфта, бинобар ин дар такмили рушди забони адабии тоҷикӣ саҳми арзанда гузоштааст. Ҳарчанд Устод Айнӣ дар баъзе мавридҳо ба қолибшиканӣ даст задаву истилоҳоти гуфтугӯиро истифода намуда бошад, захираи луғавии забони адабии тоҷикиро бо саҳми худ ғановатманд сохтааст.

Устод Айнӣ барои равонӣ ва дилнишинии сухани асар бештар аз пасвандҳои *-она, -гарӣ, -қунон, -анда* ва ғайра истеъмол намудааст. Масалан, *гуломона, дилқанда, боадабона, адабнок, гиряқунон, таъзимқунон, рақсгарӣ* ва ғайраро истифода намуда, вожаҳои навро сохтааст. Ба ғайр аз вожаи мухталиф таълиф намудани нависанда, воситаҳои забонии тасвири бадеии ҳам аз лиҳози теъдод ва ҳам аз лиҳози сохтор зиёданд. Албатта дар корбурди пасвандҳо С. Айнӣ бештар дар «Ёддоштҳо»-и худ меъёршиканӣ намудааст: «Дар пеши хоҷагон таомҳои гуногун ва пешкашҳои муносиб кашада шудааст. Аммо ба таом ягон меҳмон ҳам нигоҳ накарда даст дароз нанамудааст. Соҳиби тӯй дар поёни меҳмонхона *рост истода таъзимқунон илтимос мекардааст*, ки "ба таом марҳамат намоянд". Аммо хоҷагон бо нозу истиғно ба тарафи таом нигоҳ намекардаанд» [130, с. 184].

Ҳарчанд фарҳангу маданияти меҳмондорӣ мардуми Ғарб аз Шарқ, ба хусус тоҷикон ба қуллӣ фарқ дорад ва вожаҳои хосро таҷассум намекунад, тарҷумон ин суханро бо лаҳну назокати шарқӣ ба қолаб даровардаст: «Sundry dishes and appropriate gifts

were brought before the khojas, but not a single guest glanced at the food or reached out to take any. *The host stood at the meal*. But the khojas disdained to so much as look at the food» [151, с.161].

Маълум мегардад, ки тарҷумон дар бисёр мавридҳо воситаҳои мавзуни забонии тасвириро ҳазв менамояд ва онро дар шакли кутоҳ тарҷума мекунад. Масалан, «*рост истода таъзимкунон илтимос мекардааст*» танҳо «*The host stood at the meal*» баён кардааст.

Чунин воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар осори Садриддин Айнӣ басо зиёданд ва дар ҷойи дигар чунин тасвир кардааст: «- Ин тавр бошад, ман ҳамроҳи шумоён ба ҳамон тӯйхона меравам, - гӯён аз дунболи созандагон давидам. Аммо падарам бо як хез аз ду бозуям нигоҳ дошт ва ман бошам, *пояк зада гирякунон ва фарёдзанон* «меравам-меравам» гӯён нола мекардам. Бачагони дигар бошанд, пеш-пешӣ нақорачиҳо давида ба умеди тӯйхонаи дигар мерафтанд ва маро ҳар замон ба тарафи худ имо мекарданд» [130, с. 11].

Ҳарчанд тасвири мазкур дар асарҳои бадеии забони англисӣ мавҷуд аст, то дараҷаи олий тарҷумон ҷаззобияти забонии онро баён карда наметавонад: «In that case, I'm going with you to that celebration, I said, running after the musicians. But my father suddenly grabbed my arms and held me back as *I kicked my feet in the air, crying and shouting*, "I'm going, I'm going!" Meanwhile, the other boys were running ahead of the drummer, hoping to go to the other celebration, and beckoning me to join them» [151, с. 39].

Аз «Ёддоштҳо» маълум мешавад, ки бо вучуди нуктасанҷу суҳандон будан нависанда барои пурра ва бо ҷузъиёти тамоми баён намудани андеша пайваста дар тарҳрезии вожаҳои тоза пардохтааст. Ин кӯшишҳо аз ақлу заковат ва истеъдоди худододи С. Айнӣро гувоҳӣ медиҳад.

Нахустқалами адабиёти нав ва бунёдгузори забони адабии муосири тоҷикӣ С. Айнӣ бештар вақт дар баён намудани воситаҳои

забонии тасвири бадеӣ меъёру қоидаҳои забонро риоя накардааст, аммо ин амал ба дараҷаи волои ҳунармандонаву устокорона анҷом додааст. Вобаста ба ин донишманди шинохтаи тоҷик Ҳ. Ҳусейнов чунин навиштааст: «Забон ва услуби устод С. Айнӣ дар ҳар як давраи муайяни эҷодӣ хусусияти ба худ хос дорад. Аз ин ҷост, ки эҷодиёти устод ва повести «Одина» ва «Ёддоштҳо» ба дараҷаи инкишофи забони адабии ҳозираи тоҷик вобастагии ҷудонашаванда дорад» [82, с. 7].

Лозим ба ёдоварист, ки бо вучуди қолабшикании забони аз ҷониби С. Айнӣ аслан маҳдудият эҳсос намешавад. Ҳатто бо иваз намудани як ҳарф маънои калима тамоман тағйир меёбад. Ин тағйирот барои ифода намудани воситаҳои забонии тасвири бадеӣ ба назар мерасанд. Масалан, пасванди «-ӣ» дар вожаҳои *баҳорӣ, саршорӣ, таомхӯрӣ, муромурӣ* ва ғ.

Дар ин бора устоди суҳансанҷу борикбин чунин тасвир намудааст: «Дар аввалҳои тобистони соли 1306 ҳиҷрӣ (дар моҳҳои июни соли 1859) дар шаҳри Бухоро *бемориш вабо ва муромурӣ* пайдо шуд. Акаам аз шаҳр бемор шуда ба деҳа баргашта омад» [130, с. 184].

Дар забони англисӣ мутарҷим кӯшиш намуда, маъноро тавассути воситаҳои махсуси забонии тасвири бадеӣ тарҷума кардааст: «Early in September, before the start of the academic year at the Bukhara madrasas, he took Usto Khoja's eldest boy, Sayid-Akbar Khoja, and my elder brother Muhiddin, to Bukhara, and left them in the charge of my uncle Mullo Dehqon, who in furtherance of my father's promise had undertaken to see them settled in» [151, с. 73].

Гуфтан месазад, ки чараёни тарҷумаи бадеӣ, хусусан воситаҳои забонии тасвири бадеӣ кори сахл нест ва ҳар мутарҷим наметавонад онро ба пуррагӣ ҳал намояд. Дар ин бора забоншиноси рус С. Влахов чунин ибрози ақида намудааст: «Забон бо обуранги миллию бадеӣ, образнокӣ, устувории маъно наметавонад озод ва осон тарҷума

шаванд. Тарчума бояд чунон сурат гирад, ки маънӣ нигоҳ дошта шавад” [9, с. 180].

Воқеан, барои дуруст ва саҳеҳ тарчума кардани осори бадеӣ тарҷумон нахуст ба маъноӣ матн ва баъдан ба истеъмоли вожаҳо ва сохтори луғавию грамматикӣ диққати махсус равона мекунад.

Бинобар ин зимни чунин масъалагузорӣ ва тасниф дар рафти тарҷумаи англисӣ се қисмати тарҷумаи воситаҳои забонии тасвири бадеиро ба се хел тақсим мекунем:

- мазмунан тарчума кардани фикри нависанда;
- тағйир додани баъзе шаклҳои забонӣ ҳангоми тарҷумаи касбӣ;
- бо ёфтани чанде аз муодилҳо мазмуни асар тағйир намеёбад.

Роҳҳои мазкур аз ҷониби забоншиносони ватаниву хориҷӣ, ба мисли А.В. Федоров, З.О. Муллоҷонова, М.Б. Нағзибекова, М. Мирзоева ва дигарон пажӯҳиш шуданд.

Боиси зикр аст, ки вожаҳои эҷоднамудаи С. Айнӣ аз ҷиҳати забонӣ дуруст буда, теъдоди луғати забони ҳозираи тоҷикро меафзояд.

3.2. Масъалаҳои тарҷумаи воситаҳои забони тасвири бадеӣ дар “Ёддоштҳо”-и Садрӣдин Айнӣ

Таҳқиқи хусну зебоипарастии тарҷумавӣ, ки асарҳои тарҷумавӣ ном доранд ҳама вақт ба маъноӣ мазмуни асари аслии вобаст аст. Асарҳои тарҷумавии асарҳои бадеӣ дар илми забоншиносӣ мавқеи баланд дошта, тарҷумаи ҷаззобу муассир ва мувофиқ тавассути истифодаи ибораҳо, вожаҳо, шаклҳои грамматикӣ ва воситаҳои мухталиф сурат мегиранд. Вобаста ба ин гуфтан ба маврид аст, ки усулҳои забон дар тарҷума нақши муҳим доранд.

Дар тӯли даҳсолаҳо чи асарҳои классикӣ ва чи асарҳои муосир бо истеъдоди баланди касбӣ аз ҷониби мутарҷимон ба забонҳои

мухталифи дунё тарчума гардиданд. Тарчумаҳои осори бадеӣ дар замони Иттиҳоди Шӯравӣ оғоз гардида, дар замони Истиқлолияти кишвар бештар ва бехтар гардиданд. Маҳз дар замони соҳибистиқлолии кишвар дар баробари забони русӣ забонҳои дигари Шарқу Ғарб ҷойгоҳи махсус касб намуданд. Ба вижа, забони англисӣ ҳамчун забони умумичаҳонӣ на танҳо барои омӯхтан, балки барои тарҷумаи осори бузургонамон хидмат намуда, барои муаррифӣ намудани забон, фарҳанг ва адабиёти халқи тоҷик заминаи мусоид фароҳам овард.

Осори С. Айнӣ дар баробари дигар асарҳои арзишманди дунё ба забонҳои гуногуни дунё тарчума шудааст. Дар замони ҳозира забони чаҳонӣ, ки дар тамоми олам роиҷ аст, забони англисӣ мебошад. Боиси хушбахтист, ки «Ёддоштҳо» низ ба забони густаришёфтатарини дунё забони англисӣ тарчума ва нашр шудааст.

Асари мазкур ба забони англисӣ соли 1998 аз ҷониби тарҷумонҳои варзидаи англис Ҷон Р. Перри ва Ричер Лехр тарчума шудааст. Роҷеъ ба маъруфият пайдо намудани «Ёддоштҳо»-и С. Айнӣ дар муддати кӯтоҳтарин ханӯз М. Шукуров баҳо додааст: «Дар таърихи адабиёти тоҷик то ин дам ягон асар ба ин зудӣ ва ба ин андоза интишор наёфта буд. «Ёддоштҳо»-и С. Айнӣ аввалин асари адабиёти тоҷик аст, ки дар чунин муддати кӯтоҳе дар байни халқҳои гуногун то ин дараҷа паҳн шуда бошад» [91, с. 5].

Мутарҷимон таъкид мекунанд, ки асари мазкурро онҳо аз забони форсӣ ба забони англисӣ тарҷума кардаанд. Бояд ёддовар шуд, ки забони аслии асар забони тоҷикӣ аст ва дар забони форсӣ бисёр бархӯрдҳои асли ба вуҷуд меоянд. Бинобар ин дар забони англисӣ дар бисёр ҳолатҳо маънои воқеаиашро намендихад. Доир ба ин масъала забоншиносони тоҷик Б. Камолиддинов ва М.Б. Нағзибекова дар китоби «Тарҷума ва балоғати суҳан» (ҷилди 1) чунин мегӯянд: «... Мо ба мавзӯи баҳс баргашта, такрор мекунем, ки талабҳо аз тарҷума аз се

шарти зерин иборатанд: Якум. Тарҷумон бояд забони оригиналро донад, инчунин халқ, зисту зиндагӣ, замонеро, ки муаллифи тарҷумашаванда ба он тааллуқ дорад. Дуюм. Тарҷумон бояд забони модарии худро нағз донад ва дар тарҷума барои боигарӣ ва покизагии забони модарӣ мубориза барад. Сеюм. Тарҷумон бояд ба асари тарҷумашаванда муносибати фаъолона дошта бошад, бояд дар тарҷума барои ифодаи демократии асари худ мубориза барад» [26, с. 22].

Албатта дар кори тарҷума рӯ ба рӯ шудани ду забони фасеҳ ва мукамал барои тарҷумони тоҷик мушкилоти зиёдро ба миён меоварад. Рочеъ ба тарҷумаи осори бадеӣ фикрҳои мухталифанд, аммо мо суҳанҳои Э. Муллоқандовро дастгирӣ менамоем, ки чунин гуфтааст: “Адиб ё тарҷумоне, ки ба забони дигаре кор дорад, агар дар ин забон бо ибора ва таркиби хуби рехтае вохӯрад ва донад, ки он дар забони худаш нест ва ҷорӣ шуданаш матлуб аст, барои ба забони худ даровардани онҳо мекӯшад» [51, с. 126].

Хотиррасон бояд кард, ки агар се нуктаи дар боло зикршударо тарҷумон риоя кунад, тарҷумаи ӯ ҷиҳатҳои маъноии аслиро нигоҳ медорад. Азбаски вазифаи тарҷума ба забони дигар ифода кардани фикри муаллиф аст, он бояд дар тарҷума равшан, пурра ва возеҳ баён шавад.

Мутарҷимон Ҷон Р. Перри ва Речел Лехр дар тарҷумаи «Ёддоштҳо»-и С. Айнӣ кӯшишҳои зиёд намудаанд, аммо бинобар сабаби надоштани маъно ё тарҷумаи худи калима ва ибораҳо онҳоро айнан овардаанд.

Ҳангоми пурра таҳлилу таҳқиқ намудани тарҷумаи «Ёддоштҳо»-и С. Айнӣ ҷиҳатҳои зеринро бояд омӯхт:

- таҳлили лексикии тарҷумаи асар;
- таҳлили грамматикӣ тарҷумаи асар;
- таҳлили услубии тарҷумаи асар.

Таҳлили вижагиҳои лексикии тарҷумаи «Ёддоштҳо»-и Садриддин Айнӣ

Ҳадафи муҳимтарини омӯхтани хусусиятҳои забони асли ва тарҷумаи «Ёддоштҳо»-и Садриддин Айнӣ дар забони англисӣ тарҷумаи мутаносибу мувофиқ доништа мешавад. Дар асоси қоидаи мазкур меъёри забони тарҷума дар сатҳи зарурӣ таҳлил мешавад.

Истифодабарии усулҳои тарҷума аз ҷониби мутарҷимон дар «Ёддоштҳо» вазифаи муҳимтарини тарҷумониро ташкил медиҳад. Дар «Ёддоштҳо» Садриддин Айнӣ усулҳои гуногуни забонӣ, ба мисли компрессия (фишурдашавӣ), конкретикунонӣ (дақиқкунӣ), тарҷумаи антонимӣ, транскрипсия, транслитератсия, мувофиқи вожагӣ (луғавӣ), тарҷумаи антонимӣ дар асар, васеъкунии маънои асли ва ғайра истифода мекунад, ки дар забони англисӣ низ мавқеи барҷастаро доранд. Аз ин рӯ, чиҳати ба воситаҳои забонии тасвири бадеӣ тааллуқ доштани онҳо, мо тасмим гирифтаем онҳоро дар шакли ҷудоғона мавриди пажӯҳиши илмиамон қарор диҳем:

Компрессия (фишурдашавӣ). Зимни усули мазкур тарҷумон матни асарро ба таври қутоҳтар ифода кардаанд. Роҷеъ ба усули мазкур А.Д. Швейсер чунин гуфтааст: «Компрессияи матн ин дигаргун сохтани матни асл бо мақсади ба шакли фишурдатар кардани он мебошад».

Дар забоншиносии тоҷик се усули компрессия вучуд дорад:

- ҳазфкунӣ (исключение) - ҳазфи муродиф ва мутгазодҳои зиёд, даст кашидан аз такрор ва андешаҳои пайиҳами монанд;
- умумикунӣ (обобщение) - бо шакли умумӣ истифода намудани ҳар гуна ҳиссаҳои нутқ.
- соддагардонӣ (упрощение) - тавассути истифода бурдани ҳиссаҳои нутқ дар шакли содда, яктаркиба ва оммафаҳм.

Компрессия аз ҷониби муаллифи асари “Ёддоштҳо” на ба хоҳири қоҳиш додани маъно ва муҳтавои асар, балки миқдори зиёд будани

вожаҳоро ҳазф мекунад. Масалан, зимни ба марҳалаҳои мухталиф чудо намудани асар ба синну сол, ҷойгузинии ҳаводис, раванди бавучуд омадани воқеа ва ба дигар нуқта диққати хосса зоҳир менамояд. Дар ин бора дар ҷое чунин вожаҳо ва воситаҳои забони тасвирии бадеиро дар шакли компрессия ба қалам додааст: “Ин маълум аст, ки таҷрибаи ҳар кас дар ҳар кор *дар охирҳои умраи ба камол мерасад* ва ин ҳам маълум аст, ки ҳеҷ кас охири умри худро ба тарзи қатъӣ намедонад. Аммо аз он ҷо, ки умрам аз ҳафтад гузашта, *рӯз то рӯз сушти аъзо зиёдтар гардида, қувваи кориам камтар шудан гирифт*, ман тахмин кардам, ки вақти ба анҷом расонидани ин кор, ки назар ба дарёфти худам хеле муҳим буд, расидааст ва бинобар ин, фурсати *танги ин зиндагии боқимондари ганимат шумурда* ба ин вазифа шурӯъ намудам” [130, с. 6].

Усули *ҳазф кардан ё партофтан* дар се маврид истифода мешавад, дар зерфаслҳои дигари диссертатсия таҳлил мекунем:

- грамматика;
- тарҷумаи бадеӣ;
- услуб.

Дар забони англисӣ, ки дар дунё ба сифати забони мушаххас (конкрет) ва илмӣ маъмул аст, компрессия аз ҷониби мутарҷимон дар дараҷаи аввал қарор мегирад: “Granted, *whatever one’s profession, he becomes fully experienced only at the end of his life, and granted, too, no-one knows for certain when the end of his life will be. Yet since I am now over seventy, my limbs are growing weaker day by day, and my capacity for work is diminishing, I feel the time has come to complete this task that I consider so important*” [151, с. 29].

Маълум мегардад, ки муаллиф дар “Ёддоштҳо” се усули *компрессия*: ҳазфкунӣ, умумикунӣ ва соддакуниро мавриди истифода қарор дода, марҳалаҳои гуногуни зиндагиашро тасвир намудааст.

Чунин шакли компрессия дар тарҷума бисёр истифода шудааст. Масалан, хангоме, ки муаллиф дар “Ёддоштҳо” сифати ашё ё одамро муфассал иншо менамояд, тарҷумон онҳоро фишурда (бо усули компрессия) нишон медиҳад. Дар ҷое Садриддин Айнӣ бо воситаҳои (сифаҳои) *сурх*, *зард* ва *сиёҳ* зикр мекунад, тарҷумонҳо онро рангоранг *colourful*, яъне *рангоранг* тарҷума мекунанд.

Дар “Ёддоштҳо” ба таври зайл омадаст: “Парчаҳои абрҳои парокандаи *сафеду сурху зарду бунафшотоб*, ки дар рӯйи ҳаво ҳаракат мекарданд, ба осмони кабуд зинати рангоранг медоданд ва сояҳои худро бар замини сабзи якранг афганда гӯё бартарии ҳаворо аз замин намоишкорона эълон менамуданд” [130, с. 286].

Дар тарҷума чунин омадаст: “There were many *colourful* clouds flying in the sky and made a beautiful sign and get their lights to the sides. That was a certain and amazing picture” [151, с. 273].

Муҳимтарин вазифаи компрессия фишурда ва дақиқ нишон додани ҳадафи мавзӯ мебошад. Ҳарчанд воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар «Ёддоштҳо» аз ҷониби муаллиф шакли муфассал ва вожаҳои баёни маъноро талаб карда бошад ҳам, дар истифодабарии усули компрессия мазмуну маъноӣ матн амиқ дарҷ мегардад.

Компрессия ҳаводиси дузабониест, ки хангоми тарҷума аз як забон ба забони дигар фишурда мегардад. Ин навъи лингвистикӣ аз аввали асри XX таваҷҷуҳи мутахассисон ва забоншиносонро ҷалб намудааст. Ба ин қатор Р.Б. Лотштейн, К.А. Боброва, М.Н. Дудченко, Т.Е. Кузмина ва дигарон дохил мешавад.

Дар забони тоҷикӣ бештар компрессия бо баёни миқдорӣ, яъне истифодабарии шумора, чун *яке ... дигаре ...* истифода мешавад. Масалан дар «Ёддоштҳо»-и Садриддин Айнӣ ба ҳамин шакл омадаст: “Дар тарафи шарқи рӯйи ҳавлӣ ду айвонча буд, ки *яке* барои хонаи ҷанубӣ ва *дигаре* барои хонаи шимолӣ вазифаи ошхонагӣ ва танӯрхонагиро адо менамуданд. Айвончае, ки ба хонаи шимолӣ оид

буд, дар қатори оташдон як дӯкони чархиосиётарошӣ ҳам дошт” [130, с. 15]. Бо истифода аз компрессия маънои матн пурра риоя карда шудааст.

Роҳи дувуми зикри компрессия аз ҷониби муаллиф бо истифодабарии тире (“-”) ифода ёфтааст. Чунончи: “Дар як гӯшаи суфа як *нақорачӣ*, як *сурнайчӣ* ва ду *доирадаст* нишаста менавохтанд ва *доирадастҳо* гоҳо бо ҳам ва гоҳо ҳар кадом ба танҳои *газалхонӣ* мекарданд. Дар рӯ ба рӯи созандагон – дар поёни суфа *ҷавони баландқомате*, ки *миёнаш аз рӯй бастагӣ* буд, дар ду дасти худ *ду ҷуфт қайроқча* гирифта онҳоро бо ҳам зада, аз онҳо *мувофиқи оҳанги доира* ва *нақора садо мебаровард* ва *ракс мекард*” [130, с. 16].

Дар тарҷумаи англисии «Ёддоштҳо» *компрессия* бисёр ба назар мерасад: “At one corner of the sufa a drummer, a sunray player, and two tambourine players were seated playing, and the tambourine-players sang together and in turns. Across from the musicians at the end of the sufa a tall young man, his tunic tucked up into his waistband, was clapping by two qayroqcha to the music with a pair of whetstones in each hand as he danced” [151, с. 38].

Пас, маълум мешавад, ки ҳарчанд компрессия дар тарҷумаи англисӣ мавқеи барҷаста дошта бошад ҳам, дар вожаҳое, ки танҳо хосси мардуми Шарқ, ба хусус тоҷикон аст тарҷумонҳо онҳоро айнан овардааст: *сурнайчӣ* - a sunray player; *ду ҷуфт қайроқча* - two qayroqcha ва ғайра.

Конкретикунонӣ (мушаххасгардонӣ) усули махсусест, ки бештар тавассути воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар асарҳое чун “Ёддоштҳо” мавриди истифода қарор дода мешаванд. Ҳадафи асосии онҳо образнок нишон додани афкори муаллиф дар асар ва мутамарказ гардидани хонанда тавассути ин гуна вожаҳои *конкретикунонӣ* ба ҳар гуна тасвири бадеӣ мебошад. Масалан, “Аммо аз сари зимистон то ҳол, ки *аз миён шаши моҳ гузаштааст*, *базӯр ним санг (чор километр)*

чойро ковондаанд валекин дар ин муддат бақияи дороии мардуми он чо, ки аз харобии регзеркунӣ монда будааст, *ба харҷи чор ҳоким рафтааст*” [130, с. 88]. Аз тасвири дар боло қайдгардидаи муаллиф маълум мегардад, ки муаллиф макон, ҳолат ва ҳодисаро ба таври мушаххас (конкретикунонӣ) шарҳ додааст.

Ба андешаи Чорҷ Лаккоф (George Lakoff) ва Марк Чонсон (Mark Johnson) усули *конкретикунонӣ* вожаҳои махсусро талаб намуда, ҳамчун модели муайяни воситаҳои забонии тасвири бадеӣ хизмат мекунанд, яъне “*X* ва *Y*” ҳамеша мушаххасии фикри муаллифро нишон медиҳад [103, с. 249]. Масалан, вожаҳои *нексиришт, мағрур, соҳибэҳтиром, бадтинат, хоксор, қаввиурода* ба рафтори одамон, ки дар навбати худ ба мусбату манфӣ; *чануб, шимол, ғарб* ва *шарқ* ба тарафҳои макону чой; *нақорачӣ бофанда, сурнайчӣ, чӯбтарош, кафишгар* ба радифи касбу шуғлҳо; навъи хӯрокҳо, ба мисли *ҳалво, ҳалвои қоқтӣ, нони равғандор, ош, ордоби осие*, ки дар бисёр мавридҳо мушаххасан (дар шакли конкретикунонӣ) тасвир намудааст: “Дар пагоҳии он шабе, ки дар хонаи мо суҳбати дар боло нақлкардашуда гузашт, модарам *ҳалвои қоқтӣ* пухт, ман ба *ӯ* дар оташмонӣ ёрӣ додам: аввал як миқдор ордро дар дег бо равған бирён карда гирифт. Баъд аз он аз ширинии тут, ки аз Соктаре пӯхта оварда буд, *як коса барин дар дег андохта қиём гирифт. Вақте ки гафсии шинӣ атола барин шуд, орди бирёнро дар вай ҳамроҳ карда лат зад. Баъд аз лат задан орду ширинӣ хамир барин шуд. Пас аз он бар рӯйи лаълӣ орд пошида, он хамирро бар рӯйи вай гардонида паҳн кард ва баъд аз сард ва сахт шудан аз вай як порча бурида* ба дасти ман дод, дигарашро порча-порча бурида, *ба рӯйи орд пошида, дар як қуттӣ чида монд*” [130, с. 26].

Ҳарчанд лаҳзаии мазкурро муаллиф дар асар муфассал баён намудааст, ҳамчунин кӯшиш намудааст воситаҳои забонии тасвири бадеиро ба сифати *конкретикунонӣ* дар асараш тасвир кунад.

Усули мазкур дар матни аслии «Ёддоштҳо» аз ҷониби нависанда дар чаҳорчӯбаи забони ҳозираи тоҷик васф гардидааст. Он тавассути кам ё ҳазв кардани феълҳо истифода мешаванд: “Аммо падарам бо як хез аз ду бозуям нигоҳ дошт ва ман бошам, *пояк зада гуриякунон* ва *фарёдзанон* «меравам-меравам» гӯён нола мекардам. Бачагони дигар бошанд, пеш-пешӣ нақорачиҳо давида ба умеди тӯйхонаи дигар мерафтанд ва маро ҳам ҳар замон ба тарафи худ имо мекарданд” [130, с. 18].

Мутарҷимони асари «Ёддоштҳо» Ҷон Р. Перри ва Речел Лехр ин усулро ҳамчун воситаи ёфтани муродифҳо ва ҳамгунии тобишҳои маъноии аниқтар ва конкретитари калима ва ибораҳо истифода намудаанд: “In that case I’m going with you to that celebration. - I said, running after the musicians. But my father suddenly grabbed my arms and held me back as I *kicked my feet in the air, crying and shouting*, “I’m going, I’m going!” Meanwhile, the other boys were running ahead of the drummer, hoping to go to the other celebration, and beckoning me to join them” [151, с. 39].

Ҳамин тавр, мутарҷимон кӯшиш намуданд тавассути усули *конкретикунонӣ* ҳам андешаҳои зохириву ботинии муаллиф ва ҳам тасвири эстетикӣ асарро тавассути вожаҳои конкретӣ ба мисли *kicked my feet in the air, grabbed my arms* ва ғайра ба ғарбиён муаррифӣ намоянд.

Ҷумлаҳои дар боло қайдшуда маъноӣ аниқӣ ҷумларо додааст. Мақсади тарҷумон зимни истифода намудани усули мазкур ба хонанда возеҳу равшан намудани асарро дорад. Масалан, вожаҳои бад хира *strong* ғайроддӣ, *sweep* -ширин

Дар луғат маъноӣ қадимаҳои *strong* боқувват аст, аммо тарҷумон инчо усули конкретикунониро истифода намудааст.

Тарҷумаи антонимӣ дар асар. Усули мазкур дар асоси таҳлили лексикӣ ва грамматикӣ баён мешавад. Ба қатори вожаҳои мазкур

вожаҳое дохил мешаванд, ки маъноӣ муқобилро ифода мекунад. Бо истифодабарии усули мазкур тарҷумон дар шакли инкорӣ меорад, зеро дар забони тарҷума маънояшро гум мекунад. Тарҷумон кӯшиш менамояд, ки ба воситаи усули зерин хонандаи худро пайдо кунад ва маъноӣ асосӣ ва аслии асосиро нигоҳ дорад. Масалан: “- Албатта, ман аз ягон каси бегона ва ё аз ягон касе, ки ғоидахӯриро ба худ касб карда бошад, *қарз напурсидам*, ҳамаи қарзхоямро аз хешовандони соктарегӣ ва аз ошноҳои наздикам гирифтаам. Ҳатто онҳо дар вақти қарз пурсиданам пулро дода истода: «ин маблағи ночизро қарз *ҳисоб накунад*, балки тӯёна шуморед» ҳам гуфтанд. Ман дар ҷавоб: «дар ҳамин вақт ба ман қарзи ҳасана (беғоида) доданатон тӯёна аст, маро миннатдор кардед ва ҳол он ки шумо ҳам аз ман *доратар нестед*» гӯён изҳори хурсандӣ намудам” [130, с. 23].

Тарҷума вожаҳои инкорӣ ҷолибро дар бар мегирад: “Yes, of course, I *didn't borrow* any money from strangers or moneylenders. All of my loans were from relatives who live in Soktare and close relatives. Even when I asked them for a loan, they insisted on giving me the money: “*Don't think* of this small sum as a loan, consider it a circumcission gift, - they told me. I thanked them and answered that their giving me an interest-free loan at such a time was gift enough, especially since they *are no better* off than I am” [151, с. 44].

Тарҷумаи мазкур дар муқоиса бо асл бо он фарқ мекунад, ки шакли инкорӣ ва тасдиқӣ мубаддал гаштааст, аммо маъно якхел нигоҳ дошта шудааст.

Ҷумлаҳои аслии антонимӣ ва тарҷумаи онҳо дар асар бештар дар шакли нутқи айнан нақлшуда аз ҷониби қаҳрамони асар ироа мегарданд: “- Аввал ин ки, – гуфт падарам,– барои зиёд шудан ё кам шудани харчи тӯй гушнагӣ ё ин ки серии тӯйхӯрҳо дахл надорад, балки калонгир ё ки бечора будани тӯйхӯрҳо дахл дорад: бечораро агар як чиз диҳанд, хурсанд шуда меҳӯрад ва агар надиханд, харчанд гушна

бошад ҳам, талаб намекунад. Аммо калонгир, ҳарчанд сер бошад ҳам, ба пеши \bar{u} ба ҷойи як табақ таом се табақ мондан лозим аст, вагарна “маро хурмат накарданд” - гуфта қаҳр мекунад [130, с. 34].

Ҳангоми тарҷума ҷумлаҳои антонимии бадеӣ дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айни дар забони англисӣ мутарҷимон аз пешвандҳои инкории *un-, im-, in-, dis-* ва амсоли дигар истифода менамояд: “Father disagree. In the first place, he said, “the wealth of the guests, not their appetite, determined the expense of the celebration: if you offer a poor man something to eat he will gladly accept it, but if you don’t offer him anything, he won’t ask, no matter how hungry he is. On the other hand, you have to offer a rich man not one but three plates of food, whether he’s hungry or not, and if you don’t he will go off in a huff because you haven’t shown him sufficient respect” [151, с. 44].

Мувофиқати луғавӣ. Ҳангоми тарҷума сараввал вожаи аслиро дар забони тарҷумашуда мувофиқ карда мешавад. Бештари вожаҳои забони тоҷикӣ дар забони англисӣ ҳаммаъноӣ худро доранд. Назарияи тарҷума роҷеъ ба вожаҳои асли, ки дар забони дигар тарҷума мешаванд, мувофиқати вижагӣ ё луғавӣ меноманд.

Ҳангоми омӯзиши тарҷумаи «Ёддоштҳо»-и Садриддин Айни дар забони англисӣ ду равияи онро бояд муайян намуд:

- зимни тарҷумаи «Ёддоштҳо» вожаҳои асли ба забони англисӣ мувофиқат менамояд. Агар тарҷумон вожаи маъноӣ тарҷумаро аз вожаи аслии асар наёбад, албатта ба эквивалент ё ҳаммаъноӣ он мепардозад. Масалан:

“Акаам салом дода як тангаро ба \bar{u} дароз карда аз номи падарам:

- Як қабза ҳалво диҳед, будааст! – гуфт.

Бисёр хуб, - гуфт корфармо, - лекин ҳалвое, ки пагоҳонӣ пухта будем, ба бозор рафт, камтар тамошо карда истетон, ҳалвои тоза тайёр мешавад, медиҳам” [130, с. 23].

Дар тарчума вожаҳои эквивалентнадошта айнан омадаанд: “My brother greeted him and handed over the *tanga*. Father sent us for a *qabza* of *halva*.”

“Fine” – the master said, “but we’ve already sent the *halva* we made this morning to the *bazaar*. So just watch for a while and we’ll give you some fresh *halva* when it’s ready” [151, с. 49].

- зимни тарчумаи «Ёддоштҳо» тарчумон барои як вожаи аслии якчанд вожаи мувофиқ ё муродифи он дар забони тарчумаро мавриди истифода қарор медиҳад. Масалан, “Дар тарафи дигари ин хона як суфаи васеи баланд буд ва ба рӯйи вай як лаълии тахтагини бисёр васеъ, ки кутраш – кӯндалангиаш тахминан ду метр меомад, ниҳода шуда буд. Бар гирдогирди ин лаъли пӯстакчаҳое ба замин паҳн карда шуда буданд. Дар канори суфа ва наздик ба лаълии чӯбин дар як кутӣ орд буд” [130, с. 30]. Тарчума: “At the other end of the building was a broad, *high sufa* and on it was *a large wooden tray*, a good two yards across, surrounded by a layer of *sheepskins* (*pustak*). At the edge of the *sufa* by the tray was a bin of flour” [151, с. 49].

Мувофиқати вожагӣ (лексикӣ) дар бисёр ҷойҳо тарчумон асар назаррас аст.

Транслитератсия. Зимни услуби лексикии мазкур, ки *транслитератсия* ном дорад, дар Садриддин Айнӣ «Ёддоштҳо» қариб дар ҳама ҷо истифода кардааст. Барои надоштани вожаи ҳаммаъно дар забони англисӣ, мутарҷимон онро айнан меорад. Ҳатто зимни пурра овардани онҳо дар забони англисӣ тарчумон онро бе дигаргунии ҳиҷо ва овоз истеъмол менамояд. Транслитератсия бештар дар ифодаи ному насаби одамон ва вожаҳои интенационалӣ дар забони тарчума дар ҷумла меоянд: “Тартиби таҳрири ёддоштҳоям тахминан ба тарзи зерин мешавад: дар саҳро; дар шаҳр, ки вай ҳаёти мадраси кӯҳна, *програмаи* дарсҳои вай, табақаҳои гуногуни аҳолии шаҳри Бухоро ва машғулотҳои онҳоро дар бар мегирад; рӯзҳои ҳаракат

ба муқобили сохтмони амирӣ ва саргузаштҳои худ; муҳочират ба Самарқанд ва воқиаҳои, ки дар байни *революцияҳои* феврал ва октябри соли 1917 ва дар рӯзҳои Октябр дар ин ҷо – дар Самарқанд рӯй додаанд, – инҳоянд *програмаи* иҷмолии ёддоштҳои ман” [130, с. 6].

Боиси зикр аст, ки воқеан дар забони ҳозираи тоҷик то ҳол низ калимаҳои иқтибосӣ (интернатсионалӣ) мавҷуданд: *революция – revolution, програма – program* ва ғайра.

Чунончи дар «Ёддоштҳо»-и Садриддин Айнӣ омадааст: “My reminiscences will be recorded in the following approximate order. Part One – my childhood in the country; Part Two – my youth in the city, which will include an *program* (account) of my schooldays at the madrasa in Bukhara and its curriculum, the various social classes of the city and their occupation; then my experiences in the movement against the emir’s regime, my flight to Samarkand, and events from the February to the *October revolution* of 1917 and beyond” [151, с. 49].

Бояд гуфт, ки ба қатори калимаҳои, ки бо усули *транслитератсия* муайян карда мешаванд, номҳои мавзӯҳо, навъи хӯрокҳо, табақҳои сиёсӣ-иҷтимоӣ, аслу насаб ва авлоди одамон ва ғайра дохил мешаванд. Ба мисли, *танга – tange (tenge), саудато – saidato, мулло – mullo, ҳоҷӣ – hoji, амир – amir (emir), суфа – sufa, масҷид – masjid, хоҷа – khoja, ҳалво – halvo* ва амсоли инҳо.

Чунончи: “Дар рӯзе, ки ман аввалин бор ин ҳавлиро ба ёди худ гирифтаам, хонаи ҷанубӣ ва рӯйи суфа пур аз меҳмони мардина буда, хонаи шимоли пур аз меҳмонзанон буд. Дар рӯйи ҳавли – дар байни ду ошхона як деги калони мис шинондагӣ буда, ошпаз аз он дег ба табақҳои сафоли бесир оши *палав* кашида медод ва ҷавонон он табақхоро бурда ба пеши меҳмонони мардина мегузоштанд ва табақҳои холишударо оварда ба ошпаз медоданд. Ба хонаи занон бошад, як зани куҳансол, ки ӯро баъзеҳо ходимона ва баъзе дигар

бибикайвонӣ мегуфтанд, бо як-чанд кампири дигар, ки ба сарашон *ҷомача* буд, *ошкашонӣ* мекарданд.” [130, с. 6].

Дар «Ёддоштҳо» вожаҳои дар боло зикршуда, ки *транслитератсия* меноманд, ҳам аз ҷиҳати навишт ва ҳам овоз айнан чунин омадаанд: “The first memory I have of this yard was on a day when the south building and *sufa* were full of men and the north building was full of wimen. In the middle of the courtyard, between the two kitchens, a large copper pot of *pilau* was cooking; young men were guests and bringing the empty plates back to the cook. In the women’s quarters an old woman – whom some addressed as if she were a servant, and others as if she were in charge – was serving the *pilau*, helped by a few other old women *wering jomakash*” [151, с. 49].

Траслитератсия хусусиятҳои корбурди манфӣ низ дорад, зеро аз ҳад зиёд истифода кардани он вожаҳои иқтибосӣ аз як забон ба забони дигар зиёд гардида, забонро коста ва олуда месозад. Масалан, вожаҳои *нияти аҳриманӣ* (шахси дорои умеду ормон ва нияти зишт), *фаршитаи осмон* (ба маънои манфӣ, яъне шахсе, ки худаширо бегуноҳ меҳисобад), *табдили овози булбул ба овози зог* (садои фораи ба овози нофораму дилхарош табдил ёфтани) ва ғайра, ки тарҷумонро дар «Ёддоштҳо» тарҷума кардаанд, забони англисиро бемантиқ месозад.

Масалан, «Ман бо шунидани овози он духтар қариб буд мадхуш гардам. Мегӯянд, ки *овози булбул* хуб аст! Оре, овози булбул хуб аст! Ман дар кӯхистон овози булбулро бисёр шунидаам. Дар ҳақиқат, он овоз ба ман бисёр таъсир мекард. Аммо вақте ки ман овози он духтари ношиносро шунидам, дар пеши овози вай *овози булбул ба дараҷаи овози зог* фуномада монд» [130, с.411].

Тарҷумонҳо ба дақиқ будани забони англисӣ нигоҳ накарда, кӯшиш намуданд фикру андешаи муаллифро пурра ба англисзабонон нишон диҳанд. Аз ин рӯ чунин тарҷума намуданд: "Totally I was in shock with the girl’s voice. Everyone says, that nightingale’s voice is

beautiful. Yes, it's so. I have listened nightingale's voice on the mountain. Certainly it's voice affected me, but when I listened to an untroduced girl's voice *the nightingale's voice was as a crow's voice*» [151, с. 286]

Пас, маълум мегардад, ки транслитератсияи “*овози булбул ба дараҷаи овози зог*” фурномада монд дар забони англисӣ “*the nightingale's voice was as a crow's voice*” тарҷума шудааст, ки мазмуни пурраи худро нигоҳ доштааст.

Транскрипсия. Ин усули забоншиносӣ муқоисаи таркиби луғавии забонҳоро нишон медиҳад. Дар «Ёддоштҳо» усули мазкур низ назаррас аст ва вожаҳои зиёди забони тоҷикӣ мувофиқати бевосита дар забони англисӣ надорад. Истифодабарии усули мазкур дар забон неологизмҳоро ба вучуд меорад.

Бояд қайд кард, ки транскрипсия ба фонетика иртиботи наздик дорад, яъне ҳангоми истифода кардани онҳо аз як забон ба забони дигар тағйирёбии овозӣ ё бидуни он ба вучуд меоянд. Масалан, дар «Ёддоштҳо»-и С. Айнӣ *Cleveland – Кливленд, усули ҷадид – usuli jadid, мадраса – madrasa, мутаваллӣ – mutavalli, қозибача – qizibacha, арбоб – arbob* ва ғайра. Гуфтан лозим аст, ки бо вучуди набудани чунин истилоҳот дар забони англисӣ, мутарчимон онҳоро айнан истифода намудааст: “Касби асосии аҳолии ин деҳа деҳқонӣ буда, бештаринашон камзамин ва безамин буданд. Бештарини заминҳои милки ин деҳа аз миракониҳо дар дасти ду хонавода буд, ки онҳоро қозибачаҳо ва мутаваллиҳо мегуфтанд. Камзаминҳо ва безаминҳо чоряккорӣ, ятимӣ ва ё ба ягон касби дигар машғулӣ менамуданд. Бештарини тоҷикон заминҳои амлок, яъне заминҳои подшоҳиро кишукор мекарданд ва бештарини урганҷиён майдабаққолӣ доштанд” [130, с. 411].

Транскрипсия дар тарҷумаи англисӣ ба чунин тарз омадаст: “The basic occupation of the inhabitants was farming, most of them being smallholders or landless peasants. Most of the larger properties were owned

by two Mirakoni families who were known locally as Qozibacha (kadi's son) and Mutavalli. The smallholders and landless engaged in sharecropping (choryak-kori) seasonal and maintenance labor, or other odd jobs. Most of the Tajiks worked on the Emir's estates, and the Urgenchis were mostly retail gricers" [130, с. 32].

Мавриди зикр аст, ки вожаҳои дар боло қайдшуда, аз рӯи овоз айнан оварда шудаанд.

Ё дар ҷойи дигар вожаи *sinsinnati* ба забони тоҷикӣ *синсиннати* айнан оварда шуда, на танҳо тарзи талаффуз, балки тарзи мақоми ҳарфҳоро, яъне ташдиди “н”нигоҳ дошта шудааст.

Нуктаи дигарро бояд қайд кард, ки транскрипсия на танҳо барои баргардонии исмҳои хос ва номҳои ҷуғрофӣ, балки вожаҳои таърихӣ, табақавӣ ва ғ. зарур аст.

Таҳлили воситаҳои грамматикӣ асар ва тарҷумаи он

Дар тарҷумаи ҳаргуна асар усул ва воситаҳои грамматикӣ мавқеи муҳимро доранд. Тарҷумаи англисии «Ёддоштҳо»-и Садриддин Айнӣ низ дорои хусусиятҳои хоси истифодаи дигар роҳу воситаҳои грамматикӣ худ мебошад.

Ҳангоми тарҷума мутарҷимон асари пурарзиши С. Айнӣ ба бархӯрдҳои мухталифи забониву грамматикӣ дучор шудаанд. Аз ҷумла, ҷойивазкунии (ивазкунӣ, партофтани ва иловакунӣ) вожаҳо заруранд. Масалан, тарҷумон зимни ҷойивазкунӣ, ки маъмултарин усули грамматикӣ мебошад, вожаҳои англисиро бо ҷойивазкунӣ, ки забони англисӣ мебошад, ба кор бурдааст.

Нависанда дар “Ёддоштҳо” чунин навиштааст: “Ман ва бачагони дигар дар пеши созандагон ғун шуда онҳоро тамошо мекардем ва нағмаву усулҳои онро гӯш медедем. Ман худро аз бачагони дигар ҳам хурсандтар ҳис мекардам, чунки дар он рӯз дар тани ман чунон либосҳои буд, ки ман пеш аз он монанди онҳоро напӯшида будам, ё ин

ки пӯшида бошам ҳам, дар ёд надоштам: дар барам курта-лозимии сафеди суфта буд ва аз рӯйи вай чомае пӯшида будам, ки гулҳои порча-порча дошт ва дар сарам каллапӯши нав буд, ки модарам гулдӯзӣ карда буд” [130, с. 16].

Муаллифон дар тарҷума ҳарчанд маъноро пурра оварда бошанд, усули ҷойивазкунии (ивазкунӣ, партофтан ва иловакунӣ) вожаҳо зиёд дучор мешаванд: “I was standing with the other boys in front of the musicians, watching such fine new clothes as I had never worn before: a smooth white tunic and matching pants, and over this an embroidered joma, as well as a new cap, which my mother had embroidered with flowers. These new clothes especially my bright white tunic, not only pleased me enormously but also attracted the attention of the other boys. One of them felt a part of my tunic between his fingers and called another older boy over to examine it” [151, с. 38].

Усули ҷойивазкунии вожаҳо (ивазкунӣ, партофтан ва иловакунӣ) бо ду роҳ монда мешавад:

- ҷойивазкунии грамматикӣ, яъне “ман ва бачагони дигар” ба “I was standing with the other boys”, яъне “ман истодам бо бачаҳо дигар” ва амсоли инҳо;

- ҷойивазкунии маъноӣ, яъне *дutorнавоз* ҳамчун *musicians* тарҷума шудааст, ки маъноӣ умумии “*ҳофизон*” ва ё “*навозандагон*”-ро дорад.

Дар ҷумлаи дар боло овардашуда, тарҷумон шакли танҳоро ба шакли ҷамъ тарҷума кардааст, яъне воҳиди ҷамъбандии шакли танҳои *is* ба воҳиди ҷамъбандии шакли ҷамъ *-s, -es* – *астанд* ба англисӣ *are* тағйир ёфтааст.

Ҳамчунин, баъзе калимаҳои тоҷикӣ ба калимаҳои англисӣ мувофиқат намекунанд, зеро шакли ҷамъи онҳо ба шакли танҳо иваз шудааст: *shoes* - *пайафзол*, *glasses* – *айнак* ва ғ.

Чунончи “Боре ӯ аз Самарқанд як ҷуфт калӯш оварда будааст, ки дар як рӯзи борон ва лой пӯшида баромад. Вақте ки чашми муллоён ба ин пойафзори ӯ афтод, ӯро ба «дуздӣ» тухмат карданд. Назар ба ақидаи онҳо, «ин гуна пойафзори беовозро фақат дуздони шабрав мепӯшиданд, ки дар вақти ба дуздӣ рафтанишон соҳиби хона пай набарад» [130, с. 325].

“Once he broght shoes from Samarqand and wore them in dirty rainy day. When the mulla had seen it called him thief. Exept their idea “the calm shoes were only the thieves” because during his moving the hosters should not know» [151, с. 226].

Партофтан – усули забониест, ки барои дубора такрор накардани калимаҳо ҳангоми тарҷума хизмат мекунад. Усули мазкур арзиши тарҷумаро баланд месозад. Бештар вақт усули мазкур ҳангоми истифодабарии калимаҳои синонимӣ ба кор бурда мешаванд. Дар ҷумлаи мазкур барои дубора такрор нашудан ҷонишини соҳибӣ ва ҷонишинҳои шахсӣ истифода шудаанд.

Ҳарчанд усули мазкур ба усули компрессия, яъне ҳазфкунӣ монанд бошад ҳам, дар тарҷумаи бадеӣ сохтори дигарро касб мекунад.

Иловакунӣ – усули мазкур барои тарҷумаи ҷолиб ва касбӣ зарур аст. Зимни усули мазкур баъзе калимаҳо партофта мешаванд ва ҷойи онҳоро калимаҳои дигар мегиранд. Дар забони англисӣ ҳангоми тарҷума истифодабарии артиклҳо *a*, *an* дар шакли номуайянӣ ва *the* дар шакли муайян илова мешаванд.

Таҳлили услубии воситаҳои тасвири бадеӣ дар асар

Барои омӯхтани таҳлили услубии ин ё он асар воситаҳои грамматикӣ нақши муҳим дорад. Вобаста ба он забоншиноси рус И. В. Арнолд таҳқиқоти ҷиддӣ ва илмӣ кардааст. Ӯ чунин меандешад: «Агар

воҳидҳои грамматикӣ асари бадеӣ дақиқ бошад, услуби асар холиб ва равшан аст» [2, с. 17]

Услуб низ воситаи грамматикӣ дорои усулҳои гуногуни иловакунӣ, якҷо кардани ҷумлаҳо, ҷойивазкуниро дорад, ки фақат мазмуну муҳтаво ва мазмуни асарро кофӣ месозад.

Усули якҷокунии ҷумлаҳо дар тарҷума ба мантиқи ҷумлаҳо ва матн вобастааст. Якҷо кардани ҷумлаҳо дар тарҷумаи «Ёддоштҳо» дар бисёр мавридҳо ба назар мерасад. Масалан, ҷумлаи аслии «Ёддоштҳо» «*дурторнавоз ва сурнайчиён*» ба шакли «*musicians*» омадааст. Тарҷумон ҳарчанд якҷоя кардааст, маънои матни асл нигоҳ дошта шудааст.

Усули иловакунӣ бо вучуди истифода шудан дар грамматика, дар услуб низ мавқеи бузургро дорад. Бинобар сабаби соддагӣ ва оммафаҳмӣ забони «Ёддоштҳо» бо ҷумлаҳои кӯтоҳ навишта шудааст ва тарҷумон бо мақсади баробар кардан ба забони англисӣ дар баъзе мавридҳо ҷумлаҳоро якҷо карда калимаҳои лозимиро илова мекунад.

Дар забони англисӣ ба шакли «*school*» калимаҳои зиёди таълимӣ *мадраса, дорулфунун, динхона, намозхона* ва ғайра омадааст. Мутарҷим вожаҳоро якҷо карда, барои фаҳмо шудани маънои фикр калимаи оммафаҳми *school* овардааст.

Партофтани – низ усули услубии забон буда, барои дуруст ва равшан намудани матн лозим аст. Ҳангоми ҳазф ё партофтани калима дар тарҷумаи асар ба мантиқи он вобаста аст.

Алоқамандии мазмун дар тарҷума – ҳангоми тарҷума тарҷумон пеш аз ҳама ба мазмуни он диққат медиҳад.

Метавон гуфт, ки таҳлили тарҷумаи асар чи аз лиҳози грамматикӣ ва чи аз лиҳози услубӣ дар илми тарҷумонӣ мавқеи аввалиндарача дорад.

Ҳар асари барҷастаи насри ҳозираи миллии Ҷазира ба забонҳои дигар тарҷума карда машавад, зеро ин халқу миллатро ба ҷаҳониён муаррифӣ мекунад.

Ҳамин тавр, гуфтан лозим аст, ки умумият ва фарқияти тарҷумаи воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар асоси вазифаи муқоисавӣ-типологии лингвистӣ муайян мегардад. Забоншиноси тоҷик П. Ҷамшедов дар асари худ таҳти унвони “Типологияи муқоисавии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ (грамматикаи муқоисавӣ)” се усули асосии муқоисавӣ-типологӣ таҳлил намуда, чунин ибрази андеша намуданд: “таъин ва муқаррар кардани умумият ва фарқияти забонҳо аз рӯи мавҷудият ва истифодаи воситаҳои грамматикӣ сурат мегиранд” [83, с. 11].

3.3. Вижагиҳои воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар «Ёддоштҳо»-и Садриддин Айнӣ ва тарҷумаи онҳо ба забони англисӣ

«Ёддоштҳо»-и Садриддин Айнӣ дорои вижагиҳои махсуси худ буда, дар тӯли қариб садсолаи худ дар маркази диққати хонандагон, пажухишгарон, муаррихон ва мутарҷимон мебошад. Дар ин муддат асари мазкур ба забонҳои гуногуни дунё тарҷума ва нашр шудааст. Ҳадафи таҳқиқу пажухиши рисолаи мазкур аслан воситаҳои забонии тасвири бадеӣ буда, мо кӯшиш намудем, ки масоили зиёди он ва тарҷумаи онро дар забони англисӣ омӯзем.

Воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар «Ёддоштҳо» услуби барҷастаи шахсии нависандаро нишон медиҳад. Дар асари мазкур образнокӣ ва бадеияти забони муаллиф барҷаста нишон дода шудааст, ки дар ин ҳама нақши воситаҳои забонии тасвир басо назаррас аст.

Вижагиҳои забон ва услуби «Ёддоштҳо»-и С. Айнӣ фардӣ мебошад, зеро ҳар гуна симоҳои сиёсӣ иҷтимоӣ ва оддӣ дорои суҳанҳои мухталифи худ буда, ба ҳар тарз тасвир ёфтаанд. Маҳз воситаҳои забонии тасвири бадеӣ ҳар гуна ҳодисаро воқеӣ таҳлил намуда, онро ба баъдинагон меомӯзонад. Нависанда дар заминаи асари мазкур дар интиҳоби суҳан ва тасвири он дақиқбинона назар

мекунад. Дар баён намудани ду давраи таърихӣ, муаллиф суҳанҳо ва вожаҳои вобастаро бамаврид интихоб менамояд. Ҳатто баён намудани услуби асар ба давраи таърихӣ вобастагии ногусастанӣ дорад. Бинобар вазъ ва ҳолатҳои гуногун таҷассумёфтаи муаллиф дар «Ёддоштҳо» вижагӣҳое чун ташбеҳ, тавсиф, ташҳис, истиора, рамз, муболиға, кинояву таъриз ва маҷоз қобили таҳқиқу омӯзиши амиқу густурда мебошанд.

3.3.1. Ташбеҳ

Ташбеҳ дар адабиёти бадеӣ аҳамияти калонро касб менамояд ва маҳз воситаҳои забонӣ сабаб мешаванд, ки ҷасоҳату балоғати суҳанро нишон медиҳад. Ҳадаф аз истифода намудани ташбеҳ дар «Ёддоштҳо» нишон додани объект ва вазъи он ва барҷаста баён кардани мақсади эҷодии нависанда мебошад. Зимни истифода намудани ташбеҳ нависанда хусусияти ҳиссиёт ва бадеияти забони асари ҳудро меафзояд.

С. Айнӣ адиби суҳаншиносу суҳангустар аст, ки дар наср воситаҳои гуногуни забони тасвири бадеиро истифода намудааст. Дар «Ёддоштҳо» ташбеҳ ба ҳар сурат шакл гирифтааст. Махсусан онҳо ба ду гурӯҳи асосӣ тақсим мешаванд:

1. Ташбеҳҳое, ки вазифаи умумии шабоҳатдиҳӣ ва монандкуниро доранд. Чунин навъи ташбеҳҳо чун қиёси мантиқии предмети тасвир истифода шуда, таъсири ҳиссиётро зиёд мекунад. Аз ҷумла дар “Ёддоштҳо” чунин омадааст: “Албатта, ман он вақт маъно ва мақсади он хатро намедонистам. Ҳамон рӯз ғурсате ёфта, мактубро ба Ҳабиба супурдам. Ӯ мактубро аз дастам гирифт, ба тарафе рафт ва баъд аз ғурсате баргашта омад. *Чашмонаш аз оташи ғазаб мекурашиданд, лабонаш монанди вараҷагирифтагон меларзид, нӯстҳои рӯй ва атрофи чашмонаш мепариданд.* Ба ман нигоҳ намекард” [130, с. 63].

Дар мисоли боло “*чашмони ғазаболуд*”-ро ба “*курашидани оташ*” монанд кардан ташбеҳи басо ҷолиб доништа мешавад.

“Naturally I had no idea then what it all meant. During the course of the day I found an opportunity to hand it to Habiba. *She took it to one side and after a little while came back to me, her eyes flashing angrily, her lips trembling as if with fever, and the muscles of her cheeks and around her eyes twitching. She stared at me*” [151, с. 104].

Чунин навъи ташбеҳхоро нависанда дар «Ёддоштҳо» аз забони зиндаи халқ гирифтааст.

2. Ташбеҳхое, ки зимни баҳо додан ба амал, ҳодиса ва хулқу атвори персонажҳо офарида шудаанд. Чунин навъи ташбеҳҳо вазифаи муайяни услубиро муайян мекунад ва мақсади муаллифро барҷаста нишон медиҳад. Амал ва хулқу атвори персонажҳоро С. Айнӣ дар «Ёддоштҳо»-и худ ҳам ба шакли манфӣ ва ҳам ба шакли мусбӣ нишон додааст. Ҷиҳатҳои манфии ташбеҳро бо ҳазлу шухӣ, тамасхӯр ва мазҳака нишон додааст: «Ман бо Ҳомидхоча бо шунидани он садо ва дидани он ҳол рӯ ба замин хобидем. *Фарёд, нола, гиря* ва зории *ёриталабии одамони бисёр* бо фашшоси 14 тарф, ки *оташии мекарданд*, омехта як ҳолати пурдахшате ба вучуд оварда буданд. Мо ҳанӯз аз тарс сар аз замин мебардоштем. Як вақт фашшоси тарфҳо паст шуд ва садои якчанд одамон баланд гардид: "Бас кунед! Вобкандиҳо шикаст хӯрданд! Ҳафтаи оянда адаби ғиждувониҳоро медиҳем, ҳоло пешакӣ шодӣ накунед!" [130, с. 148].

Бо истифода кардани ташбеҳҳо бо роҳи тамасхӯр ва ҳазл тавассути маҷоз сурат гирифта, воқеоти сиёсӣ-иҷтимоӣ ва пастии мансабдоронро воқеӣ нишон додааст. Калимаҳо ва вожаҳои чун *кирм, зог, мӯру малах, девона, дев, сағ* ва ғ. аз қабиле инҳоянд. Масалан, “Ман боз як соати дигар сабр кардам, аммо ҳеч тоқатам намонд. Кому забонам то лабонам карахш бастанд, дар меъдаам як нооромии ногуворе пайдо шуд, гӯё дар он ҷо *як кирми оташини гуруснае бошад*, ки обу нон мехоҳад ва агар талаби ӯро ба ҷо наёрам, гӯё маро сӯхта маҳв мекарда бошад” [130, с. 132].

Устод Айнӣ ҳамеша кӯшиш ба харҷ додааст, ки ташбеҳхояш мухтасар, кутоҳ ва равшану таъсирбахш бошанд. Ҳар гуна ташбеҳ аз ҷониби муаллиф истифодашуда амалу ҳолат, воқеаву ҳодиса ва хусусиятҳои онҳоро мефаҳмонад.

С. Айнӣ ташбеҳро бо мақсади муқоисаи айнияти ду предмет, нишон додани ҳолатҳои умумӣ, ҷиҳатҳои манфӣ ва мусбат, барҷаста ва ҷозибанок ифода кардани образҳо истифода мебарад.

3.3.2. Тавсиф

Тавсиф нисбат ба ташбеҳ содда ва мухтасар буда, дар он калимаҳо бештар ба маъноӣ маҷозӣ истифода мешаванд. Забоншиноси тоҷик Т. Зеҳнӣ ин навъи воситаи тасвири забони бадеиро чунин баҳо додааст: “Нависанда барои тасвир кардани ягон воқеа, касе ё чизе гоҳҳо сифатеро меорад, ки яке аз муҳимтарин хусусиятҳои он воқеа, он касе ё чизеро хеле барҷаста нишон медиҳад. Ҳамин гуна муайянкунандаи бадеӣ, ки муҳимтарин хусусияти ҳодисаро таъкид менамояд, тавсиф номида мешавад” [19, с. 68].

Дар «Ёддоштҳо» тавсифҳо ҳархелаву гуногунранганд. Ба вазифаи тавсиф исмҳо, сифатҳо ва шумораҳо омада метавонанд.

Тавсиф дар «Ёддоштҳо»-и С. Айнӣ серистеъмол буда, асосан оид ба тасвири хусусиятҳои манфӣ ва мусбати ашёҳо кор фармуда мешавад. Муаллифи асар ҷиҳатҳои мусбати тасвирро бо таърифу тавсиф нишон додааст ва зимни он предмет бо ин ё он хусусиятҳои хоси худ равшан ва барҷаста ба назар мерасад: «Дар яке аз чунин рӯзҳо ман ба тамошои шукуфаҳо ва сабзаҳои рӯйидаричаи худ каноат накарда хостам ба ёбон- ба киштзорҳо баромада сайругашт намоям. Ин фикри худро ман ба акаам гуфта аз ӯ хоҳиш кардам, ки дар ин сайругашт ба ман ҳамроҳӣ намояд, ӯ ин таклифи маро қабул намуд, аммо аз падару модарам рухсат гирифтандро ба гардани ман бор кард» [130, с. 132].

Дар асарҳои бадеӣ тавсифи серистеъмол буда, зимни тасвир ба хусусиятҳои манфӣ ва мусбат тақсимбандӣ мешаванд.

Дар натиҷаи нишон додани хусусиятҳои мусбӣ дар «Ёддоштҳо» нависанда таърифу тавсифро ба қор мебарад. Бо нишон додани таърифу тавсиф асар бештар ба дили хонанда роҳ меёбад: *рӯзҳои баҳор, сабзаи навхез, мавҷҳои пурғурур* ва ғайра.

Маълум мешавад, ки бо истифода намудани калимаҳои тавсифӣ, ба мисли *бодҳои баҳорӣ, рӯзҳои баҳор, барфи сафед, гиёҳҳои кабуд* ва ғ.

Чунин вожаҳо хусусиятҳои мусбӣ дошта, нависанда чун як расоми моҳир тамоми нозуқиҳои табиатро ба қалам додааст. Нозукбинии нависанда дар истифода намудани моҳият, хусусият, ҳолат ва амали қаҳрамонон ва ашӯҳо мебошад. Масалан, бо ифодаи ранги сафед хусусиятҳои мусбии тавсифӣ, чун баҳти сафед, роҳи сафед, барфи сафед, қоғози сафед, дили сафед ва ғ. баён шудаанд.

Бо вучуди зиёд будани хусусиятҳои мусбат дар «Ёддоштҳо» хусусиятҳои манфӣ низ ҷойгоҳи васеъ дорад. Нависанда бо ифода кардани хусусиятҳои манфӣ характери воқеии қаҳрамонҳо ва соҳти ашӯву табиатро тасвир намудааст.

Садриддин Айнӣ хусусиятҳои манфиро бо ибораҳои махсус, чун *ситамгорон, бедодгар, зулму ситам, гурбат* ва ғайра нишон додааст: “- Мардумони Бухоро одамони зираканд, ҳар қорро мефаҳманд ва ба ҳаргиз номи муносиб медиҳанд. Айбашон фақат дар ин аст, ки ба *муқобили ин зулмҳо* ҳаракате намекунанд ва ба сабаби *бисёр зулм кашидан ситамкашӣ ба онҳо одат шуда мондааст*, чунон ки ба бангқашон ва тарёкқашон кашидани ин чизҳои *одамҳаробқун* одат шуда мемонад” [130, с. 372].

Албатта дар бисёр мавридҳо хусусиятҳои манфӣ дар муқобили хусусиятҳои мусбат меистанд ва хонанда бо дарк кардани ин мафҳум таҷрибаи нависандаро қомилан меомӯзад ва дар зиндагии воқеии худ истифода менамояд.

Дар «Ёддоштҳо»-и С. Айнӣ тавсифҳо бештар маъноӣ воқеиро ифода мекунанд. Аз қабилӣ *сӯзиши дил, но ба лаби гӯр, шикасти дил, фироқи ҳичрон* ва ғ. Масалан, «*Моҳ баланд мешуд, аммо аз офтоби ман ханӯз дарак набуд. Ман дилтанг шудам, ҳазор гуна васвасаҳо дар дилам пайдо шудан гирифт. Эҳтимол, падараш аз шаҳр ногаҳонӣ омада бошад, эҳтимол дар хонааш ягон меҳмони ноҳондаи шумқадам омада монда бошад, Худо накарда, эҳтимол, дар вай ягон бемории ногаҳонӣ рӯй дода бошад, ҳарчанд аз ақл дур бошад ҳам, эҳтимол, монанди баъзе духтарони ҳилагаре, ки дар афсонаҳо ҳикоя мекунанд, маро бозӣ дода худ духтархонаашро дар багал кашида, "орзуи дӯғро дар маҳтоб шикаста", хандакунон маро масхара дошта, баҳузур дар чойгоҳаш хобида бошад ва ман дар ин чо "орзуи офтобро бо моҳтоб шикаста" то рӯз ситорашуморӣ кунам ва монанди инҳо» [130, с. 416].*

Боиси қайд аст, ки Садриддин Айнӣ симои қаҳрамонӣ, тасвири табиат ва сохти ашӯҳои гуногунро бо хусусиятҳои тавсифӣ барҷаста таҷассум кардааст ва дар заминаи он бар ҳар яки он тавсифҳои муносиб ва мувофиқ додааст.

3.3.3. Ташҳис

Ташҳис воситаи тасвири бадеӣ буда, тавассути он нависанда хангоми тасвир намудани табиат, ашӯҳои бечонро ба ҳаракат мебарорад. Дар ҳақиқат хангоми мутолиа хонанда бо ҳар тасвири муаллиф ҳаракат намуда, ба воқеоти мухталиф рӯ ба рӯ мешавад.

Ибораҳои ифодакунандаи ташҳис дар «Ёддоштҳо»-и С. Айнӣ ба мисли *сарви ноз, монанди дарё мавҷ задан* ва ғайра ҳаргуна тасвирро бо ҳаракат тавзеҳ медиҳад. Зимни тасвир дар асари мазкур ашӯҳо на танҳо амал мекунанд, балки ба ҳолатҳои мухталифи тасвироти асарҳои бадеӣ дучор мегардад: «Дар тани он сарви ноз куртаи шоҳии сафед буда, вай на монанди куртаи духтарони дӯшиза пешбаства, балки ба тарзи куртаҳои занони тифлдор пешкушода буд ва аз он чо сафҳаи синаи булӯринаш дар партави моҳтоб монанди сафҳаи сафеди

дурахшоне дар назари ман метофт – дар ҳақиқат, он бахти сафеди ман буд, ки пешаш кушода менамуд, остинҳои куртааш то болотар аз оринҷояш барзадагӣ буда, соидҳои сафедаш дар фазои махтобӣ монанди ширмоҳии зиндае, ки даруни об бошад, дилбарона чунбиш намуда гӯё "мо барои бӯсаи ту омадаем" гӯён ҳаваси касро оханрабовор ба тарафи худ мекашиданд» [130, с. 419]. Муаллиф ҳангоми истифода бурдани воситаҳои забони тасвири бадеӣ, яъне ташҳис аз вожаи *ба мисли, монанди* ва амсоли инҳо мушаххас намудааст.

Барои дақиқтар ва пурратар тасвир намудани ташҳис дар «Ёддоштҳо» нависанда ҷойгоҳи ашё ва мавқеи одамонро муайян кардааст.

Бояд қайд кард, ки устоди сухан ва бунёдгузори забони ҳозираи тоҷик Садриддин Айнӣ барои ба ҳаракат даровардани ҳаргуна ашё ташҳисро бо ҳама сохторҳои он ба қалам додааст.

3.3.4. Истиора

Истиора низ воситаи забони тасвири бадеӣ буда, ба ташбеҳ наздикӣ дорад. Фарқияти истиора аз ташбеҳро забоншиноси тоҷик Т. Зеҳнӣ чунин тавзеҳ додаст: “Фарқи истиора аз ташбеҳ ин аст, ки дар истиора ташбеҳшаванда зикр намеёбад, балки танҳо ташбеҳкунанда номбар мешавад” [20, с. 62].

Дар «Ёддоштҳо» истиора ҷойгоҳи бузург дорад. Ибораи *офтоб ман* дилдодаеро бо номи Ситора нишон медиҳад: "... аз *офтоби ман* ханӯз дарак набуд. Ман дилтанг шудам, ҳазор гуна васвасаҳо дар дилам пайдо шудан гирифт. Эҳтимол, падараш аз шаҳр ногаҳонӣ омада бошад, эҳтимол дар хонааш ягон меҳмони ноҳондаи шумқадам омада монда бошад, Худо накарда, эҳтимол, дар вай ягон бемории ногаҳонӣ рӯй дода бошад, ҳарчанд аз ақл дур бошад ҳам, эҳтимол, монанди баъзе духтарони ҳилагаре, ки дар афсонаҳо ҳикоя мекунанд,

маро бозӣ дода худ духтархонаашро дар бағал кашида, "орзуи дӯғро дар маҳтоб шикаста", хандакунон маро масхара дошта, баҳузур дар чойгоҳаш хобида бошад ва ман дар ин чо "*орзуи офтобро бо моҳтоб шикаста*" то рӯз ситорашуморӣ кунам ва монанди инҳо" [130, с. 417].

Бояд тазаккур дод, ки *орзуи офтоб* – орзуи ошиқ ва таркиби *ба моҳтоб шикастан* – ба нокомӣ ва ба орзу нарасидан далолат мекунад.

Роҷеъ ба ифодаёбии истиора дар осори бадеӣ донишманди тоҷик Т. Зеҳнӣ чунин андешаронӣ намудааст: «Фарқи истиора аз ташбеҳ ин аст, ки дар истиора ташбеҳшаванда зикр намеёбад, балки танҳо ташбеҳкунанда номбар мешавад» [20, с. 73].

Бо баён кардани истиора таркиб ва ибораҳо аз мазмуни умумии матн, аз маъноӣ маҷозии он таркибҳо ва ифодаи мақсад маълум мегардад.

Дар «Ёддоштҳо»-и С. Айнӣ истиора ба ду хел истифода шудааст:

- истиораҳое, ки ифодаи мусбат доранд. Аз қабилӣ *офтоб, шер, гул, лола, булбул, моҳтоб* ва ғ.

- истиораҳое, ки ифодаи манфӣ доранд. Аз қабилӣ *кӯрнамак, золим, бадҳайбат, буз, шағол* ва ғайра.

Зимни истифодабарии истиораҳои мусбат сухан бештар аз ҷониби муаллиф ва қахрамонҳои асар баён мешаванд. Вожаҳои дар шакли истиора ифодаёфтаи мусбӣ ва манфӣ дар «Ёддоштҳо» ба давраи ҳаёти муаллиф вобастаанд ва бинобар ин истиораҳои манфӣ бештар ба замони бедодгарии ҳокимон ва подшоҳон то замони Инқилоб, ба мисли ҷаллодон, зиндони бало, ғаддорон, зулму зулмот, зиндониён, гирдоби бало ва ғ. тааллуқ дорад.

- истиораи мусбат ба марҳалаи дувуми ҳаёти нависанда, яъне замони Иттиҳоди Шӯравӣ тааллуқ дорад. Аз қабилӣ *домуллоҳо, фозилон, инқилобчиён, Армияи Сурх* ва ғ.

Ҳадафи истифода намудани нависанда дар «Ёддоштҳо» пешниҳод намудани маълумоти васеъ ба хонанда мебошад. Бо

истеъмол намудани истиора хусусиятҳои бадеиву забонӣ ва арзиши асар дучанд зиёд гардидааст.

Дар суҳанҳои дар боло зикршуда вожаҳои ифодаёфтаи истиора чун *нури чаши*, *ҷону дил*, *гули сари сабад*, тамоми нозуқиҳои ашӯ ва ҳодисаро нишон медиҳад. Албатта истиора ба хонанда нерӯ мебахшад ва то андозае новобаста аз синну сол ӯро тарбия мекунад.

3.3.5. Рағз

Қайд кардан ба маврид аст, ки рағз ба маҷозу киноя шабоҳат дорад, аммо ба таври маъмул ифода намешаванд. Нависанда бо баён намудани фикру андешаҳои худ рағз, яъне истеъмоли ҳайвонот ва ашӯҳоро ба кор мебарад. Масалан, нависанда *ба ҷойи некӣ кардани беандозаро* нависанда *ба дарё андохтан*, *бахти бад*, *бахти сиёҳ* – *бадбахтӣ*, *роҳи сафед* – сафари беҳатар ва ғайра, дарҷ кардааст.

Ҳамчунин, дар «Ёддоштҳо» рағзҳо бештар ба воситаи мақому зарбулмасал баён шудаанд: *моли мардум хуни мардум*, *ҷӯянда ёбанда*, *чашимони садафмонанд* ва амсоли инҳо. Садриддин Айнӣ рағзро дар асараш бисёр ба қалам додааст: “Он шаш нафар мардикорони саҳроманд, ки ҳамин тобистони озод бо он устоҳо дар деворзаниҳои деҳқонони атрофи шаҳр кор кардаанд. Ин устову мардикоронро кадом “*бахти бад*” роҳбарӣ кардааст, ки дар охир ба дасти ин золим афтадаанд” [130, с. 392].

Нуктаи дигаре, ки рағзро аз маҷоз ҷудо месозад, таркиби ибораҳо ва ҷумлаҳо ба шакли кутоҳ ва дақиқ ифодашуда мебошад: *чаши кофтан*, *таги чаши кардан*, *қадрас шудан*, *дам кашидан* ва ғ.

Нависанда ҳаводиси таърихӣ ва раванди гузариш аз як давр ба давраи дигарро ба рағзҳои махсус чун дунёи нав, дунёи кӯҳна, иморати нав, иморати нав ва ғ. ишора кардааст.

Хулоса, рағз дар «Ёддоштҳо»-и Садриддин Айнӣ кам истифода шудааст, аммо он воқеияти замонро мушаххасан ифода кардааст. Маҳз

нависандаи воқеъбин хулоса ва фикру андешаҳои худро бо хусусиятҳои гуногуни рамз тасвир намудааст.

3.3.6. Муболиға

Дар шаклгирии маъно ва сохтори воситаҳои забонӣ нақши воситаҳои тасвири бадеӣ чашмрас аст. Маҳз зимни ҳамин воситаҳо маъно, ки дар забоншиносӣ ифода меёбад, пуробуранг ва образнок гардида, дар худ баҳодихҳои мухталифро инъикос мекунад. Метавон гуфт, ки мавҷудияти гурӯҳҳои муайяни воситаҳои тасвири бадеӣ дар воҳидҳои тасвирӣ маъноӣ образноки дар заминаи онҳо хобидаро бо образи дохилиашон алоқаманд месозад. Яке аз воситаҳои фаъоли тасвири бадеӣ, ки дар созмони воҳидҳои тасвирии забони тоҷикӣ нақши муҳим дорад, *муболиға* мебошад.

Воҳидҳои забони тасвирии бадеӣ бо истифода аз муболиға як навъи серистеъмоли ифодаҳои рехтаи забони тоҷикиро ташкил медиҳанд. Ёдовар мешавем, ки чунин ном гирифтани ин гуруҳи воситаҳо ба нисбати дар сохтор ва мундариҷаи маъноии онҳо ҷой доштани санъати муболиға мебошад. Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки воҳидҳои тасвирии муболиғавӣ бештар дар қолаби ибораҳои тасвири феълӣ сохта шудаанд. Дар созмони ин навъи фразеологизмҳо нақши ҳиссаҳои гуногуни нутқ ва хусусан, феъл назаррас мебошад. Ин навъи воҳидҳои тасвирӣ, асосан, дар мавридҳои истифода мешаванд, ки нависанда ё соҳибзабон мехоҳад мақсадро дар либоси ғайривоқеъ ва муболиғаомезу мутантан ифода намояд. «Гохҳо нависанда дар тасвир ва ситоиши чизе аз ҳадди табиӣ ва аслиӣ мебарояд, онро калонтар ва ё хурдтар карда нишон медиҳад... » [19, с. 75]. Маҳз ҳамин ғайриреалӣ ифода шудани мафҳуми алоҳида заминаи ба вучуд омадани воситаҳои муболиғавӣ мегардад. Чунончи, *ба сари касе кӯҳи гам овардан* – боиси ғаму андуҳи касе шудан, *лингӣ касеро аз осмон овардан* – касеро саҳт ҷазо додан, *ҷони касеро ба нӯки бинӣ овардан* –

касери безор кардан, ба чон расондан ва ғайра: Масалан дар се чойи “Ёддоштҳо” муаллиф чунин ишораҳо намудааст: “Мулло ўро аз чанговар карда, *ба сараш кӯҳи гаму андуҳ овард*” [130, с. 46]. “Вай девона мешавад, *линги ин хел мардро аз осмон меорад*, мекушадаш...” [130, с. 121]. “*Ош беарақу газак намешавад*, гӯшти хом те, - *силоҳбадастон чони боборо ба нӯки бинӣ оварда буданд*” [130, с. 143].

Муболиға дар «Ёддоштҳо» тасвири сухани муаллифро чиҳати амал ва ҳолати ашё аз ҳадди аслиаш бузург ё хурд нишон медиҳад. Дар баъзе мавридҳо муболиға ҳамчун ташбеҳ истифода шудааст. Масалан, *гирия зор ба рехтани донаҳои ашк ва борони абри навбахор* ва ғ.

Дар «Ёддоштҳо» муболиға ба тарзҳои зерин ифода мешаванд:

- муболиғае, ки ба ташбеҳ монанданд: *зор-зор чун абри навбахор гиристан, чун мор хазидан, ранги рӯбоҳ* ва ғ.
- муболиғае, ки ҳамчун ташбеҳи пӯшида истифода бурда мешаванд: *овози худро аз хаспарда ба қуллаҳои куҳ расонидан*.
- муболиғае, ки ҳангоми барҷаста нишон додан нависанда чонишини *чунонро* истифода намудааст: *Вожаи чунон чизеро бузург нишон додан аст: “Рӯзибой, ту одами паҳлавон мебошӣ. Аз ту айб аст, ки шӯрапуштӣ карда гардӣ. Ту чунон зӯрманд мебошӣ, ки ба ҳар касбу кор, ки даст занӣ, рӯзат ба подшоҳӣ мегузарад. Маслиҳати ман он аст, ки ту ин бадкирдориҳоятро парто ва мардонавор зиндагонӣ кун”* [130, с. 270].

Ҳадафи истифодабарии муболиға дар асари мазкур аз ҷониби нависанда зиёд намудани қувваи таъсиринокии сухан мебошад. Муболиға ҳама вақт аз меъёр баланд нишон доданро ифода мекунад ва бо воситаҳои зерини муболиғавӣ истифода мешаванд: *сию ду дандон бастан* – сукут кардан, *оби сел рехтан* – гирия зиёд кардан, *санг рехтан аз осмон* – аз ҳадд барф боридан, *абри девсурат* – абри даҳшатовари боронӣ, *абри сиёҳ* - бадбахтӣ, *шахси кафандуз* – шахсе, ки ҳама вақт дуздӣ мекунад ва ғайра. Чунончи муаллиф дар “Ёддоштҳо” дарҷ

кардааст: "Духтари *сиёҳбахти* ноком суханони охиринашро, хусусан он калимаҳоро, ки "*аз дунё дар танҳоӣ ва бекасӣ гузаштани худаш*"-ро ифода мекарданд, *дар зери бори гаму андӯҳи гарон мегуфт*. Баъд аз тамомияти суханаш ҳам ӯ ба офтобе монанд менамуд, ки дар зери *абри сиёҳ* монда бошад» [130, с. 430].

Тарчума хеле сахт ва дақиқ аст: "*An unfortunate girl said her last words "leave this world alone and individual", who had the most difficult life. After expressing these words she looked as the sun behind of the black clouds*" [151, с. 238].

Ҷамчунин бо тасвир намудани муболиға ҳодисаи ифодаи ҳолат ва воқеа аз худуди воқеӣ-реалистии худ ҳамеша берунанд: *бинӣ кашол кардан, чаши кандан, фуру рафтан, ранг паридан, қад паридан, чашиҳо дарун рафтан*, ва ғ. Садриддин Айнӣ қариб муболиғаи тасвирро дар фикри мазкури асар аз ҳадд зиёд нишон додааст: "Мулло Туроб ва Мулло Бозор ба тарафи кушишхона мардона мерафтанд. Албатта, ранги рӯи онҳо ва феълу атворашон одӣ набуд. *Рангашон парид, гунаи хокистарӣ пайдо карда буд*, аммо ҳаракат ва қадаммонашон мастона менамуд. Онҳо *гӯё одамони пурзӯри дарёдаркаш буданд*, ки бо шунидани шароби бисёр *аз худ нарафта* ва нағалтида буданд, аммо бо зӯрии ҳамон шароб аз сар чӣ гузаронида истоданашонро муайян карда наметавонистанд ва ё монанди касоне буданд, ки воқиаҳои даҳшатангези дар хоб дидаашонро дар бедорӣ ба ёд меоранд, лекин аз вай наметарсанд, инҳо ҳам воқеаи даҳшатангези аз сар гузаронидаистодаашонро *аранг-аранг мефаҳмиданд*, аммо наметарсиданд ё ин ки худро нотарс нишон додан мехостанд» [130, с. 372].

Матлаби дар боло қайдгардидаи нависанда тарсу воҳимаро нишон дода, хонанда низ ҳангоми хондан ба ваҷҳ мебиёяд ва то дараҷае ҳарос мегардад, ки дар асар тасвир ёфтааст.

Асари Садриддин Айнӣ на танҳо барои хонандаи тоҷик, балки тарҷумаи он ба англисзабонон низ хеле ҷолиб аст, зеро мутарҷимон кӯшиш мекунанд андешаи муаллифро ба хонанда фаҳмо ва пурра расонад.

Чунончи мутарҷимон суҳанони болои нависандаро чунин тарҷума кардаанд: “Mulla Turob and Mulla Bazaar went to the men's slaughterhouse. Of course, their complexion and behavior were not normal. Their color faded and they turned grey, but their movements and steps seemed drunk. They were like people with a strong mind who did not lose their minds when they heard a lot of wine, but could not determine what they were experiencing due to the power of the same wine, or they were like those who remember terrible events they saw in a dream when they woke up. but they are not afraid of him, they also vaguely understood the terrible event that they were experiencing, but were not afraid or wanted to show themselves fearless” [151, с. 211].

Муболиғаро аз тавсифи муқаррарии ашё бояд фарқ кард. Агар хангоми тавсиф ягон ҷиҳати назарраси ашё ба назар гирифта шавад, ки он хосси ҳамон ашёст, пас, дар муболиға ҳадди ситоиши шайъ ё образ аз доираи фаҳм як андоза берун аст. Масалан, агар духтари зебо гӯем, ин ҷо тавсифи муқаррарӣ аст, вале агар ифодаи мазкурро дар шакли *ҷӯҷаи парӣ барин духтар* биёрем, аллакай ифодаи ташбеҳии муболиғавӣ аст: “*Ҷӯҷаи парӣ барин духтарро бо ду дасти адаб бароварда додам*” [130, с. 76].

Тарҷумонҳо ҷаззобии ин суҳанро ба хонандаи англис айнан овардааст: “I pulled the girl out like a feathered chick with two polite hands” [151, с. 81].

Мусаллам аст, ки инъикоси воқеаву ҳодисаҳо дар шуури инсон ба воситаи воҳидҳои забон яқраг нест. Воҳидҳои тасвирӣ низ дар баробари дигар воҳидҳои забон барои ифодаи ашё ва ҳодисаву воқеаҳои олами воқеӣ хизмат мекунанд. Бар замми ин, дар гурӯҳе аз

онҳо ифодаи чунин воқеият бо олоиши образ, баҳодихӣ, эҳсосот ва дигар унсурҳо сурат мегирад, ки дар ин самт нақши муболиға ҳамчун яке аз воситаҳои тасвирӣ бадеӣ назаррас аст. «Воҳидҳои тасвирии дар заминаи муболиға инкишофёфта имконияти васеи ифодаи муносибати эҳсосотӣ-баҳодихиро бо олами воқеӣ доранд» [84, с. 180].

Воҳидҳои тасвирии муболиғавӣ ба монанди дигар навъҳои воҳидҳои тасвирӣ ба гурӯҳҳои маъноӣ чудо мешаванд. Мушоҳидаҳо ва таҳлилу таҳқиқи манобеъ нишон медиҳанд, ки гурӯҳҳои маъноии воҳидҳои тасвирии муболиғавиро идиома ва фраземаҳо ташкил медиҳанд. Аниқтараш воҳидҳои тасвирии муболиғавӣ дар қолаби идиома ва фраземаҳо бештар вохӯрда, ифодаҳои ғайриидиоматикии муболиғавӣ ба назар намерасанд. Чунин ҳолат, ба андешаи мо, дар заминаи ифодаи маъноӣ образноки воситаҳои тасвирӣ сурат мегирад. Ифодаҳои ғайриидиоматикии забонамон, ки дар қолаби худ унсурҳои ин санъати бадеиро надоранд ва бо сохтори рехта ва ифодаи маъноӣ луғавии чузъҳои таркибӣ аз дигар навъҳои ифодаҳои рехта фарқ мекунанд, имконияти дар худ ғунҷонидани чунин навъи маъноро низ надоранд. Ин аст, ки онҳоро мо бештар дар шакли тавсифҳои муқаррарӣ дучор меем. Аз қабиле иди модар, арзиши асли, соли нав ва ғайра.

Идиомаҳои муболиғавӣ ба монанди дигар навъҳои идиомаҳои фразеологӣ маъноӣ устувор дошта, мавқеи чузъҳои дохилии онҳо одатан рехтаву тағйирнаёбанда аст. Ба ақидаи профессор Ҳ. Мачидов «ду ва зиёда калимаҳои таркиби ифодаи идиоматикӣ як маъноӣ бутун ва ба ҳиссаҳо ҷудонашавандаро мефаҳмонанд» [43, с. 45]. Ба таври дигар, идиомаҳои муболиғавӣ ҳамон идиомаҳои тасвирӣ буда, танҳо бо он фарқ мекунанд, ки дар идиомаҳои муболиғавӣ образ ё баҳодихӣҳои гуногун аз ифодаи унсурӣ мафҳумии он бештар таҷассум ёфтааст. Онро соҳибзабон дар шакли ифодаи як андоза зиёд ё ками ҳолату вазъияти ашё ё воқеаву ҳодиса нишон медиҳад. Масалан, *хоки*

касоро бехтан – касоро сахт чазо додан, *сари касоро ба осмон расондан* – касоро миннатдор, хурсанд кардан, *аз болои шутур гандум даравидан* – аз худ рафтан, мағрур будан ва ғайра. Масалан: “Албатта, чизҳои гундоштаи онҳо ҳам баъд аз сарашон подшоҳӣ шуда, худашон «кафангадо» гардида ба зери хок мерафтанд” [130, с. 252].

Дар тарҷума ба таври зайл омадааст: “Of course, the things that they had left behind their life and they themselves became "poor" and die themselves, too” [151, с. 274].

Бо санъати муболиға тарҳрезӣ шудани чунин воситаҳои тасвирӣ ба он оварда мерасонад, ки образи заминаи онҳо то чое дар либоси баҳодихҳои гуногун ифода ёфта, бар замми ин, дар гурӯҳе аз онҳо маъноҳои эҳсосоти мухталиф тавлид ёбанд. Ифодаи маънои эҳсосотӣ бошад, яке аз нишонаҳои асосии фарқкунандаи воситаҳои тасвирии муболиғавӣ мебошад. Дар ин навъи ифодаҳои рехта дар баробари ифодаи мафҳуми муайян боз тобишҳои мухталифи маънои эҳсосотӣ низ ба назар мерасад. Ин навъи маъно дар худ, пеш аз ҳама, тобишҳои эҳсосоти олами ботинии шахсро инъикос мекунад. Дар баробари ин, баъзан маънои воситаҳои тасвирӣ метавонад дар шакли сирф эҳсосотӣ ифода ёбад. Маълум аст, ки «маънои луғавии эҳсосотӣ, ки анвои мухталифи ҳаяҷону эҳсосоти инсониро ифода кардааст, мумкин аст, дар шакли холис, бе олоиши унсури мафҳумӣ низ зоҳир шавад» [38, с. 21]. Чунончи, дар идиомаҳои муболиғавии зайл ин маъно як дараҷа бо тобиши манфӣ ифода ёфтааст: *касоро аз ҳаллоҷӣ гузарондан* – сахт чазо додан, ба сари касе чормағз шикастан – касоро сахт сарзаниш кардан, *касоро аз сӯроҳи сӯзан гузарондан* – санҷиш намудан ва монанди инҳо.

Дар гурӯҳи дигар бошад, ифодаи баҳодихҳои мусбат дар идиомаҳои муболиғавӣ боиси он шудаанд, ки мундариҷаи маъноии ин навъи ифодаҳои рехта образнок гардида, образи дар заминаи онҳо хобида дар шакли ғайривоқеӣ зоҳир гардад. Агар дар идиомаҳои муқаррарии тасвирӣ алоқаи маънои яклухти идиома бо образи дар

асоси он хобида мувофиқат кунад, пас, дар идиомаҳои муболиғавӣ чунин алоқамандӣ ба назар намерасад. Маҳз ҳамин тариқ ғайривоқеӣ сурат гирифтани образ дар чунин воҳидҳо боиси ба вучуд омадани рангубори эҳсосотиву ифоданокии мухталифи мундариҷаи онҳо мегардад. Таҷассуми ин ҳодисаро дар мисолҳои зерин ба ҳубӣ мушоҳида кардан мумкин аст: *касоро ба осмони ҳафтум баровардан* – аз ҳад зиёд таърифу тавсиф кардан, *қабат-қабат гӯшт гирифтани* – хурсанд шудан, *дили касе об шудан* - мафтун шудан, ғамгин гардидан ва мисли инҳо “Ана баъд косаи ошашро бафурсат тез карда, ҳангоми хӯрдан сару рӯяш арақшор, бо таърифу миннатдорӣ чӣ хел ба осмони ҳафтум мебардорадат” [130, с. 196].

Агар дар забони англисӣ бисёре аз воситаҳои забони тасвири бадеӣ мавҷуд нестанд ва онҳо танҳо ҳоси мардуми тоҷиканд, тарҷумонҳо кӯшиш намуданд, фарҳанги шарқро ба англисзабонон бо забони ҳоси худашон ифшо намоянд: “Then he sharpens his bowl at the right time, and while eating, his head and face are sweaty, he raises it to the seventh heaven with praise and gratitude” [151, с. 214].

Ба ин тариқ, яке аз унсурҳои муҳимтарини мундариҷаи идиомаҳои муболиғавӣ ифодаи образ мебошад. Образ дар таркиби воҳидҳои идиоматикии муболиғавӣ ифодаи аломату хусусияти барҷастаи ашё ва воқеаву ҳодиса мебошад, ки он дар шакли маъноӣ махсус ифода меёбад. Ба таври дигар, образи тасвирӣ инъикоси маъно мебошад, ки дар заминаи он маъноӣ умумии тасвир шакл гирифта, образнок мегардад. «Образнокии маъно, пеш аз ҳама, тарзи ифодаи маъноӣ мафҳумӣ дар шакли образ мебошад» [38, с. 111].

Ҳангоми дарки образи дар заминаи идиомаҳои муболиғавӣ хобида дуршавии маъноӣ луғавии ҷузъҳои таркибии ифода ба назар мерасад. Ба таври дигар гӯем, образ на ҳамеша аз маъноҳои ҷузъҳои таркибии воситаҳои тасвирӣ сар мезанад. Аз ин ҷост, ки маъноӣ

ягонаи воситаҳои забонӣ бештар бо калимаҳои ифода мешавад, ки онҳо дар дохили воҳиди тасвирии муболиғавӣ дида намешаванд.

Ҳамин тариқ, муболиға ҳамчун яке аз воситаҳои фаъоли тасвири бадеӣ дар шаклгирии мундариҷаи маъноӣ ва сохтори воситаҳои тасвирии забони тоҷикӣ нақши муҳим дорад. Дар созмони воситаҳои тасвирии муболиғавӣ нақши муболиға чун воситаи бавучудоварандаи маъноӣ мафҳумии образнок хеле калон аст. Маълум мегардад, ки гурӯҳҳои маъноии воситаҳои тасвирии муболиғавиро идиома ва фраземаҳои муболиғавӣ ташкил медиҳанд. Ифодаҳои ғайриидиоматикӣ ба сабаби он ки дар сохтори худ имконияти инъикоси чунин воситаи тасвири бадеиро надоранд, аз доираи чунин таснифот берун мемонанд. Ҳарчанд идиома ва фраземаҳои муболиғавӣ бо сохтор ва ифодаи маъно аз ҳамдигар фарқ кунанд ҳам, вале тарзи ифодаи муболиға дар онҳо якранг ба назар мерасад.

3.3.7. Идиома

Яке аз хусусиятҳои барҷастаи воситаҳои забонии тасвири бадеӣ ба сифати идиома истифода кардан дар он аст, ки онҳо дар шакли воситаҳои тавсифии абстраксионӣ мегузаранд. Дар бисёр мавридҳо идиомаҳо тобиши образнокии дар заминаи маҷозро баён мекунанд.

Дар идиомаҳо образнокии маъноиро тавассути сифатҳои олиии воситаҳои абстраксиявиро мушоҳида кардан мумкин аст. Масалан, *каме сафедӣ* «тухфаи ночиз», *савдои умр* «дарси зиндагӣ, нозукиҳои зиндагӣ», *баъд аз сари касе* «баъд аз вафоти касе», *аз сар боло* «ҳар чизи барзиёд, нодаркор» ва ғайра. Садриддин Айни дар “Ёддоштҳо”-аш маҳз чунин навъи воситаҳои забонии тасвири бадеиро бисёр истифода кардааст: “Дере нагузаштааст, ки аввал модари падарам ва баъд аз ду сол падараш вафот кардаанд. Аммо падарам *баъд аз сари онҳо* ҳам истиқомати дучоягиро тарк накардааст - тобистон дар Соктаре ба деҳқонӣ ва бофандагӣ машғулӣ намудааст ва дар зимистон дар Маҳаллаи Боло ба чархиосиётарошӣ ва бофандагӣ. Бофандагии

падарам фақат барои пӯшок ва кӯрпа-болиши хонавода буда, чархиосиётарошиаш барои фурӯш буд” [130, с. 13].

Гуфтан зарур аст, ки чихати мушаххас будани забони англисӣ идиомаҳо маънои конкретиро ифода мекунанд. Бинобар ин тарҷумонҳо ин ҷумлаҳоро чунин тарҷума кардаанд: “It was not long before first my father’s mother and then, two years later, his father died. But *even then* my father did not give up his double residence: the summer he would he would spend in Suktare, farming and weaving, and the winter at Mahallayi Bolo, making mill wheels and weaving. He wove only to furnish clothing, blankets cushions and so on, for the family, but the mill wheels he made for sale” [151, с. 36].

Дар ин ҳолат мутарҷимон ҳатто идиомаи мазкур, яъне “*баъд аз сари онҳо*”-ро танҳо бо вожаи *even then* тарҷума кардаанд.

Забоншиноси тоҷик Ҳ. Мачидов роҷеъ ба мавҷудияти дигар идиома, ҳамчун воситаҳои забонии тасвири бадеӣ чунин қайд намудааст: «Воҳидҳои идиоматикӣ аз воситаҳои муҳимтарини ифодакунандаи тафаккури бадеӣ дар забон мебошанд. Онҳо баробари ифодаи ҳолати муайян боз унсурҳои эҳсосӣ, баҳодихӣ, обуранги бадеӣ ва ҳолатҳои дигарро низ мунъакис мекунанд» [40, с. 10].

Таҳия ва ҷопи луғати фразелогизмҳои тоҷикии М. Фозилов бештар воситаҳои забонии тасвири бадеӣ, ба хусус идиомаҳоро дар бар мегирад [81, с. 71].

Идиома маънои ашӯро ба шакли зоҳирӣ ва ботинии он ба чизи дигар монанд карда, нишон медиҳад: “Бо шунидани ин мисраъҳо Пиракро як ҳолати аҷибу як ҳаяҷони фавқулода рӯй дод, ӯ монанди *шарораи оташи ҷӯби бурс* – арча аз ҷояш ҷафт ва ҷунон рақс кард, ки ман дар хайрат мондам” [130, с. 261].

Дар рафти таҳқиқи рисолаи мазкур маълум гардид, ки идиомаҳои бисёр дар забони тоҷикӣ ва англисӣ монанданд, яъне нишон додани сифати одам, ашӯ ё вақт бо вожаҳо ҳамгунагии зич

доранд. Барои дурусттар дарк кардани идиомаҳо мо онҳоро дар шакли чадвали зерин овардем:

ИДИОМА		
Забони тоҷикӣ	Забони англисӣ	Маънои идиома
<i>аз худ рафтан</i>	<i>To fly off the handle</i>	Қаҳр кардан
<i>дар ҳаво будан</i>	<i>To tread on air</i>	ҳавобаландӣ кардан
<i>кадом пашиа газид?</i>	<i>What's beating you?</i>	ногаҳон чизе ба вучуд омадан, беқарор шудан
<i>Панҷ ангушт дар даҳан мондан</i>	<i>Put five finger in mouth</i>	тангчашм будан, ҳарис будан
<i>Аз пашиа фил сохтан</i>	<i>To make a mountain out of a molehill</i>	чизеро воҳима кардан, аз будаш зиёд нишон додан
<i>Бо дастӣ (ноӣ) чап хестан</i>	<i>Get out of bed on the wrong side</i>	муваффақ нашудан, комёб нагардидан
<i>Девонагӣ кардан</i>	<i>Act / play the fool</i>	зиёдаравӣ ва зиёдагапӣ кардан
<i>Чун гург гурӯсна</i>	<i>Be (as) hungry as a hunter</i>	аз ҳад гурӯсна будан
<i>Зоғи сафед</i>	<i>White crow</i>	Намуна будан дар байни омма
<i>Дар сӯзан истодан</i>	<i>Stand on the idle</i>	бевақтии кор
<i>Чун моҳӣ гӯл будан</i>	<i>Silent as a fish</i>	одами камгуфтор, шахси оромтабиат
<i>Дил дуздидан, Дил рабудан Дил бохтан</i>	<i>Thief the heart</i>	ошиқ шудан,

3.3.8. Киноя

Киноя низ дар «Ёддоштҳо»-и Садриддин Айнӣ мавқеи калонро касб намудааст. Киноя маънои зоҳирии шаклҳо бар ивази маънои дохилии онҳо равона карда шуданд. Забоншинос Т. Зеҳнӣ низ кинояро “хилофи мақсад” номидааст [20, с. 71]. Масалан, *давлат* ба маънои вожаҳои хилофии худ *бедавлат, камбагал, қашишоқ, бечора, нодор; доно* ба маъноҳои хилофии худ *бедониш, суст, камақл, заиф, нодон* ва ғ. Масалан: “Ман дар бораи аҳвол ва характери падарам, ки бо вучуди дар хурдсолӣ аз ӯ чудо шуданам дар ҳаёти ман таъсири бузург гузоштааст, боз қадаре истодан меҳоям: падарам муллоҳои расмиро – имомҳо, қозиҳо ва райисҳоро бисёр бад мекӯид ва онҳоро ҳар вақт ба *нодонӣ ва ноинсофӣ* нисбат дода айб мекард. Аз қозиҳо танҳо қозӣ Абдулвоҳиди Садрӣ Сарирро ва аз имомҳо баъзе касонеро, ки ман онҳоро надида будам, дӯсит медошт” [130, с. 158].

Ҳарчанд киноя хилофи мақсад бошад ҳам, гӯянда аз он ёд мекунад ва кӯшиш мекунад онро ба шакли дигар унвон кунад. Масалан, *меҳмони хона, одами нав* ба маънои кӯдаки навзод, *гули хона* ба маънои ягона фарзанд, *девхона* ба маънои *хонаи бенур, хонаи бадбахт* ва ғ. Муаллиф дар “Ёддоштҳо” бисёр ҳолатҳоро бо киноя тасвир кардааст: “Он хучрае, ки ақаҳои ман дар вай зиндагонӣ мекарданд, “*девхона*” ном доштааст. Воҳимаангезии рӯзонаи вай аз шабонааш ҳам зиёдтар шуд; вақте ки дар рӯзи равшан аз кӯча омада ба он бинои васеи торики дудолуд мебароед, гумон мекунад, ки ҳақиқатан ҳам дар ҳар гӯша ва кунҷу канорҳои вай деве хуфта бошад. Ин гунбази пурдахшат фақат дар девори чанубиаш як панҷараи хурди гачин дошт, ки вай ҳам ба гунбази аз ин ҳам баландтари масҷиди мадраса кушода мешуд” [130, с. 175].

Забоншиноси тоҷик М.М. Мирзоева роҷеъ ба киноя дар китоби худ таҳти унвони “Воҳидҳои фразеологӣ асарҳои С. Айнӣ ва усулҳои

тарҷумаи онҳо ба забони русӣ” чунин ишора кардааст: “Дар осори Садриддин Айнӣ воҳидҳои фразеологие, ки дар асоси *киноя* шакл гирифтаанд, кам нестанд. Ин гуна воҳидҳои фразеологӣ обуранги хоси миллӣ дошта, матлабро ба воситаи ҳаҷву истехзо хеле равшан ифода мекунанд” [46, с. 52].

Чихати доштани хилофи маъноӣ шакли дигари киноя низ мавҷуд аст, ки *сарказм* меноманд. Сарказмро дар забоншиносии тоҷик “*кинояи сахт*” низ меноманд. Чунин навъи киноя ба маъноӣ акс истифода бурдани маъноӣ асли буда, бештар мафҳумҳои ҳавобаландӣ, писханд, тамасхӯр, кина, ғазаб ва ғайра баён мегарданд. Барои марказонидани баъзе қаҳрамонҳои худ Садриддин Айнӣ онҳоро барои ғурур ва соҳибном гардондан ё бо ягон нуқсашон бо *сарказм* (як навъи киноя) ном мебарад. Чунончи: Истам-Хархӯр, *бузи биничоқ*, *Рӯзӣ-Бадбурӯт*, *бойбача*, *Зокири бой*, *Мулло Зоҳиди савтӣ*, *Муродпахтакаш* ва амсоли инҳо. Дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айнӣ чунин омадааст: “*Рӯзӣ-Бадбурӯт* ба кисааш даст зада 5 танга (75 тин) баровард ва он пулро «ин пули ошатон» гӯён ба рӯйи намад гузошт. Бе он, ки ба тарафи акаам нигоҳ кунад, аз ҷояш хеста ба лаби пойгаҳ омад. Акаам ба ӯ «ҳучраи ман ошхона нест, ин пулатро гирифта рав» [130, с. 170].

Масалан, ифодаи сарказм бо ифода ёфтани вожаи “*кафани гадой*” воқеан ба ду шакл: бечорагӣ ва шахси хасису мумсик ифода меёбад, ки муаллиф мафҳуми дувумро дарҷ намудааст: “Он камбаҳти мумсик дар зиндагиаш ҳам либосҳои дуруст напӯшида ва таоми серӣ нахӯрда мегашт ва дар вақти мурданаш бо *кафани гадой* – бо кафане, ки муллоҳо аз байни худ пул чамъ карда, хариданд, гӯронида шуд” [130, с. 255].

Ба ҳамин тартиб ҳадафи муаллиф дар асар аз он иборат аст, ки ҳар гуна мавзӯ дар асар равшантар, ҷолибтар ва муассир тасвир шуда, барои таъсири онҳо ҷовидона бошад.

ХУЛОСАИ БОБИ Ш

Боби мазкур марбут ба таснифоти воситаҳои забони тасвири бадеӣ дар «Ёддоштҳо»-и Садриддин Айни ва тарҷумаи он дар забони англисӣ бахшида шуда, дар он тамоми гуруҳҳои воситаҳои забони тасвири бадеӣ дар алоҳидагӣ бо мисолҳо таҳлил гаштаанд. Дар зербоби якуми боби мазкур оид ба ҷойгоҳи воситаҳои забони тасвири бадеӣ дар осори С. Айни ва тарҷумаи онҳо, ки дар ду забони мухталиф истифода мешавад, як қатор мисолҳо оварда шудаанд. Инчунин, гурӯҳи воситаҳои забони тасвири бадеӣ дар ин зербоб гурӯҳбандӣ ва таҳлил шудаанд.

Бояд зикр намуд, ки воситаҳои забони тасвири бадеӣ дар байни омма наздикии зич дошта ва системаҳои ба ҳам пайваст мебошанд. Чунин наздикии забонҳои дунё пеш аз ҳама аз таҷриба ва қобилияти маданӣ-маърифатии инсоният гувоҳ медиҳад ва баъдан аз таъсири як забон ба забони дигар мебошад. Инро метавон рақобати забоншиносии муосир номид. Воситаҳои забони тасвири бадеӣ роҳи муоширати оммавии байни одамоне мебошад, ки аз мавзуният ва нозукии забон дарак медиҳад. Роҷеъ ба ин, дар бораи муоширате, ки тавассути воситаҳои забони тасвири бадеӣ сурат мегирад, бояд ҷиҳатҳои илмӣ дошта бошанд. Номи маъмултари ин шакли муошират «муоширати лаҳнӣ ва ҷаззоб» мебошад.

Тавре ки маълум аст, воситаҳои забони тасвири бадеӣ як қабати таркиби луғавӣ ба шумор рафта, аз рӯйи сохтор бо роҳи ихтисор, кӯтоҳшавӣ, аффиксатсия, эрративҳо ва неологизмҳо сохта мешаванд.

Дар зербоби дуюми боби мазкур сухан дар бораи масъалаҳои тарҷумаи воситаҳои забони тасвири бадеӣ дар «Ёддоштҳо»-и Садриддин Айни меравад, ки умумият ва тафовути воситаҳои забони тасвири бадеӣ дар «Ёддоштҳо»-и Садриддин Айни ва тарҷумаи он дар забони англисӣ таҳлили илмӣ гардидаанд.

Қайд карда мешавад, ки дар забоншиносии тоҷик ҳар гуна восита бо роҳҳои мухталифи тарҷумаи забонӣ бо умумияту тафовути байнизабонӣ сохта шудаанд.

Таснифоти дигаре, ки дар он воситаҳои забонии тасвири бадеӣ аз рӯйи сохтор бо забони англисӣ гурӯҳбандӣ шудаанд, воситаҳои забонии якчузӣ, дучузӣ ва бисёрчузӣро дар бар мегиранд. Инчунин, бояд қайд кард, ки миқдори умумии истилоҳоти пешниҳодшуда аз ҷиҳати сохтор мураккаб дар таҳлил бо забони англисӣ мебошанд ва ин ба мо имкон медиҳад, тасдиқ намоем, ки бо роҳи синтаксисӣ ва калимасозӣ ҳам воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар забонҳои муқоисашаванда ташаккул меёбанд.

ХУЛОСА

Садриддин Айни устои бузурги воситаҳои забони тасвири бадеӣ буда, асарҳои ӯ хазинаи забон ва дурдонаҳои сухан маҳсуб меёбанд. Дар онҳо миқдори ғании вожаҳо ва воҳидҳои луғавӣ, фразеологӣ, грамматикӣ ва бадеии забони ҳазорсола таҷассум ёфтаанд. Маҳз Устод Айни имкониятҳои забони моро бениҳоят васеъ намуд ва онро ба мартабаи олии инкишоф бардошт.

«Ёддоштҳо»-и С. Айни асари ёддошти буда, дар он ду давраи ҳаёти нависанда (давраи тоинқилоб ва шӯравӣ), аз давраи кӯдакӣ то охири ҳаёти ӯ таҷассум ёфта, дар бораи аҳволи мардум, расму русум, фарҳангу маънавиёт, сиёсат, иқтисодиёт, иҷтимоиёти мардуми тоҷик маълумоти пурарзиш дода мешавад. Барои пурра баён намудани воситаҳои забони тасвири бадеӣ нависандаи бузург аз таркиби луғавӣ, яъне аз истилоҳоти соҳаҳои мухталиф касбу ҳунар, сиёсату иҷтимоиёт, илму фарҳанг, мусиқӣ, кишоварзӣ, дину мазҳаб истифода намудааст.

Ҳамчунин, рисолаи мазкур ба масъалаҳои гуногуни забони «Ёддоштҳо»-и С. Айни бахшида шуда, дар он воситаҳои забони тасвири бадеӣ дар зери хусусиятҳои грамматикӣ ва услубӣ таҳлилу баррасӣ шудааст.

Дар заминаи воситаҳои забони тасвири бадеӣ дар «Ёддоштҳо» метавон чунин натиҷагирӣ кард, ки С. Айни ҳамчун як муҳаққиқи тезбин ва соҳибихтисос, забони соддаро бо тамоми ҷузъиёт ба қалам дода, хазинаи луғавии забони адабии ҳозираи тоҷикро боз ҳам рушду такомул додааст.

Воситаҳои забони тасвири бадеӣ мазмун ва мундариҷаи «Ёддоштҳо»-ро баланд бардошта, муаллиф ҳаёти рӯзмара, шароити мардум, зиндагии боёну камбағалон, зебоии табиат, тичорату савдо, касбу кор ва ғайраро ба қалам додааст.

Воситаҳои забони тасвири бадеӣ, аз қабилӣ маҷоз, тавсиф, истиора, ташбеҳ ва ғайра аз воситаҳои серистеъмоли забон махсуб меёбанд. Боиси қайд аст, ки оид ба воситаҳои забони тасвири бадеӣ муҳаққиқони рус ва англис танҳо баъзе қорҳои илмӣ анҷом доданд, аммо дар забоншиносии тоҷик бинобар кам таҳқиқ шудани ин мавзӯ ҷон мулоҳизаи ҷолиби диққат то ҳол ба назар намерасанд.

Бузургии Садриддин Айнӣ дар он зоҳир мегардад, ки ӯ асарро ба забони содда ва оммафаҳм навиштааст ва таркиби луғавӣ ва хусусиятҳои грамматикӣ он ба забони ҳозираи тоҷик замина гузошт.

Воситаҳои забони тасвири бадеӣ дар «Ёддоштҳо»-и С. Айнӣ ба тариқи зайл ифода ёфтаанд:

- баён намудани ҷиҳатҳои луғавӣ ва грамматикӣ дар «Ёддоштҳо»;
- шарҳ додани хусусиятҳои забони аслии асар дар марҳалаҳои гуногуни ҳаёти нависанда;
- ифода ёфтани воситаҳои забони тасвири бадеӣ дар асар, ба хусус тавсиф, ташбеҳ, истиора, маҷоз, рамз, муболиға ва ғ.;
- омӯхтани характери қаҳрамонҳои асар ва истифодаи вожаҳои муайян ва мушаххас аз ҷониби муаллиф;
- нишон додани тасвири суҳани воқеӣ ва истифодабарии вожаҳои махсуси забони ҳозираи тоҷик;
- истифодабарии вожаҳои аслии классикӣ ва ҳозираи забони тоҷикӣ;
- истифода намудани паҳлуи барҷастаи ашё ё воқеа тавассути воҳидҳои забони тасвири бадеӣ;
- таҳия намудани луғати ҷудоғонаи забони тоҷикӣ-англисии *воситаҳои забони тасвири бадеӣ* ва ғ.

Воситаҳои забони тасвири бадеӣ дар «Ёддоштҳо»-и С. Айнӣ ва пас аз он дар осори нависандагони тоҷик васеъ истифода гардида, дар матни бадеӣ вазифаҳои ороишӣ, нозукбаёнӣ, оммафаҳмӣ ва баҳодихиро иҷро мекунанд. Воситаҳои забони тасвири бадеиро

Садриддин Айни нахустин шуда зимни нишон додани паҳлуи барҷастаи инсонун ашӯ, муҳит, воқеа ва ҳолат истифода намудааст.

Забони асари С. Айни «Ёддоштҳо» нисбат ба забони асарҳои назмӣ ва насрии тоҷик арзишмандтар ва ғанитар аст ва он шоҳкориҳои забон ва адабиёти ҳозираи тоҷик маҳсуб меёбад. Воситаҳои забони тасвири бадеӣ дар асари мазкур чун як расоми моҳирро мемунонад.

Дар «Ёддоштҳо» воситаҳои забони тасвири бадеӣ дорои назокат ва латофати махсуси худ мебошанд. Бар замми ин, воситаҳои забони тасвири бадеӣ дар асоси мушоҳидаҳои ҳақиқии нависанда ва маводи воқеии таърихии халқи тоҷик гирд оварда шудааст.

Ҳамин тавр, “Ёддоштҳо”-и С. Айни аз ҷиҳати ифодаи тарзи бадеӣ тавассути баёни воситаҳои забони тасвири бадеӣ ба дараҷаи воло навишта шудааст, ки то ин вақт ягон асари насрии тоҷик таълиф нашудааст. Ҳатто пас аз таълифи асари мазкур то замони мо даҳҳо асари насрӣ офарида шудаанд, аммо арзиши бадеӣ ва волоияти забони онҳо ба дараҷаи асари мазкур нарасидаанд.

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚ

Дар илми забоншиносии ҳозираи тоҷик масъалаҳои зиёд то ҳол мавриди пажӯҳиш қарор нагирифтааст. Яке аз чунин масъалаҳо омӯзиши лингвистии осори бадеии классикӣ мебошад, ки тавачҷуҳи забоншиносонро кам ҷалб намуданд. Масалан, воситаҳои забонии тасвири бадеӣ ханӯз ба таври кофӣ омӯхта нашудааст, аз ин рӯ, ҷиҳати пурра омӯхтани воситаҳои мазкур чунин тавсияҳоро зарур мешуморем:

- барои ба меъёри забони адабии тоҷик муқоиса ва мувофиқ намудани нутқи шифохӣ (суҳбати гуфтугӯӣ-муоширатии байни мардум) тавассути воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дастовардҳои рисолаи илмӣ самаранок истифода хоҳанд шуд;
- зимни ҳадафи таҳқиқи воситаҳои забонии тасвири бадеӣ натиҷагирӣ, хулосаҳо ва таҳқиқоти диссертатсионӣ метавонанд мавриди истифодаи илми забоншиносӣ ва нутқи омма (гуфтугӯӣ) қарор гирад;
- муайян намудани фарқи воситаҳои забонии тасвири бадеӣ вобаста ба ҳаҷм, ҳодиса, мавқеъ, ҳолат ва ғайра дар асоси таснифот ва ташхисҳои гузаронидашуда ба мақсад мувофиқ аст;
- барои покиза нигоҳ доштани забони адабии тоҷик ва ба меъёри забони адабӣ наздик кардани забони гуфтор ва танзими шеваи нутқи гуфтугӯӣ натиҷаҳои таҳқиқоти мазкур ба таври самарабахш истифода мешаванд;
- муайян намудани вижагиҳои воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ барои танзими низоми луғат ва ҳазинаи вожаҳо, истифодаи бамавриди онҳо мусоидат хоҳад намуд;

- таҳия ва нашр намудани фарҳангномаи (луғати) алоҳида оид ба воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ.

РҶҶҶҶҶҶ АДАБИЁТ

І. Адабиёти илмӣ

1. Антиномова, О. Страсти по словарям [Текст] / О. Антиномова. - Москва, 2002. - № 48. – С. 424-426.
2. Арнольд, И.А. Стилистика. Современный английский язык [Текст] / И.А. Арнольд. М.: Флинта; Наука, 2002. - 384 с.
3. Арнольд, И.В. Стилистика. Современный английский язык [Текст] / И.В. Арнольд. Учебник для вузов, 5-ое издание. – Москва: Флинка, 2002, - 384 с.
4. Баранов, А.Н. Очерк когнитивной теории метафоры [Текст] / Русская политическая метафора (материалы к словарю) // А.Н. Баранов, - Москва, 1991. – С. 184-193.
5. Брагинский, И.Б. Садриддин Айни [Текст] / И.Б. Брагинский. – Душанбе, 1948. - 227 с.
6. Будагов, Р.А. Введение в науку о языке. [Текст] / – Москва: Учпедиздат, 1951. - 312 с.
7. Будагов, Р.А. Новые слова и новые значения. Человек и его язык / Р.А. Будагов, - Москва: Высшая школа, 1978. - 272 с.
8. Виноградов, В.С. Лексические вопросы перевода художественной прозы [Текст] / В.С. Виноградов. – М.: МГУ, 1978. - 174 с.
9. Влахов, С., Флорин С. Непереводимое в переводе. -Москва: Международное отношение, 1980. - 342 с.
10. Вопросы художественного перевода. – Москва: Советский писатель. 1955. - С. 123-124.
11. Гаврин, С.Г. Изучение фразеологии русского языка в школе [Текст] / С.Г. Гаврин, Москва: Учпедгиз, 1963. -152 с.
12. Галперин, И.Р. Лингвостилистика [Текст] / И.Р. Галперин. - Москва: Прогресс, 1980. -431 с.

13. Гальперин, И. Р. Очерки по стилистике английского языка [Текст] / И.Р. Галперин М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1958. - 459 с.
14. Гин Я.И. Грамматический род как категория поэтического языка Автореферат дис. Канд.фил. наук. - // Я.И. Гин, - Ленинград, 1985. - 24 с.
15. Головин В.Р. Стилистика разных языках [Текст] / В.Р. Галперин, -Москва, 1988. - 184 с.
16. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Ҷилди 1. Фонетика ва морфология. [Матн] / -Душанбе: Дониш, 1985. -356 с.
17. Грамматикаи забони тоҷикӣ. Морфология. Қисми 1. (барои мактабҳои олии), Сталинобод, 1956, -220 с.
18. Забони ҳозираи тоҷик. Лексика (Китоби дарсӣ). -Душанбе, 1985. - 101 с.
19. Зеҳнӣ, Т. Санъати суҳан [Матн] / Т. Зеҳнӣ. - Душанбе: Маориф, 1992. - 304 с.
20. Зеҳнӣ, Т. Санъатҳои бадеӣ дар шеърҳои тоҷикӣ [Матн] / Т. Зеҳнӣ. -Душанбе: Нашрдавтоҷ, 1960. - 143 с.
21. Знаменская, Т. А. Стилистика английского языка. Основы курса / Т.А. Знаменская. М.: КомКнига, 2006. - 224 с.
22. Имомов, М. Сужет ва тасвир дар насри Садриддин Айнӣ [Матн] / М. Имомов. - Душанбе: Адиб, 2007. - 370 с.
23. Камолиддинов, Б. Забон ва услуби Ҳаким Карим [Матн] / Б. Камолиддинов. - Душанбе: Ирфон, 1967. - 185 с.
24. Камолиддинов, Б. Суҳан аз баҳри дигарон гӯянд [Матн] / Б. Камолиддинов. - Душанбе, 2001. - 171 с.
25. Камолиддинов, Б. Услубшиносӣ [Матн] / Б. Камолиддинов. - Душанбе: Ирфон, 1973. -118 с.

26. Камолиддинов, Б., Нағзибекова М.Н. Тарҷума ва балоғати сухан (Ҷилди 1) / Б. Камолиддинов, М.Н. Нағзибекова. - Душанбе, 2004. -143 с.
27. Капранов, В.К. Дар бораи баъзе хусусиятҳои луғатҳои қадимаи тоҷикӣ (форсӣ) / В.К. Капранов // Шарқи Сурх. №4, 1957. - С. 87-96.
28. Капранов, В.К. К истории таджикской лексикографии / В.К. Капранов [Текст] // Известия отд. Общ.наук АН ССР. №9, 1956. - 224 с.
29. Каримов, Ҳ. Мухтасар дар бораи морфемаи -е. Маҷмӯаи мақолаҳо [Матн] / Ҳ. Каримов. - Душанбе, 1976, - С. 22-26.
30. Каримов, Ҳ. Мухтасар дар бораи морфемаи –е. Маҷмӯаи мақолаҳо [Матн] / Ҳ. Каримов. - Душанбе, 1976. - С. 22-26.
31. Кожина, В.И. Лингвистика в литературе [Текст] / В.И. Кожина. - Москва, 1983. - 172 с.
32. Лободанов, А.П. К исторической теории эпитета (античность и средневековье) [Текст] / А.П. Лободанов // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – 1984. – Т.43. – №3. – С.215-227.
33. Маниёзов А. Публицистика ва назми устод С. Айни [Матн] / А. Маниёзов. - Душанбе: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1958, - С.158-164.
34. Мароевич, Р. Лингвистика и поэтика многозначности [Текст] / Р. Мароевич. Москва: ВЯ, 1991, №3, - С. 95-102.
35. Марченко Т.В. Эмоционально-образный и оценочный потенциал эпитетов: переводческий аспект / /Т.В. Марченко // Филологические науки. Вопросы теории и практики / Т.В. Марченко. -Тамбов: Грамота, 2013. № 10 (28). - С. 118-121.
36. Маслов Ю.С. Введение в языкознание [Текст] / Ю.С. Маслов. - Москва, 1968. -121 с.

37. Масъалаҳои мубрами забони адабии тоҷик (бахшида ба 80-солагии профессор Ҳ. Маҷидов (мураттибон: Дустов Ҳ., Ҳайдаров М., Душанбе, 2017, -367 с.
38. Маҷидов, Ҳ. Забони адабии муосири тоҷик [Матн] / Ҳ. Маҷидов. - Душанбе, 2007. - 242 с.
39. Маҷидов, Ҳ. Усулҳои сермаъношавии калимаҳо [Матн] // Ҳ. Маҷидов. Маърифат, 1998, № 1-2, - С. 10-13
40. Маҷидов, Ҳ. Фразеологияи забони ҳозираи тоҷик [Матн] / Ҳ. Маҷидов. - Душанбе, 1982. - 103 с.
41. Маҷидов, Ҳ. Воҳидҳои фразеологӣ ва калима [Матн] / Ҳ. Маҷидов // Мактаби Советӣ. 1984. - №4. - С.19-21.
42. Маҷидов, Ҳ. Воҳидҳои фразеологӣ ва образи бадеӣ [Матн] / Ҳ. Маҷидов // Адаб, 1993, №9-10, -С.12-14.
43. Маҷидов, Ҳ. Ибораҳои фразеологияи феълӣ дар забони тоҷикӣ [Матн] / Ҳ. Маҷидов // Мактаби советӣ, 1967, №10. – С. 45-47.
44. Маъсумӣ, Н. Забони адабии тоҷик дар ибтидои асри XX / Н. Маъсумӣ // Шарқи Сурх, 1954, № 11, С.115-119.
45. Мезенин С.М. Образность как лингвистическая категория [Текст] / С.М. Мезенин. - Москва: ВЯ, 1983, № 6, - С. 48-57.
46. Мирзоева, М.М. Воҳидҳои фразеологияи асарҳои С. Айни ва усулҳои тарҷумаи онҳо ба забони русӣ [Матн] / М.М. Мирзоева. - Душанбе: Матбуот, 2008, - 213 с.
47. Мирзоева, М.М. Лексическая и фразеологическая синонимия в художественных произведениях С. Айни [Текст] / М.М. Мирзоева. - Душанбе: Олами дониш, 2017. - 400 с.
48. Мирзоева, М.М. Хусусиятҳои нахвии муродифоти луғавию фразеологияи насри бадеии С. Айни [Матн] / М.М. Мирзоева // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши филология. - Душанбе: Маркази таъбу нашр, баргардон ва тарҷума, 2018. – №5. – С.13-16.

49. Молоткова А.И. Основа фразеологии русского языка [Текст] / А.И. Молоткова. - Ленинград, 1977. - 231 с.
50. Москвин, В.П. О разновидностях перифразы [Текст] / В.П. Москвин // Русский язык в школе. - №1. 2001. - С.72-78.
51. Муллоқандов, Э. Нависандагони тоҷик ва забони русӣ [Матн] / Э. Муллоқандов // Садои Шарқ, 1974, №1. - С. 119-128
52. Муҳаммадиев, М., Талбаков Ҳ., Нурмуҳаммадов Ю. Лексикаи забони адабии тоҷик [Текст] / М. Муҳаммадиев, Ҳ. Талбаков, - Душанбе, 1997. - 190 с.
53. Муъминов, А. Полисемия в в таджикском языке // Афтореф. Диссер. Канд. фил. Наук, Душанбе, 1972, - 21 с.
54. Ниёзӣ, М.Н. Исм ва сифат дар забони тоҷикӣ [Матн] / М.Н. Ниёзӣ. Сталинобод, 1954. -123 с.
55. Ниёзмӯхаммадов, Б. Об основных принципах составления толкового словаря таджикского языка / Б. Ниёзмӯхаммадов // Материалы первый Всесоюзный конференции востоковедов в г. Ташкенте 4-11 июня 1957 г. Ташкент, 1958. - С. 812-817.
56. Ниёзмӯхаммадов, Б. Очеркҳо оид ба баъзе масъалаҳои забоншиносии тоҷик [Матн] / Б. Ниёзмӯхаммадов. -Сталинобод, 1960, - 321 с.
57. Оболенская Ю.Л. Художественный перевод и межкультурная коммуникация [Текст] / Ю.Л. Оболенская. - Москва, 2006. -336 с.
58. Окс, М.В. Перифраз: между синонимией и плеоназмом [Текст] / М.В. Окс // Известия Южного федерального университета. Филологические науки. 2012. -№3. - С.26-30.
59. Осимова, Б.А. Воҳидҳои фразеологии лаҳҷаи Хучанд [Матн] / Б.А. Осимова. Душанбе, 1989, - 113 с.
60. Пейсиков, Л.С. Вопросы синтаксиса персидского языка [Текст] / Л.С. Пейсиков // Институт международных отношений. - Москва, 1959. - С. 13-22.

61. Прошина, З.Г. Межкультурная коммуникация и опосредованный перевод [Текст] / З.Г. Прошина // Вест. НГУ. Серия лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2006. – Том 4. - Вып.1. - С. 59-64.
62. Раевская, О.В. Прилагательные как зеркало души [Текст] / О.В. Раевская // С любовью к языку. - Воронеж: Во-кого ун-тета, 2002. - С. 341-350.
63. Расторгуева, В.С. Средне персидский язык [Текст] / В.Г. Расторгуева. -Москва, 1966. - 116 с.
64. Расторгуева, В.С. Изучение таджикского языка в СССР [Текст] // Очерки по истории изучения иранских языков. [Текст] / В.С. Расторгуева. -Москва: 1962. – С. 33-67.
65. Расторгуева, В.С. К вопросу о неочередных и повествовательных формах таджикского глагола. Вып. 3, Изд-во АН Тадж. ССР, - Сталинабад, 1953. - 210 с.
66. Реформатский, А.А. Введение в языковедение [Текст] / А.А. Реформатский. [Текст] / А.А. Реформатский -М.: Аспект-Пресс, 1996. - 53 с.
67. Реформатский, А.А. Введение в языковедение [Текст] / А.А. Реформатский. – М.: Аспект Пресс, 1999. - 312 с.
68. Рецкер, Я.И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода. доп. и комм. Д.И. Ермоловича [Текст] / Я.И. Рецкер. – 5-е изд., испр. и доп. – М.: Аудитория, 2016. -244 с.
69. Рецкер, Я. И. О закономерных соответствиях при переводе на родной язык [Текст] / Я. И Рецкер // Вопросы и методики учебного перевода. -М., 1950. – С. 156-178.
70. Рубинчик, Ю.А. Основы фразеологии персидского языка [Текст] / Ю.А. Рубинчик. - Москва: Наука, 1981. -274с.

- 71.Рубинчик, Ю.А. Современный персидского языка [Текст] / Ю.А. Рубинчик // Институт востоковедения АН СССР. Москва, 1961, - 263 с.
- 72.Саломов, М.Қ. Ифодаи маҷоз дар ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ [Текст] / М.Қ. Саломов. - Душанбе, 2001, -137 с.
- 73.Салье, М., Владимирова Н.О некоторых проблемах художественного перевода [Текст] / М. Салье // Звезда Востока, 1951, № 11. - С. 67-78.
- 74.Семенов, А.А. Материалы для изучения наречие горных таджиков Центральной Азии, часть 1 [Текст] / А.А. Семенов. - Москва, 1963, - 126 с.
- 75.Сидикова, М.А. Функционально-семантическое поле сравнения в таджикском и английском языках [Текст] // Автореф. на соис. уч. ст. кан. фил. наук, -Душанбе, 2018, -26 с.
- 76.Симашко, Т.В. Анализ метафорического высказывания в русском языке [Текст] // Автореферат дисс.кан.фил.наук, - Москва, 1980, -25 с.
- 77.Скребнев, Ю. М. Основы стилистики английского языка [Текст] / Ю.М. Скребнев // - М.: Астрель; АСТ, 2000, -218 с.
- 78.Скребнев, Ю.М. Введение в языкознание. Учебник для вузов. 1 т. [Текст] / Ю.М. Скребнев. - Москва, 1966, - 213 с.
- 79.Таджиев, Д.Т. Способы связи определения с определяемым в современном таджикском литературном языке [Текст] / Д.Т. Таджиев. - Сталинабад, 1955, - 125 с.
- 80.Фёдоров, А.В. Введение в теорию перевода [Текст] / А.В. Фёдоров. – М.: Изд-во лит-ры на иностр.языке, 1957. - 374 с.
- 81.Фозилов, М. Фарҳанги зарбулмасал, мақол ва афоризмҳои тоҷикию форсӣ [Матн] / М. Фозилов. –Душанбе: Ирфон, 1975. - ч.1. - С.190-191.

82. Ҳусейнов, Х. Забон ва услуби “Одина”-и Устод Айнӣ [Матн] / [Матн] / Х. Ҳусейнов, Душанбе: Ирфон, 1973. -256 с.
83. Ҷамшедов, П. Типологияи муқоисавии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ (грамматикаи муқоисавӣ) [Матн] / П. Ҷамшедов., Душанбе, 1998. -126 с.
84. Чернова, М.С. Фразеологические единицы, построенные на гиперболе, в английском и русском языках [Матн] / М.С. Чернова. – Казань, 2008. -180 с.
85. Ҷӯраев, Н.А. Образнокии воҳидҳои фразеологӣ [Матн] / Н.А. Ҷӯраев // Республиканская научно-практическая конференция молодых ученых и специалистов посвященная 60-летию образования Ленинского комсомола Тадж. ССР. - Душанбе, 1985. - Т.1. - С.85-91.
86. Шакурӣ, М. Ҳар сухан ҷоеву ҳар нуқта мақоме дорад [Матн] / М. Шакурӣ, Душанбе, 1986, -178 с.
87. Шмелев, Д.Н. Современный русский язык. Лексика [Текст] / Д.Н. Шмелев. - Москва: Просвещение, 1977, - 334 с.
88. Шмелев, Д.Н. Современный русский язык. Морфология [Текст] / Д.Н. Шмелев. - Москва: Просвещение, 1977. -334 с.
89. Шукуров, М. Забони мо – ҳастии мо // М. Шукуров. – Душанбе 1991. - 232 с.
90. Шукуров, М. Муҳимтарин хусусиятҳои санъати бадеии «Ёддоштҳо» (маҷмӯаи «Ҳаёт ва адабиёт») [Текст] / М. Шукуров. - Душанбе, 1958, с. 147-148
91. Шукуров, М. Хусусиятҳои ғоявии бадеии «Ёддоштҳо»-и Устод Айнӣ, Душанбе: Дониш, 1966, -251 с.
92. Щерба, Л.В. О понятии смешения языков. -В кн.: Л.В. Щерба. Избранные работы по языкознанию и фонетике том I. [Текст] / Л.В. Щерба. Изд-во Ленингр. Ун-та, 1958. - 182 с.

93. Allen, R. L. The verb system of present-day American English / R. L. Allen. – B. -N. Y. -Amst., 1982. - 213 p.
94. Christopher, Johnson. The Rhetoric of Excess in Baroque Literature and Thoughts. Hardward, 2010, - 695 p.
95. Cologne and Uplanden: Westdeutscher Verlag, 1960.
96. Cruse, D.A. Lexical semantics / D.A. Cruse. — Cambridge, England: University Press. 1986. - 326 p.
97. Danes, F. K strukture slovesnych vyznamu / F. Danes // Jazykovedne studie, c.12. – Brat., 1974. - 142 p.
98. Gibbs, R.W.Jr., Wilson, N.L. Bodily action and metaphorical meaning / R.W.Jr. Gibbs, N.L. Wilson // Style. Vol. 36 (3). - 2002. - P. 524-543.
99. Goodwin G. L. 365 Daily Quotes for Inspired Living. Copyright 2013 – P. 13-29
100. Holy Bible King James Version, 1987
101. Hubert, H. Basic idioms in American English / H. Hubert, JR. Setzler. - Book I. -118 p.
102. Hubert, H. Basic idioms in American English / H. Hubert, JR. Setzler. 1996. - Book II. Inc". -298 p.
103. Lakoff, G. The contemporary theory of metaphor // Metaphor and Thought / A. Ortony (ed.). – Second Edition (1993). – Cambridge University Press, 1998. pp. 202-251.
104. Lakoff, G. The contemporary theory of metaphor // Metaphor and Thought / A. Ortony (ed.). – Second Edition (1993). – Cambridge University Press, 1998. – P. 202–251
105. Lakoff, G. The Contemporary Theory of Metaphor /G. Lakoff. – Cambridge University Press, 1993. -696 p.
106. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor /G. Lakoff. -Cambridge University Press, 1993. – 696 p.
107. Lakoff G., Johnson, M. Metaphors We Live By. – Chicago and London :The University of Chicago Press. 1980. – 242 p.

108. Lakoff, G., Johnson, M. *Metaphors We Live By*. – Chicago and London :The University of Chicago Press. 1980. – 242 p.
109. Leech, G. N. *Meaning and the English verb* / G. N. Leech. – L., c.1971.
110. Lich, John. *Linguistics*. Encyclopedia Britannica. 1899. pp. 31-36.
111. Mohamed, Sh. A. *The metaphorical concept «Life is a journey» in the Quran: a cognitive-semantic analysis* / Sh. A. Mohamed – 2006. – 132 p.
112. Newmark, P. *A Textbook of Translation* / P. Newmark. - New York, 1988. - 292 p.
113. Nida E. A. *The Theory and Practice of Translation* / E. A. Nida & C. R. Taber. -Leiden: Koninklijke Brill. NV, 1969/1982. – 199 p.
114. Nida, Eugene A. *Towards a science of translating* / Eugene A. Nida. - Leiden: E. J. Brill, 1964. – 259 p.
115. *Oxford Dictionary of Current Idiomatic English*. – Hong Kong: Oxford University Press, 1991. -686 p.
116. *Oxford Russian-English, English - Russian Dictionary*. – New York: Oxford University Press, 2000. -1293 p.
117. *Oxford Russian-English, English - Russian Dictionary*. – New York: Oxford University Press, 2000. -1293 p.
118. Randall, B. Olson, Rochelle A. Olson. *Standard Tajik-English Dictionary*/ B. Olson Randall, A. Olson Rochelle. – Б. Аль Садам, 2001. -624 p.
119. Thomas, N. P. *The Holy Bible, New King James Version* / N. P. Thomas. – Nashville, – 1982. – 1623.
120. Turner M., Fauconnier, G. *Conceptual Integration and Formal Expression* / M. Turner, G. Fauconnier // *Metaphor and Symbolic Activity* 10, 1995. - 204 p.
121. Tytler, A. F. *Essay on the principles of Translation*. Amsterdam. *Studies in the theory and history of Linguistic studies*. Book 1. / A. F. Tytler. – Amsterdam, 1978. – Vol. 13. – 457 p.

122. Vendler, Z. Verbs and times / Z. Vendler // Linguistics in philosophy. Ithaca – N. Y., 1967.
123. Weinreich, Urien. Languages in contact. Finding and problem/Urien Weinreich. -New York: Columbia University, 1953. – 148 p.
124. Weinrich, U. Problems in the Analysis of Idioms: Substance and Structure of Language / U. Weinrich. – Berkley and Los Angels, 1984. - P. 69-98.
125. Whorf, B. L. Language, thought and reality (selected writings of B. L. Whorf) / B.L. Whorf; ed. John B. Carroll. - New York: Wiley, 1956. – 213 p.
126. Widdowson H.G. Practical Stylistics, Oxford: Oxford University Press, 1992, -325 p.
127. Widengren, G. Iranisch-semitische Kulturbegegnung in parthischer Zeit,
128. Wilson, C.E. «Persian Wit and Humour/ C.E. Wilson.- London, Chatto and Windus, 1883,
129. Wood, F T., Hill R. Dictionary of English Colloquial Idioms / F. T.Wood, R. Hill. – London, 1979. - 353 p.

II. Фарҳанг ва манобъ

130. Айнӣ, С. Ёддоштҳо / С. Айнӣ. -Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2013. - 462 с.
131. Арсентьева, Е.Ф. Русско-английский фразеологический словарь / Е.Ф. Арсентьева. Казань: Хэтэр, 1999. -318 с.
132. Арутюнова, Н.Д. Лингвистический энциклопедический словарь / Н.Д. Арутюнова, В.Н. Ярцева. - Москва: Советская энциклопедия, 1990. - 682 с.

133. Ахманова, О.С. Англо-русский и русско-английский словарь, под ред. Е.А.М. Уилсон / О.С. Ахманова. – Москва, 1993. - 663 с.
134. Фиёс-ул-луғот. – Душанбе: "Адиб", дар 2 ҷилд, 1987. – 896 с.
135. Капранов, В.А. Толковый словарь таджикского языка в 2–х тт. I том.
136. Краткий словарь лингвистических терминов. – М, 1995. - 220 с.
137. Мамадназаров, А. Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ / А. Мамадназаров. - Пайванд, 1995. - 352 с.
138. Розанова, С.Г. Перифраз и его функционирование в прессе ГДР и ФРГ [Текст]: дисс.. канд. филол. наук: 10.02.04 / Розанова Галина Зиновьевна. – М., 1973. - 212 с.
139. Розӣ, Т. Воҷаномаи компютерӣ / Т. Розӣ. – Душанбе, 1995. - 225с.
140. Рубинчик, Ю.А. Грамматический очерк персидского языка // Персидско–русский словарь / Ю.А. Рубинчик. – М., 1985. - 236 с.
141. Саймиддинов, Д. Фарҳангномаҳои форсии миёна / Д. Саймиддинов. Словарь современного русского литературного языка. В 17 томах. Том третий. – М., 2002. - 691 с.
142. Сидоров, И.А. О функциональном подходе к перифразе [Текст] / И.А. Сидоров // Языковая личность: аспекты лингвистики и лингводидактики (Сб.: науч. тр.). – Волгоград: Перемена, 1999. – С.149-155.
143. Тырыгина, В.А. Эпитет и жанр [Текст] / В.А. Тырыгина. – М.: Прометей, 2000. -228 с
144. Тышлер, И.С. Словарь лексических и лексико–грамматических омонимов современного английского языка [Текст] / И. С. Тышлер. – Саратов, 1981. – 215 с.

145. Фарҳанги тафсири забони тоҷикӣ / С. Назарзода, А. Сангинов, С. - Душанбе. – 416 с.
146. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ (иборат аз 2 ҷилд). Ҷилди 1 (нашри дувум) / тартиб.: С. Назарзода, А.Сангинов, Р. Ҳошим, Ҳ. Рауфзода, зери таҳрири Сайфиддин Назарзода (раис), Аҳмадҷон Сангинов, Саид Каримов, Мирзо Ҳасани Султон – Душанбе, 2008. - 950 с.
147. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ (иборат аз ду ҷилд). Ҷилди 2 (нашри дувум) [Текст] / тартиб.: С. Назарзода, А.Сангинов, Р. Ҳошим, Ҳ. Рауфзода, зери таҳрири Сайфиддин Назарзода (раис), Аҳмадҷон Сангинов, Саид Каримов, Мирзо Ҳасани Султон. - Душанбе, 2008. – 1095 с.
148. Шарипов, Т. Вожаномаи компютер [Матн] // Т. Шарипов. – Душанбе. 2012. – 215 с.
149. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Под ред. В. Н.
150. Ярцевой. - 2-е изд. - М.: Большая советская энциклопедия, 1998. - 469 с.
151. Ayni S. Sands of Oxus, California, USA, 2008, 231 p.
152. Abbas Aryanpur and Monoochehr Aryanpur. The English Persian 1975. – 384 p.
153. Collegiate Dictionary. In Two Volumes. Tehran, 1990 с.
154. Crystal, D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language / D. Crystal. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
155. Longman Dictionary of Contemporary English. - Longman Group Ltd, 1999, - 267 p.
156. Freeman, W. A Concise Dictionary of English Idioms. 3 Ed. / W. Freeman. London: Hodder and Stoughton, 1985. - 216 p.

157. Longman Dictionary of English Idioms. Bath: Pitman Press, 1980. -390 p.
158. Oxford Dictionary of Current Idiomatic English (ODCIE). London: Oxford University Press, 1975, Vol. 1.
159. Oxford Dictionary of Current Idiomatic English (ODCIE). – London: Oxford University Press, 1983, Vol. 2.

III. Сомонаҳои интернетӣ

160. АБВУУ LINGVO [Манбаи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://www.lingvo.ru/x6/new/> (Санаи мурочиат: 07.06.2022 21:07)
161. [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <https://ru.wikipedia.org> (Санаи мурочиат: 07.03.2018 21:07)
162. [Манобеи электронӣ]. http://f.vestnik-tnu.com/vestnik/2018/Vestnik_2018 (Санаи мурочиат: 07.03.2022 21:07)
163. [Манобеи электронӣ]. – Низоми http://f.vestnik.tnu.com/vestnik/2018/Vestnik_2018 (Санаи мурочиат: 23.07.2022 21:07)
164. [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: http://www.m.facebook.com/groups/156739839270255?view=files&ref_id=18 (Санаи мурочиат: 17.08.2021 21:07)
165. [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ http://www.m.facebook.com/groups/190001454380012?view=files&ref_id=18 (Санаи мурочиат: 07.03.2018, 21:20)

ИНТИШОРОТ АЗ РҶӢИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ:**1. Мақолаҳое, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд:**

[1-М]. Ғафорова, Т.С. Нигоҳе ба навъи ибораҳои тасвирии осори Садриддин Айнӣ ва тарҷумаи онҳо дар забони англисӣ / Т.С. Ғафорова // Паёми Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2021. – №2 (91). -С.75-78. ISSN 2219-5408.

[2-М]. Ғафорова, Т.С. Вижагиҳои воситаҳои забонии тасвири бадеӣ ва тарҷумаи онҳо дар забони англисӣ (аз рӯи осори С. Айнӣ) / Т.С. Ғафорова // Паёми Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2021. – №3 (92). -С.84-88. ISSN 2219-5408.

[3-М]. Ғафорова, Т.С. Вижагиҳои услубӣ-лексикии воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар осори Садриддин Айнӣ / Т.С. Ғафорова // Паёми Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2022. – №1 (96). -С.79-83. ISSN 2219-5408.

[4-М]. Ғафорова, Т.С., Мухторов, З.М. Ҷойгоҳи воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар “Ёддоштҳо”-и Садриддин Айнӣ ва тарҷумаи онҳо / Т.С. Ғафорова, З.М. Мухторов // Гузоришҳои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (шуъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ). – Душанбе, 2022. – №3 (019). -С.229-234. ISSN 2076-2569.

[5-М]. Ғафорова, Т.С. Навъи воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар осори Садриддин Айнӣ ва тарҷумаи онҳо дар забони англисӣ / Т.С. Ғафорова // Гузоришҳои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон (шуъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ). – Душанбе, 2022. – №4 (019). -С.270-274. ISSN 2076-2569.

[6-М]. Ғафорова, Т.С. Вижагиҳои услубӣ-лексикӣи воситаҳои забонии тасвири бадеӣ дар осори Садриддин Айнӣ / Т.С. Ғафорова // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2023. – № 1-1 (107). -С.78-82. ISSN 266335534.

[7-М]. Ғафорова, Т.С. Воситаҳои забонии тасвири бадеӣ ва тарҷумай онҳо дар забони англисӣ (аз рӯи осори Садриддин Айнӣ) / Т.С. Ғафорова // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2023. – № 1-2 (110). - С.67-73. ISSN 266335534.

2. Мақолаҳои, ки дар нашрияҳои дигар ҷоп шудаанд:

[8-М]. Ғафорова, Т.С. Саҳми Садриддин Айнӣ дар тасвири воҳидҳои забонии тасвири бадеӣ [Матн] / Т.С. Ғафорова // “Преспективы изучения и преподавания иностранных языков в современном мире” (Сборник научных докладов академической конференции) // Академия государственного управления при Президенте Республики Таджикистан. – Душанбе, 2023. – С. 89-93.

НОМГҶИ ВОСИТАҶОИ ЗАБОНИИ ТАСВИРИ БАДЕӢ (ВЗТБ)

№	Забони тоҷикӣ (Tajik)	Забони англисӣ (English)
1.	чашимонаш аз оташи ғазаб медурахишиданд	<i>her eyes flashing angrily</i>
2.	ҳазони зиндагӣ	<i>a mighty fortress is our God</i>
3.	дастҳои бобаракат	<i>precious hands</i>
4.	тирамоҳи заррин	<i>golden season</i>
5.	нигоҳи хунук, хунукназарона	<i>cold visian (sight)</i>
6.	забони дурушит	<i>wild speech</i>
7.	рост истода таъзимкунон илтимос мекардааст	<i>the host stood at the meal</i>
8.	шер нашудӣ, афсӯс, ки калони рӯбаҳо шудӣ	<i>prove yourself a lion; alas, you turned out to be a leader of foxes</i>
9.	поён фаромадан (қаҳр)	<i>calm down</i>
10.	кайфияти маҳзунонаи гуворо	<i>plunge me into a sweet melancholy</i>
11.	парипайкари нозукандом	<i>slender, fragile beauty</i>
12.	қаҳрамони афсонавӣ	<i>a fairytale heroine</i>
13.	лабонаш монанди вараҷагирифтагон меларзид	<i>her lips trembling as if with fever</i>
14.	пӯстҳои рӯй ва атрофи чашимонаш мепариданд	<i>the muscles of her cheeks and around her eyes twitching</i>
15.	ҳиссиёти чуқур	<i>deep voice</i>
16.	овози ширин	<i>sweet voice</i>
17.	зебои гайризаминӣ	<i>unearthly beauty</i>
18.	поён фаромадан (ба ашё тааллуқ дорад)	<i>move down, go down</i>
19.	навгули хонадон	<i>homesweet</i>

20.	<i>гургзода буданд, гург шуданд, чунки «оқибат гургзода гург шавад»</i>	<i>They were wolf cubs, and have turned out in the end to be wolves</i>
21.	<i>пояк зада гирякунон ва фарёд задам</i>	<i>I kicked my feet in the air, crying and shouting</i>
22.	<i>сад бор гуфтан</i>	<i>Tell as a building</i>
23.	<i>ба дафъи ин фалокати умумӣ ҳамроҳӣ накарда</i>	<i>don't you give and help out</i>
24.	<i>Ба ман на боғ даркор, на замин</i>	<i>I need no orchards or fields</i>
25.	<i>Оламро обу азоб гирад, парво надорам</i>	<i>It doesn't worry me if the world ends in flood or fire</i>
26.	<i>Сиёҳдили бадботин</i>	<i>Miserable blackguard</i>
27.	<i>дарахт дар як ҷо сабз мешавад</i>	<i>the tree flourishes in one spot</i>
28.	<i>калони рӯбаҳо шудӣ</i>	<i>you turned out to be a leader of foxes</i>
29.	<i>Хона нур аз гулгулаи хандаи бошандагон шуд</i>	<i>The house filled with uproarious laughter</i>
30.	<i>сад бор гуфтан</i>	<i>to wait an eternity</i>
31.	<i>ба нодонӣ задан</i>	<i>to be stupid</i>
32.	<i>гапро кашол кардан</i>	<i>to hard the speech</i>
33.	<i>бозӣ доштан</i>	<i>try to lie somebody</i>
34.	<i>фарзандвор хизмат кардан</i>	<i>served like a son</i>
35.	<i>танҳой ва мусофирати дуру дароз ба дил задан</i>	<i>at last the loneliness and the repeated lengthy travelling were too much for somebody</i>
36.	<i>заминеро ба даст дароварда; харидани як қисми замин</i>	<i>bought a plot of land</i>
37.	<i>баҳри сахт (вазъияти душвор)</i>	<i>loud ocean</i>
38.	<i>нимтабассум</i>	<i>to smile cuttingly</i>

39.	<i>ширинсухан, сухани ширин</i>	<i>sweet words</i>
40.	<i>ба дафъи ин фалокати умумӣ ҳамроҳӣ накарда</i>	<i>don't you give and help out</i>
41.	<i>ба ман на боғ даркор, на замин</i>	<i>I need no orchards or fields</i>
42.	<i>оламро обу азоб гурад, парво надорам</i>	<i>It doesn't worry me if the world ends in flood or fire</i>
43.	<i>сиёҳдили бадботин</i>	<i>miserable blackguard</i>
44.	<i>аз худ рафтан; дар ҳаво будан</i>	<i>To fly off the handle; To tread on air</i>
45.	<i>кадом паиша газид?</i>	<i>What's beating you?</i>
46.	<i>Панҷ ангушт дар даҳан мондан</i>	<i>Put five finger in mouth</i>
47.	<i>Аз паиша фил сохтан</i>	<i>To make a mountain out of a molehill</i>
48.	<i>Бо дастӣ (ноӣ) чап хестан</i>	<i>Get out of bed on the wrong side</i>
49.	<i>Девонагӣ кардан</i>	<i>Act / play the fool</i>
50.	<i>Чун гург гурусна</i>	<i>Be (as) hungry as a hunter</i>
51.	<i>Зоғи сафед</i>	<i>White crow</i>
52.	<i>Дар сӯзан истодан</i>	<i>Stand on the idle</i>
53.	<i>Чун моҳӣ гӯл будан</i>	<i>Silent as a fish</i>
54.	<i>Дил дуздидан, Дил рабудан</i>	<i>Thief the heart</i>